

PROMJENE U DEMOGRAFSKOJ SLICI REPUBLIKE HRVATSKE OD POPIISA STANOVNIŠTVA 2011. DO 2017. GODINE

Karalić, Maja

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:124:013534>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-14**

Repository / Repozitorij:

[REFST - Repository of Economics faculty in Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
EKONOMSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**PROMJENE U DEMOGRAFSKOJ SLICI
REPUBLIKE HRVATSKE OD POPISA
STANOVNIŠTVA 2011. DO 2017. GODINE**

Mentor:

Prof.dr.sc. Elza Jurun

Student:

Maja Karalić, univ.bacc.oec.

Broj indeksa: 2152436

Split, rujan 2017.

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
1.1. Problem istraživanja	1
1.2. Predmet istraživanja	2
1.3. Istraživačke hipoteze	3
1.4. Ciljevi istraživanja.....	5
1.5. Metode istraživanja	5
1.6. Struktura rada	7
1.7. Doprinos istraživanja	7
2. TEMELJNI DEMOGRAFSKI POKAZATELJI	8
3. GLAVNI DEMOGRAFSKI TRENDOVI U HRVATSKOJ I DEMOGRAFSKA SLIKA HRVATSKE OD POPISA STANOVNIŠTVA 2011. DO DANAS	14
3.1. Kretanje ukupnog broja stanovnika	14
3.1.1. Buduće kretanje ukupnog stanovništva - Republika Hrvatska do 2051. – projekcije ukupnog broja i dobnog sastava stanovništva	22
3.2. Smanjenje stope fertiliteta	24
3.2.1. Činitelji fertiliteta od prve polovice 19.st. do 1990-ih godina i nakon toga	24
3.2.2. Suvremeni trend pada stope fertiliteta u RH i usporedba sa zemljama EU	26
3.3. Demografsko starenje	29
3.3.1. Determinante starenja stanovništva.....	29
3.3.2. Javni troškovi starenja stanovništva i mjere socijalne politike.....	37
3.4. Unutarnje i vanjske migracije Republike Hrvatske	38
3.4.1. Vanjska migracija.....	40
3.4.2. Unutarnja migracija.....	46
3.4.3. Ukupna migracija	47
3.5. Depopulacija	49
4. RAZRADA HIPOTEZA ISTRAŽIVANJA I DONOŠENJE SUDOVA 52	
4.1. Razrada hipoteza istraživanja	52
4.2. Mjere za suočavanje s demografskim trendovima	65
4.2.1. Prijedlog poticajnih mjera obiteljske politike.....	65

4.2.2.	Nacionalni program demografskog razvitka	66
4.2.3.	Primjer učinkovitih mjera drugih europskih zemalja	68
5.	ZAKLJUČAK.....	71
	POPIS LITERATURE.....	75
	POPIS TABLICA I GRAFOVA	79
	SAŽETAK.....	81

1. UVOD

1.1. Problem istraživanja

Problem istraživanja u ovom radu je demografska slika Republike Hrvatske (RH) od zadnjeg popisa stanovništva 2011. do 2017. godine. Demografsku sliku RH obilježava neprekidna prirodna depopulacija, tj. veći broj umrlih nego živorođenih, starenje stanovništva, disbalans u dobnoj strukturi stanovništva, smanjena stopa fertiliteta, kontinuirano povećanje očekivanog trajanja života te negativan saldo neto migracija. Kada je riječ o kretanju ukupnog broja stanovnika, razvidno je kako se taj broj drastično smanjuje u posljednjih nekoliko desetljeća. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, RH je imala 4.601.469 stanovnika, prema popisu stanovništva iz 2001. RH je imala 4.437.460 stanovnika, a prema popisu iz 2011. RH je imala 4.284.889 stanovnika.¹ Brzinu i tempo starenja stanovnika potvrđuje podatak kako se broj stare populacije (80 i više godina) udvostručio s 98.802 na 189.923 stanovnika u razdoblju od 2001. do 2014. godine. Uspoređujući RH s ostalim zemljama EU, vidi se da je ispod prosjeka mnogih pokazatelja, odnosno spada u grupu zemalja koje su zabilježile negativni prirodni prirast, negativni saldo neto migracija i pad ukupnog broja stanovnika u promatranom razdoblju.² Promjene u dobnoj strukturi izazivaju zabrinutost jer se smanjuje broj mladih ljudi, a raste broj starijih, kako na nacionalnoj, tako i na regionalnoj i lokalnoj razini. Taj proces predstavlja značajan problem jer će u budućnosti izazvati rast ekonomskih i socijalnih disproporcija. Hrvatsko stanovništvo se nalazi među petnaest najstarijih svjetskih populacija, a udio starijih u ukupnoj populaciji kontinuirano raste te se nalazi u skupini deset europskih zemalja s najvećim udjelom starih u ukupnom stanovništvu. Udio starih najstarijih (80 godina i više) raste. 2001. činili su 1,29% ukupne populacije, a 2011. 2,52%.³ Prosječna životna dob stanovništva RH raste. 1961. godine bila je 32,5 godine te je 2011. dosegla visokih 41,7 godina. Dobne skupine djeca (0-4 godine) te stari (75 godina i više) bile su brojčano izjednačene 2001., a 2011. starih je bilo 62% više nego djece što govori o smanjenoj stopi fertiliteta.⁴ Demografsko starenje ima mnoge negativne učinke kao što su: učinci na produktivnost, potrošnju, niži ekonomski rast, manjak radne snage, veći teret na radno aktivnima, povećani izdaci mirovinskog i zdravstvenog osiguranja itd. Niži fertilitet je glavni uzročnik starenja. Prirodni prirast je negativnog predznaka te je 2011. iznosio -2,3 a 2015. -4,0. Dok se broj rođene djece smanjuje, istodobno se smanjuje broj legalno induciranih

¹ DZS, Hrvatska u brojkama 2016.

² EUROSTAT

³ DZS, www.dzs.hr/ popis 2001. i popis 2011; za 1981. SLJH-1992., DZS

⁴ Čipin, I. (2014): Stručna podloga za izradu Strategije prostornog razvoja Republike Hrvatske: Demografski scenariji i migracije, Ekonomski fakultet Zagreb., str.10.

pobačaja, ali nije zanemariv broj. U 2000. godini bila su 7.534 legalna pobačaja, dok 2015. taj broj iznosi 3.002.⁵ Natalitet u RH je danas i u posljednjih nekoliko desetljeća toliko nizak da je bez imigracije smanjenje broja stanovnika neizbježno, stoga se zna često govoriti o zamjenskoj migraciji kako bi se nadoknadili i ublažili depopulacija i starenje te nadomjestila izgubljena radna snaga.

Kao što se vidi, depopulacija bilo izazvana niskim fertilitetom ili iseljavanjem, postaje problem za manje teritorijalne jedinice koje su suočene s procesom demografskog starenja. S obzirom da ima više negativnih učinaka i traje već nekoliko desetljeća, potrebno je poduzeti određene mjere za suočavanje s ovim trendom, kako bi se postigao održivi demografski razvoj u budućnosti.

1.2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja u ovom radu je statistička analiza demografskih promjena od posljednjeg popisa stanovništva RH do danas. S obzirom da preporuke i smjernice iz Strategije prostornog uređenja RH (1997.), Programa prostornog uređenja RH (1999.) te Izvješća o stanju i prostoru RH (2013.) ne daju pravu sliku promjene ukupnog broja stanovnika ni preciznije mjere poboljšanja te je potrebno detaljnije istražiti uzroke depopulacije kako bi se donijele efektivnije mjere za poboljšanje demografskog stanja. Zbog te važnosti, bit će prikazane demografske promjene od 2011. godine stanovništva prema spolu i starosti, broj živorođenih i umrlih, broj sklopljenih i razvedenih brakova, očekivano trajanje života, prosječna starost stanovništva te stopa prirodnog prirasta.

⁵ Pobačaji u zdravstvenim ustanovama u RH 2015. godine, HZZ, str.7.

1.3. Istraživačke hipoteze

U skladu s prethodno navedenim problemima i predmetom istraživanja, postavljene su i istraživačke hipoteze koje treba prihvatiti ili odbaciti:

H1 Na pad stope fertiliteta utječe ulazak žena u brak u sve kasnijoj životnoj dobi i odgađanje majčinstva

Žene u RH sve kasnije odlučuju na stupanje u bračnu zajednicu. Na tu činjenicu u velikoj mjeri utječe splet raznih društvenih i gospodarskih čimbenika. Sve veći obuhvat mladih žena visokoškolskim obrazovanjem vrlo je važan čimbenik u pomicanju te dobi u starije dobne skupine. Tome je pridonijelo financijsko osamostaljivanje žena koje se sve više uključuju na tržište rada. Mladi ljudi koji imaju namjeru sklopiti brak danas u sve većem broju žive zajedno, u izvanbračnim zajednicama prije sklapanja braka. Sve navedeno pridonijelo je povećanju prosječne dobi nevjeste pri sklapanju prvog braka u promatranome razdoblju od 1971. do 2015. godine za šest godina. Prosječna starost nevjeste 1971. godine bila je 22,2 godine, a 2015. godine bila je 28,2 godine. Tako je 1971. prosječna prvorotkinja bila u ranim dvadesetima (22,6 godina), a više od četiri desetljeća kasnije u kasnim dvadesetima (28,6 godina). Prema analizi popisa stanovništva iz 2011. godine udio žena s diplomom koje nisu postale majke udvostručio se u 30-tak godina. Žene odgađaju majčinstvo zbog stvaranja karijere te djeca nisu prioritet, a u kasnijoj životnoj dobi je samim time i veća neplodnost što posljedično utječe na pad nataliteta.

H2 Na trend negativnog prirodnog prirasta utjecala je globalna ekonomska kriza koja je započela krajem 2008. godine

Kriza je utjecala na porast nezaposlenosti u RH. Prema DZS-u, nezaposlenih je bilo 2011. godine 1.411, a 2015. znatno manje, 1.357 ljudi. U Hrvatskoj je sezonski prilagođena stopa nezaposlenosti, utvrđena metodologijom Međunarodne organizacije za rad (ILO), u prosincu iznosila 11,4% i ostala je nepromijenjena u odnosu na prethodni mjesec, pokazuju podaci Eurostata. RH je time bila među zemljama EU s najvećom nezaposlenošću, koje je predvodila Grčka sa stopom nezaposlenosti od 23,0% (u listopadu 2016.). Slijede Španjolska s 18,4%, Cipar sa 14,3% i Italija s 12%. Kriza je potaknula saldo migracija i iseljavanje.

H3 Dobna struktura iseljeničke populacije postaje sve nepovoljnija s gledišta porasta broja stanovnika Republike Hrvatske

Danas se iseljavaju mladi, visokoobrazovani i kvalificirani ljudi i taj se pojam naziva „odljev mozгова“ jer migrira obrazovana radna snaga. Takva emigracija je odraz djelovanja tržišta radne snage, jer poslodavci u inozemstvu nude bolje plaće i bolje uvjete rada visokoobrazovanim ljudima. Ekonomska emigracija u prošlosti se razlikovala od današnje, jer su se iseljavali niskokvalificirani radnici koje domaće tržište rada nije moglo zaposliti, a danas se iseljavaju visokoobrazovani, mladi i kvalificirani radnici. Ovakva situacija djeluje nepovoljno na ekonomski razvoj male države kao što je RH. Službeni statistički podaci slabo prate ove emigracijske procese što potvrđuje činjenica da je prema službenoj statistici u razdoblju od 2000. do 2015. godine, 2014. godine emigriralo najviše građana, 29.651 osoba, dok ih se doselilo tek nešto više od 11.000. Saldo migracija s inozemstvom bio je negativan i iznosio -17.945. Zadnji je put taj saldo bio pozitivan 2008. godine. Najveći skok u migracijskom saldu zabilježen je u 2014., kada se razlika između broja doseljenih i odseljenih više nego udvostručila u odnosu na godinu prije. Gledano po županijama, po iseljavanju je na prvome mjestu Grad Zagreb, sa 17% ukupnog broja odseljenih, a slijede Primorsko-goranska županija (8,6%) i Zagrebačka županija (7,7%). Najviše se osoba odselilo u Njemačku, njih 41,6%, a ta je zemlja bilo popularno odredište i 2014., kada je onamo otišlo 38,2% iseljenih. Nešto više se iseljavalo muškaraca nego žena, i to onih u tridesetim godinama. Ako populacija u reproduktivnoj dobi iseljava, te uz nepromijenjene stope fertiliteta, to će nepovoljno djelovati na prirodno kretanje, te ubrzava dodatno depopulaciju i starenje.

Međutim, životna saznanja, brojna novinarska istraživanja i poneki znanstveni članci demantiraju službene statističke podatke i potvrđuju hipotezu da je posljednje tri godine u tijeku veliki iseljenički val iz RH, pri čemu, nažalost, iseljenici nemaju obvezu prijave državnim tijelima koja ih najčešće još uvijek ubrajaju u stanovnike RH. Pri tome bi se lako potvrdila hipoteza da su iseljenici iz godine u godinu sve brojniji.

H4 Sve veći je broj razvoda, a istodobno se smanjuje broj sklopljenih brakova

Broj sklopljenih brakova sam po sebi ne bi trebao nužno biti statistički značajna varijabla porasta broja stanovnika. Naime, isti ili čak manji broj sklopljenih brakova bi mogao imati pozitivan utjecaj na porast broja stanovnika kada bi značajno porastao broj djece rođene u tim brakovima. Međutim, to nije slučaj i smanjeni broj sklopljenih brakova prati i smanjenje prosječnog broja djece po bračnom paru. To bi se moglo reći i s porastom broja razvedenih

brakova. Međutim i sve veći broj razvedenih brakova ima nedvojbeno negativan utjecaj na porast broja stanovnika kao i broj samohranih roditelja koji žele djecu izvan braka, ali ne i brak. Broj djece u izvanbračnim zajednicama i kod samohranih roditelja, nažalost, ne kompenzira smanjenje broja djece rođene u braku.

Broj sklopljenih brakova opada, najviše u razdoblju od 1970. do 2000. godine, nakon čega slijedi stabilizacija, da bi u posljednjih pet godina opet došlo do blagog pada. Na taj se način povećava stopa razvoda u odnosu na broj sklopljenih brakova. Neka istraživanja pokazala su da je brak sve manje interesantan kao zajednica, naročito mlađoj generaciji. Sve je prihvatljivije i uvjerenje da se razvodom razrješavaju problemi disfunkcionalne obitelji. Razloge povećanja stope razvoda u modernom društvu moguće je naći u strukturalnim – promjene u ekonomskoj strukturi i kulturnim – promjene u normama i vrijednostima te rodnim odnosima. Prema podacima DZS-a u RH su 2006. godine bila 22.092 sklopljena braka, a 2015. godine 19.834. Istodobno broj razvoda se povećao s 4.651 u 2006. na 6.010 u 2015. godini.

1.4. Ciljevi istraživanja

Na temelju postavljenih hipoteza mogu se sažeti ciljevi rada. Primarni cilj je analizirati temeljne uzroke depopulacije u RH i ukazati na probleme koje ona izaziva.

Na temelju prethodnog definirani su sljedeći podciljevi:

- Istražiti temeljne uzroke problema pada nataliteta u RH
- Istražiti i usporediti demografski razvoj RH i ostalih zemalja članica EU-28
- Ukazati na potrebu provođenja mjera aktivne demografske politike

1.5. Metode istraživanja

U ovom radu koristit će se znanstvene metode za istraživanje teorijske podloge znanstveno-istraživačkog rada.

Metoda indukcije je vrsta posrednog zaključivanja koja na temelju pojedinačnih ili posebnih činjenica dolazi do zaključka o općem sudu.

Metoda dedukcije je oblik posrednog zaključivanja kod kojeg se zaključak izvodi od općeg prema posebnom ili pojedinačnom.

Koristit će se **metoda analize** koja se odnosi na raščlanjivanje već poznatih tvrdnji, postavki, pojmova, zaključaka, modela i sl. na njihove sastavne dijelove, te **metoda sinteze** kojom se različite predodžbe uzajamno povezuju i spajaju u složenije misaone cjeline.

Metoda deskripcije je postupak jednostavnog opisivanja ili ocrtavanja činjenica, procesa i predmeta u prirodi i društvu te empirijskih potvrđivanja njihovih odnosa i veza, ali bez znanstvenog tumačenja i objašnjavanja, koristi se u početnoj fazi znanstvenog istraživanja.

Metoda kompilacije je postupak preuzimanja tuđih rezultata znanstvenoistraživačkog rada, odnosno tuđih opažanja, stavova, zaključaka i spoznaja, ova se metoda može vrlo korisno upotrijebiti u kombinaciji s drugim metodama u znanstvenoistraživačkom radu, uz uvjet da se na uobičajen način citira sve ono što je od drugih preuzeto.

Komparativna metoda je postupak uspoređivanja istih ili srodnih činjenica, pojava, procesa i odnosa, odnosno utvrđivanje njihove sličnosti i razlika u njihovom ponašanju i intenzitetu omogućuje istraživačima da dođu do raznih uopćavanja odnosno novih zaključaka, koji obogaćuju spoznaju.

Statistička metoda je jedna od najvažnijih znanstvenih metoda, jer se vrlo često koristi u znanstvenoistraživačkom radu u svim znanstvenim područjima i znanstvenim disciplinama. Statistika je znanost o metodama za istraživanje masovnih pojava s pomoću brojčanog izražavanja, brzo se razvija, tako da se ubrzano pojavljuju nove statističke metode (postupci) koje korištenjem suvremene računalne opreme i programa, omogućuju rješavanje vrlo kompleksnih problema znanstvenog istraživanja. U ovom radu će se koristiti metode statističke analize pomoću relativnih brojeva koordinacije, prosječnih vrijednosti, raznih vrsta individualnih indeksa vremenskih nizova, grafička analiza korištenjem strukturnih dijagrama i ostale temeljne metode statističke analize demografskih kretanja.

1.6. Struktura rada

Diplomski rad je podijeljen na pet poglavlja.

Uvodno, prvo poglavlje diplomskog rada razrađuje definiciju problema, predmeta istraživanja, cilj, metode, sadržaj i strukturu rada.

Drugo poglavlje prikazuje temeljne demografske pokazatelje. Treće poglavlje ima u fokusu istraživanja glavne demografske trendove u RH te demografsku sliku RH od posljednjeg popisa stanovništva (2011.) do 2017. godine.

Četvrto poglavlje razrađuje hipoteze istraživanja te donosi sudove.

U posljednjem dijelu rada je prikazan osvrt na cijeli rad i zaključak.

Na kraju rada je prikazan popis korištene literature pri izradi rada, popis tablica i grafova.

1.7. Doprinos istraživanja

Istraživanje koje se provodi u ovome radu doprinijet će ukazivanju na temeljni socio-ekonomski problem te boljem shvaćanju važnosti i nužnosti provođenja aktivne demografske politike u RH o kojoj se samo govori u politici, a tako malo mjera provodi u praksi u posljednje vrijeme. Ako se ne pristupi ovom problemu ozbiljno, ovakva demografska slika RH sasvim će sigurno u budućnosti utjecati i na sve razvojne procese u državi, od gospodarskih, regionalnih, prostornih, društvenih, kulturnih do socio-ekonomskih i političkih.

Usporedbom statističkih podataka RH s drugim zemljama članica EU-28, vidjet će se drastična promjena demografskih pokazatelja RH od zadnjeg popisa stanovništva 2011. do 2017. godine, koja je predmet ovog istraživanja.

Nadamo se da će rezultati ovog rada zaista potaknuti aktivnu demografsku politiku.

2. TEMELJNI DEMOGRAFSKI POKAZATELJI

Kretanje stanovništva je aktivnost koja je vezana za prirodno i mehaničko kretanje stanovništva. Rezultat je prirodnog kretanja ili migracija (seobe). Pod pojmom **prirodno kretanje stanovništva** podrazumijevamo sva ona kretanja koja su rezultat rađanja (natalitet), plodnosti (fertiliteta) i umiranja (mortaliteta). Pod pojmom **mehaničko kretanje stanovništva** podrazumijeva se migracija stanovništva, odnosno useljavanje i iseljavanje stanovništva iz jedne zemlje u drugu ili unutar jedne zemlje, grada i slično. Oba ova elementa, tj. useljavanje i iseljavanje mogu različito djelovati na ukupno kretanje stanovništva. Prirodno kretanje (natalitet, mortalitet i fertilitet) može djelovati pozitivno i negativno na ukupno kretanje stanovništva, a to znači da ako je veća stopa nataliteta u odnosu na mortalitet, onda prirodno kretanje stanovništva pozitivno djeluje na ukupno kretanje stanovništva i obrnuto. Mehaničko kretanje (useljavanje i iseljavanje) također može djelovati pozitivno ili negativno na ukupno kretanje stanovništva. Tako, ako je veći broj useljenih u odnosu na broj iseljenih, mehaničko kretanje stanovništva djeluje pozitivno na ukupno kretanje stanovništva i obrnuto. Čimbenici koji utječu na ukupno kretanje stanovništva:

Ukupno kretanje stanovništva zavisi i od brojnih čimbenika vezanih za natalitet i mortalitet:

- dobno-spolna struktura (biološka struktura stanovništva)
- ekonomski čimbenici
- kulturno-obrazovni čimbenici
- psihološki čimbenici

Natalitet je element prirodnog kretanja koji pozitivno djeluje na ukupno kretanje stanovništva. Označava broj rođene djece na 1000 stanovnika u jednoj godini te se označava sa **n**, a izražava u promilima (‰). Npr. rodnost 20‰ znači da je rođeno 20 djece na svakih 1000 stanovnika. U RH se godišnje rađa oko 40.000 djece. U 2016. godini stopa nataliteta u RH iznosila je 9,0‰. Ukupan broj rođenih u 2016. bio je 37.706 djece, od toga 37.537 živorođene djece. Od 37.537 živorođene djece, 19.072 ili 50,8% rođeno je muške djece i 18.465 ili 49,2% ženske djece. U 2016. zabilježen je porast broja živorođene djece u odnosu na prethodnu godinu za 0,1%, tj. rođena su 34 djeteta više nego u 2015.⁶

Stopa nataliteta (n) = $N / P * 1000$, N - broj živorođenih, P - broj stanovnika

⁶ Prirodno kretanje stanovništva RH u 2016. godini, DZS, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/07-01-01_01_2017.htm, (05.06.2017.)

Natalitet se počeo veoma rano proučavati (Rim, Grčka), ali prvi autor koji je objasnio ulogu i značaj nataliteta bio je Graunt, koji je analizirao natalitet i mortalitet u Londonu i okolnim selima te je došao do zaključaka:

- postoji razlika između stope nataliteta u gradu i na selu
- kretanje nataliteta se može promatrati prema dobnoj i spolnoj strukturi stanovništva
- postoji više čimbenika koji djeluju na natalitet

Analize nataliteta i dalje su se temeljile na tome da dobna i spolna struktura imaju odlučujući utjecaj na natalitet, odnosno mortalitet. Kasnije, dodani su i ostali elementi, kao npr. socijalni, ekonomski. Kod utjecaja migracijskog salda dolazi se do zaključka kako je veoma značajno analizirati dobnu te spolnu strukturu stanovništva, posebno žene i to u razdoblju od 15-49 godina. Danas se kao čimbenik uzima i broj ženske djece koja su predmet migracijskih kretanja jer predstavljaju „potencijal“ za veći natalitet. Također, neki autori smatraju da je potrebno razgrančiti odnos između žive i mrtvo rođene djece jer samo živorođena djeca postaju predmet reprodukcije. Živorodenim djetetom smatra se svako dijete koje pri rođenju diše i pokazuje druge znakove života kao što su kucanje srca, pulsiranje pupčane vrpce i nedvojbeno kretanje voljnih mišića.⁷ Stopa nataliteta se različito kreće pa tako govorimo o dva tipa nataliteta:

- fiziološki natalitet – visok
- racionalni natalitet – veoma nizak

Prema određenim pokazateljima, smatra se da se stopa nataliteta kreće od 7‰ do 60 ‰.

Tako, prema stopama nataliteta, grupiraju se određene zemlje:

- od 31 do 50‰ – zemlje u razvoju – izvaneuropske zemlje (visoka, fiziološka stopa nataliteta)
- od 20 do 30‰ – srednje stope nataliteta (ostvaruje ih veliki broj zemalja Europe)
- od 10 do 20‰ – niski natalitet – Francuska i skoro sve zemlje Sjeverozapadne Europe (veoma niska, racionalna stopa nataliteta)

Čimbenici koji utječu na natalitet:

⁷ Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine

- biološki - odnose se na dobnu i spolnu strukturu; dobna struktura djeluje na natalitet tako da, ako država ima nepovoljnu dobnu strukturu (veći udeo starijeg stanovništva), onda ima nižu stopu nataliteta; spolna struktura djeluje na natalitet tako da, ako država raspolaže s brojem žena u fertilnom razdoblju postoji mogućnost da se ostvari veća stopa nataliteta
- socio - ekonomski
- psihološki - odnosi se na one čimbenike koji su vezani za čovjeka, npr. prestanak rata
- ostali čimbenici - obrazovni

Mortalitet je prirodni element, spada u prirodno kretanje te djeluje negativno na kretanje stanovništva. Označava broj umrlih na 1000 stanovnika u jednoj godini, te se označava sa **m**, a izražava u promilima (‰). Npr. mortalitet 15‰ znači da je umrlo 15 ljudi na svakih 1000 stanovnika. U RH godišnje umire preko 50.000 stanovnika. U 2016. godini stopa mortaliteta iznosila je 12,3‰. Od ukupnog broja umrlih osoba (51.542) u 2016., 25.344 ili 49,2% odnosilo se na muške osobe i 26.198 ili 50,8% na ženske osobe. U 2016. zabilježen je pad broja umrlih osoba u odnosu na prethodnu godinu, tj. umrle su 2.663 osobe ili 4,9% manje nego u prethodnoj godini.⁸

Stopa mortaliteta (m) = $M / P * 1000$, M – broj umrlih, P - broj stanovnika

Mortalitet se veoma rano počeo proučavati, a također se njegovo proučavanje veže za Graunta. Pored toga, on je proučavao i uzroke smrti. Prvi je proučavao i analizirao umrlu djecu te odnos između rođene i umrle djece. Kasnije su se njegova istraživanja proširila i na dobnu strukturu stanovništva.

Čimbenici koji utječu na mortalitet:

- način življenja
- bolesti u čovjekovu životu

Postoji **infantilni mortalitet** koji označava (broj umrle dojenčadi na 1000 živorođenih) učestalost umiranja djece u prvoj godini života. Stopa infantilnog mortaliteta u 2016. godini iznosila je 4,3‰, a u prethodnoj godini 4,1‰. Najmanja stopa umrle dojenčadi u 2016. bila je u Šibensko-kninskoj županiji (1,2), a najveća je bila u Virovitičko-podravskoj županiji (8,7).⁹

⁸ Prirodno kretanje stanovništva RH u 2016. godini, DZS

⁹ Ibid.

Prirodno kretanje je razlika između nataliteta i mortaliteta u određenoj godini, odnosno razlika između broja živorođene djece i broja umrlih osoba. Stopa prirodnog kretanja u 2016. godini u RH bila je negativna i iznosila je -3,4‰ (-14.005 osobe).¹⁰

Prirodno kretanje(r) = $n - m$ (‰) ili $r = N - M / P * 1000$

Može biti pozitivna, kada je $n > m$, naziva se **prirodni prirast** i negativna kada je $n < m$ te se naziva **prirodni pad ili depopulacija**.

Vitalni indeks označava broj živorođenih na 100 umrlih. Također pokazuje negativno prirodno kretanje u 2016. godini te je iznosio 72,8. Na razini županija, pozitivan prirodni prirast bilježi samo Međimurska županija, dok sve ostale županije bilježe negativan prirodni prirast, a najveći je u Osječko-baranjskoj županiji, i to -1.418 uz vitalni indeks od 62,9.¹¹

Fertilitet se odnosi na plodnost žene, a označava u životu žene ono razdoblje kad je ona fiziološki sposobna sudjelovati u reprodukciji, odnosno rađati (15-49 godina). Fertilitet je element prirodnog kretanja stanovništva te je on jako važan za proučavanje. Fertilitet je vezan za natalitet, međutim natalitet pokazuje samo broj rođenih. Stopa fertiliteta koristi se za izračunavanje reprodukcije stanovništva, odnosno budućeg kretanja stanovništva. Stopa fertiliteta se odnosi na broj živorođene djece na 1000 žena. U demografskoj statistici najboljim pokazateljem fertiliteta smatra se tzv. **ukupna (totalna) stopa fertiliteta (TFR)**. Ona označava prosječan broj živorođene djece koju bi rodila prosječna žena tokom svog fertilnog razdoblja uz pretpostavke da djeluju posebne stope fertiliteta dobi i uz izostanak utjecaja smrtnosti. Kritična brojčana vrijednost iznosi 2,1 (prosječno djece po jednoj ženi u fertilnoj dobi) kojom se osigurava jednostavna reprodukcija stanovništva u smislu obnavljanja generacija. Stopa fertiliteta za RH u 2015. godini iznosi 1,4, odnosno niža je od demografske produkcije 2,1.¹²

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

¹² EUROSTAT, (zadnja izmjena: 01.05.2017.), dostupno na:
<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, (01.06.2017.)

Čimbenici koji utječu na fertilitet:

- biološko-dobna struktura, godine stupanja u brak, nesudjelovanje žena u reprodukciji, nasljedne osobine
- ekonomsko-socijalni: (razina ekonomskog razvoja, uvjeti osnivanja obitelji, troškovi, položaj žene u obitelji, razina obrazovanja: veće obrazovanje – manja stopa nataliteta
- socio-psihološki: stavovi prema broju djece, školovanju i zaposlenju, religijske norme
- psihološki: (stavovi o broju djece, osobne psihološke odluke, ekonomski zahtjevi života¹³

Prema ovim demografskim pokazateljima, može se zaključiti kako je RH u jakoj fazi depopulacije, a uzroci tome su sljedeći:

- loše gospodarske prilike
- migracije iz sela u grad
- emigracija mladog stanovništva u inozemstvo
- sve kasnije stupanje u bračnu zajednicu te sve manji broj djece u obitelji
- izostanak populacijske politike¹⁴

Migracija ili preseljavanje stanovništva označuje prostornu pokretljivost stanovništva. Migrant je osoba koja sudjeluje u procesu prostorne pokretljivosti stanovništva (doseljenik, odseljenik). Unutarnja migracija stanovništva podrazumijeva preseljenje osoba unutar Republike Hrvatske. U 2016. godini mjesto stanovanja unutar Republike Hrvatske promijenilo je 74.752 osoba. Vanjska migracija stanovništva podrazumijeva preseljenje osoba iz jedne države u drugu. U 2016. godini u Republiku Hrvatsku doselilo se iz inozemstva 13.985 osoba, a u inozemstvo se odselilo 36.436 osoba.¹⁵ Statistika unutarnje migracije stanovništva prikuplja i obrađuje podatke o tijekovima migracije stanovništva unutar zemlje, tj. o broju i strukturi osoba koje su promijenile mjesto stanovanja unutar Republike Hrvatske u određenoj kalendarskoj godini. Statistika vanjske migracije stanovništva prikuplja i obrađuje podatke o tijekovima vanjske migracije, tj. o broju i strukturi osoba koje su promijenile uobičajenu državu stanovanja u određenoj kalendarskoj godini.

¹³ Demografske metode i modeli, dostupno na: <http://www.referada.hr/wp-content/uploads/2014/07/DEMOGRAFSKE-METODE-I-MODELI-materijali-za-ispit.pdf>, (05.06.2017.)

¹⁴ Prirodno kretanje stanovništva RH u 2016., DZS, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/07-01-01_01_2016.htm, (05.06.2017.)

¹⁵ Migracija stanovništva RH u 2016. godini, DZS, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/07-01-02_01_2017.htm, (05.06.2017.)

Migracijski saldo stanovništva (neto migracija) jest razlika broja doseljenih i broja odseljenih danog područja ili države u određenom razdoblju. Ako je broj doseljenih veći od broja odseljenih, riječ je o pozitivnome migracijskom saldu, odnosno mehaničkom rastu broja stanovnika. Ako je više odseljenih nego doseljenih, riječ je o negativnome migracijskom saldu, odnosno mehaničkom padu broja stanovnika danog područja ili države. Saldo migracija RH s inozemstvom u 2016. godini bio je negativan i iznosio je -22.451.¹⁶

Na **useljeno stanovništvo**, kao element koji pozitivno djeluje na ukupno kretanje stanovništva, jako su bitni i čimbenici kao što su:

- dobno - spolna struktura (više starijih – „nema prosperiteta“, veći broj žena u fertilnom periodu - veći potencijalni prirodni prirast)
- useljenička politika sve više ide od kvantitativne na kvalitativnu (kulturno-obrazovni faktori)

Na **iseljavanje**, kao negativan element na ukupno kretanje stanovništva, također djeluje niz čimbenika:

- struktura koja napušta zemlju (muškarci – više, žene – sezonski)
- iseljavanje žena – utječe na natalitet

Depopulacija je pojava smanjenja broja stanovnika nekog kraja ili zemlje zbog iseljavanja i malog prirasta broja rođenih, zbog čega u ruralnim područjima ostaje uglavnom starije stanovništvo, a za posljedicu može imati izrazitu depopulaciju, odnosno izumiranje jer je prirodni prirast ispod nule. Razlozi iseljavanja stanovništva nekog kraja uglavnom su izazvani ekonomskim problemima, prvenstveno nezaposlenost i bijeg sa zemlje (sela) te odlazak u veća urbana središta zbog lakšeg života i bolje zarade. Iseljavanja uvijek idu iz ruralnih, slabije razvijenijih krajeva u veća urbana središta i dovode do njihovog brzog širenja. Glavni uzrok depopulacije (pada broja stanovnika prirodnim putem) u RH je pad stope nataliteta ispod stope mortaliteta te je prirodna populacija toliko značajna da uzrokuje ukupnu depopulaciju. Stagnacijom nataliteta i povećanjem mortaliteta, prirodna depopulacija se ubrzava.¹⁷

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Čipin, I. (2014): Stručna podloga za izradu Strategije prostornog razvoja Republike Hrvatske: Demografski scenariji i migracije, Ekonomski fakultet Zagreb, str. 35.

3. GLAVNI DEMOGRAFSKI TRENDOVI U HRVATSKOJ I DEMOGRAFSKA SLIKA HRVATSKE OD POPISA STANOVNIŠTVA 2011. DO DANAS

Glavni demografski trendovi u Hrvatskoj

Republiku Hrvatsku karakteriziraju nepovoljni demografski trendovi koji su rezultat dugoročnih prošlih kretanja. Posljedice dugoročnog niskog fertiliteta i preko jednog stoljeća iseljavanja iz RH duboko su se ukorijenile i očituju se u: dugogodišnjem smanjivanju ukupnog broja stanovnika, smanjujućem fertilitetu, prirodnoj depopulaciji (negativni prirodni prirast), demografskom starenju, nedostatku radne snage na već dugo depopulacijskim prostorima, problemu skrbi o starijim samačkim kućanstvima na velikom, rijetko naseljenom prostoru, problemu mirovinskog, zdravstvenog i sustava socijalnog osiguranja, emigracijskoj depopulaciji i već dugogodišnjem ekonomskom padu.

3.1. Kretanje ukupnog broja stanovnika

Metodologija koja se koristila u popisima 1971., 1981. i 1991. godine te u nešto modificiranom obliku i u popisu 2001. godine, prikazuje ukupno stalno stanovništvo koje se sastojalo od dvaju kontingenata: stanovništvo koje je imalo prebivalište u RH (u statističkim publikacijama – „stanovništvo u zemlji“) i stanovništvo koje je živjelo u inozemstvu, ali se popisivalo kao stanovništvo naselja koje se izjasnilo da mu je mjesto stalnog prebivališta u RH (u statističkim publikacijama – „osobe na privremenom radu u inozemstvu s članovima obitelji koji ondje borave“). Istraživanjima se dokazalo kako privremena emigracija prerasta u trajnu te kako se od popisa stanovništva 1971. do popisa 2001. oblikovala fiktivna demografska slika RH uključivanjem hrvatskih državljana popisanih u inozemstvu u ukupan broj stanovnika kao da žive u RH. Istodobno se stvarao i fiktivno povoljniji prirodni prirast zbog djece hrvatskih državljana rođene u inozemstvu koja su tamo ostala i živjeti, a ubrajana su u živorođene u RH. Tako nisu dobivani usporedivi podatci te u popis iz 2011. godine prema međunarodnoj metodologiji u ukupan broj stanovnika nisu uključeni hrvatski državljanici koji imaju prebivalište u inozemstvu. U Tablici 1. broj stanovnika u županijama prema popisima stanovništva od 1961. do 2011. sveden je na usporedivost.

Tablica 1: Kretanje broja stanovnika u Hrvatskoj i županijama prema popisima od 1961. do 2011. – bez popisanih u inozemstvu 1971., 1981., 1991. i 2001. godine

Županija	Broj stanovnika u RH - bez popisanih u inozemstvu					
	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Zagrebačka	233.875	218.493	246.841	266.393	293.270	317.606
Krapinsko-zagorska	168.952	154.625	148.998	143.406	137.562	132.892
Sisačko-moslavačka	255.635	245.095	243.589	239.448	176.286	172.439
Karlovačka	202.431	178.333	174.437	167.985	133.525	128.899
Varaždinska	179.905	176.696	180.954	181.143	177.340	175.951
Koprivničko-križevačka	143.019	132.442	128.145	123.736	120.276	115.584
Bjelovarsko-bilogorska	167.599	150.212	143.177	137.510	127.866	119.764
Primorsko-goranska	240.621	261.424	295.937	311.116	290.642	296.195
Ličko-senjska	118.329	99.700	86.768	76.452	50.651	50.927
Virovitičko-podravska	127.512	109.496	102.495	98.999	90.031	84.836
Požeško-slavonska	99.340	95.652	93.597	92.300	80.389	78.034
Brodsko-posavska	154.309	153.727	157.956	162.418	163.489	158.575
Zadarska	174.957	171.841	180.936	190.121	153.212	170.017
Osječko-baranjska	328.965	329.662	337.442	344.187	313.406	305.032
Šibensko-kninska	164.757	151.451	144.728	141.096	107.469	109.375
Vukovarsko-srijemska	193.224	202.563	211.437	214.658	186.185	179.521
Splitsko-dalmatinska	339.686	364.764	414.327	439.026	434.022	454.798
Istarska	176.838	172.269	185.920	199.861	196.451	208.055
Dubrovačko-neretvanska	99.593	102.820	112.441	119.524	116.741	122.568
Međimurska	112.073	102.817	107.128	110.256	109.505	113.804
Grad Zagreb	478.076	595.805	693.886	739.896	741.896	790.017
Republika Hrvatska	4.159.696	4.169.887	4.391.139	4.499.049	4.200.214	4.284.889

Izvor: Akrap, A. (2015): Demografski slom Hrvatske: Hrvatska do 2051., Panel diskusija, str. 857., dostupno na: file:///C:/Users/TM/Desktop/BS_3_2015_Akrap.pdf, (10.06.2017.)

Od popisa stanovništva 1961. godine postaju sve ubrzaniji i značajniji činitelji ukupne i prirodne depopulacije. Do sredine 20. stoljeća završene su agrarne kolonizacije kao dominantan činitelj u preraspodjeli stanovništva između siromašnih agrarno prenapučenih i plodnom zemljom bogatih hrvatskih područja tijekom prve polovice 20. stoljeća. Kolonizacijska područja su gospodarski uznapredovala, dok je osnovni izvor egzistencije bila poljoprivreda. Postupnom dominacijom izvan poljoprivrednog sektora nekad bogata Slavonija postaje emigracijska te ruralni egzodus inicira jake depopulacijske procese na području RH. Dugoročno gledajući, politika prema selu je imala negativne gospodarske i demografske učinke. Pridonijela je većoj neravnomjernosti prostornog razmještaja stanovništva te

ubrzanim snižavanju fertiliteta. Brz populacijski rast imali su veliki gradovi. Brz i prostorno neusmjeren prijelaz iz agrarno u industrijsko društvo temeljni je činitelj demografskog i gospodarskog zaostajanja RH, što pokazuje kretanje broja stanovnika u županijama RH od 1961. do 2011. godine. Tijekom 1960-tih stanovništvo je migriralo iz ruralnih prostora u veće gradove ili inozemstvo, ali i iz manjih gradova prema većim ili inozemstvu. U 1980-tim stanovništvo migrira prema velikim hrvatskim gradovima, a 1990-tih demografske promjene su pod učincima Domovinskog rata te su s time povezane unutarnje i posebno vanjske migracije.

U zadnjem međupopisnom razdoblju od 2001. do 2011. godine, RH je zabilježila porast broja stanovnika za 2,5% te je imala prirodnu depopulaciju i negativan saldo migracija, stoga se nije ni očekivao porast broja stanovnika. Pretpostavlja se da se dogodio porast zbog popisanih povratnika iz inozemstva. U RH su veliki prostori na kojima nije bilo rastućih gradova gospodarski djelomično egzistirali, a osnovni izvor egzistencije bila je tradicionalna poljoprivreda. Ekstreman primjer snažne prostorne depopulacije je najveća hrvatska županija Ličko-senjska s gustoćom naseljenosti od 9,5 stanovnika na km². Hrvatska nije oblikovala sustav većeg broja gradova za hrvatske populacijske uvjete, srednje veličine koji bi razvojem izvan poljoprivrednog sektora gospodarstva postupno prihvaćali stanovništvo iz svojeg okruženja koje se odlijeva iz poljoprivrede. To je glavni razlog sužavanja razvoja na sve manji i manji prostor i „proizvodnje viška stanovništva“ u rijetko naseljenoj Hrvatskoj.¹⁸ Tablice 2. i 3. prikazuju prirodno kretanje stanovništva. U 2015. godini zabilježen je pad broja živorođene djece u odnosu na prethodnu godinu za 5,2%, tj. rođeno je 2.063 djeteta manje nego u 2014. Ukupan broj rođenih u 2015. bio je 37.666 djece, od toga 37.503 živorođene djece i 163 mrtvorodne djece. Od 37.503 živorođene djece, 51,7% rođeno je muške djece i 48,3% ženske djece. Zabilježen je porast broja umrlih u 2015. godini u odnosu na prethodnu, u kojoj je umrlo 3.366 osoba ili 6,6% više nego u prethodnoj. Od ukupnog broja umrlih u 2015., 48,7% se odnosilo na muške osobe, a 51,3% na ženske osobe. Stopa mortaliteta je iznosila 12,9. U 2015. godini umrla su 154 dojenčeta, odnosno 0,28% od ukupnog broja umrlih. Stopa umrle dojenčadi (broj umrle dojenčadi na tisuću živorođenih) u 2015. iznosila je 4,1, a u prethodnoj godini iznosila je 5,0. Najmanja stopa umrle dojenčadi u 2015. bila je u Virovitičko-podravskoj županiji (1,4), a najveća je bila u Međimurskoj županiji (8,3). Tablica 4. prikazuje stope prirodnog kretanja u RH. Stopa prirodnog prirasta bila je negativna i iznosila je -4,0. Negativno prirodno kretanje pokazuje i vitalni indeks (živorođeni na 100

¹⁸ Akrap, A. (2015): Demografski slom Hrvatske: Hrvatska do 2051., Panel diskusija, Zagreb, str. 856-861.

umrlih) koji je iznosio 69,2. U svim županijama bio je negativan prirodni prirast, a najveći negativni prirodni prirast bio je u Osječko-baranjskoj županiji, i to -1 557 uz vitalni indeks od 62,1. U 2015. sklopljena su 19.834 braka. Stopa sklopljenih brakova (sklopljeni brakovi na 1 000 stanovnika) u 2015. iznosila je 4,7. Razvedenih brakova bilo je 6.010, a stopa razvedenih brakova iznosila je 1,4.¹⁹

Tablica 2: Stanovništvo prema popisima stanovništva

Stanovništvo prema popisima stanovništva							
Godina	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	
Stanovništvo	4.159.696	4.426.221	4.601.469	4.784.265	4.437.460	4.284.889	
Prosječna starost stanovništva	muškarci	30,53	32,44	33,80	35,37	37,50	39,90
	žene	33,26	35,48	37,14	38,71	41,00	43,40
Očekivano trajanje života	muškarci	64,28	65,65	66,64	68,59	71,10	73,80
	žene	69,02	72,33	74,15	75,95	78,10	79,90
Prosječan broj članova kućanstva	3,56	3,43	3,23	3,10	2,99	2,80	
Broj obitelji	...	1.203.240	1.307.423	1.367.106	1.252.025	1.215.865	

Izvor: Hrvatska u brojkama 2016, DZS, str.7., dostupno na:

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/CroInFig/croinfig_2016.pdf, (10.06.2017.)

Tablica 3: Prirodno kretanje stanovništva

Prirodno kretanje stanovništva							
Godina	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	
Stanovništvo u tis. (procjena)	4.280	4.268	4.256	4.238	4.204	4.174	
Rođeni:	živorođeni	41.197	41.771	39.939	39.566	37.503	37.537
	mrtvorodeni	145	130	144	150	163	169
Umrli:	ukupno	51.019	51.710	50.386	50.839	54.205	51.542
	dojenčad	192	150	162	199	154	161
Prirodni prirast	-9.822	-9.939	-10.447	-11.273	-16.702	-14.005	
Brakovi:	sklopljeni	20.211	20.323	19.169	19.501	19.834	20.467
	razvedeni	5.662	5.659	5.992	6.570	6.010	7.036

Izvor: Hrvatska u brojkama 2016, DZS, str.7., dostupno na:

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/CroInFig/croinfig_2016.pdf, (10.06.2017.), Prirodno kretanje stanovništva RH u 2016., dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/07-01-01_01_2017.htm, (10.06.2017.)

Već tri desetljeća RH možemo ubrojiti u nisko natalitetne zemlje čija je stopa rađanja oko 9 na 1.000 stanovnika u zadnjih desetak godina. Od 1991. u RH bilježimo više umrlih nego rođenih, odnosno prirodni pad stanovništva. U 2016. godini je rođeno 37.537 djece, a umrlo 51.542 osobe. (Tablica 5.) I ove godine je zabilježen prirodni pad stanovništva (u 2016. godini za -14.005), a razlika između broja živorođenih i umrlih čak smanjila te je 2.697 manje umrlih nego prethodne godine. Natalitetna stopa se ne mijenja značajno. Prethodnih godina je

¹⁹ Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2015., DZS, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/07-01-01_01_2016.htm (15.06.2017.)

bila u padu, 2015. godine iznosila je 8,9%, a u 2016. je bila 9,0%. Stopa mortaliteta je također bila u padu prethodnih godina. 2015. je iznosila 12,9%, a 2016. je u porastu te je iznosila 12,3%. (Tablica 4.)

Tablica 4: Stope prirodnog kretanja

	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Na 1000 stanovnika						
Živorodeni	9,6	9,8	9,4	9,3	8,9	9
Umrli	11,9	12,1	11,8	12	12,9	12,3
Prirodni prirast	-2,3	-2,3	-2,5	-2,7	-4	-3,4
Umrla dojenčad na 1000 živorođenih	4,7	3,6	4,1	5	4,1	4,3
Sklopljeni brakovi na 1000 stanovnika	4,7	4,8	4,5	4,6	4,7	4,9
Razvedeni brakovi na 1000 sklopljenih	280,1	278,4	312,6	336,9	303	343,8
Vitalni indeks (živorođeni na 100 umrlih)	80,7	80,8	79,3	77,8	69,2	72,8

Izvor: Hrvatska u brojkama 2016, DZS, str. 8., dostupno na:

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/CroInFig/croinfig_2016.pdf, (10.06.2017.)

Tablica 5: Prirodno kretanje stanovništva RH od 1991. do 2016. godine

Godina	Broj živorođenih	Broj umrlih	Prirodno kretanje
1991.	51.829	54.832	-3.003
1992.	46.970	51.800	-4.830
1993.	48.535	50.846	-2.311
1994.	48.584	49.482	-898
1995.	50.182	50.536	-354
1996.	53.811	50.636	3.175
1997.	55.501	51.964	3.537
1998.	47.068	52.311	-5.243
1999.	45.179	51.953	-6.774
2000.	43.746	50.246	-6.500
2001.	40.993	49.552	-8.559
2002.	40.094	50.569	-10.475
2003.	39.668	52.575	-12.907
2004.	40.307	49.756	-9.449
2005.	42.492	51.790	-9.298
2006.	41.446	50.378	-8.932
2007.	41.910	52.367	-10.457
2008.	43.753	52.151	-8.398
2009.	44.577	52.414	-7.837
2010.	43.361	52.096	-8.735
2011.	41.197	51.019	-9.822
2012.	41.771	51.710	-9.939
2013.	39.939	50.386	-10.447
2014.	39.566	50.839	-11.273
2015.	37.503	54.205	-16.702
2016.	37.537	51.542	-14.005

Izvor: Prirodno kretanje u Hrvatskoj u 2015. godini, str. 4, HZZ, dostupno na: https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2016/10/Prirodno_kretanje_2015.pdf, (11.06.2017.)

Prirodno kretanje po županijama u 2016. godini u RH

Na 100 umrlih u RH je u 2016. godini 72,8 rođenih, što pokazuje vitalni indeks koji je također u opadanju promatrajući period od 2011. do 2016. Stopa prirodnog prirasta u RH je negativna u razdoblju od 2011.-2016., odnosno uočen je prirodni pad ili depopulacija. U svim županijama zabilježen je negativan prirodni prirast, osim u Međimurskoj županiji gdje je bilo više živorođenih nego umrlih (15). Najveći negativan prirodni prirast zabilježen je u Osječko-

baranjskoj županiji (-1.418), gdje je bilo više umrlih nego živorođenih osoba. Razlika iznad 1.000 umrlih u odnosu na živorođene zabilježena je u županijama: Primorsko-goranskoj (-1.329) i Sisačko-moslavačkoj (-1.025). Najniži vitalni indeks (44,1) od 44 živorođena na 100 umrlih zabilježen je u Ličko-senjskoj županiji, zatim Karlovačkoj županiji (55,1) te Šibensko-kninskoj županiji (52,4).

Tablica 6: Živorodeni, mrtvorodeni, umrli, prirodno kretanje i vitalni indeks po županijama u 2016. godini

Županija	Živorodeni	Mrtvorodeni	Umrli	Prirodno kretanje	Vitalni indeks
Grad Zagreb	8.120	38	8.528	-408	95,2
Zagrebačka	2.759	15	3.422	-663	80,6
Krapinsko-zagorska	1.051	4	1.834	-783	57,3
Sisačko-moslavačka	1.343	8	2.368	-1.025	56,7
Karlovačka	985	4	1.787	-802	55,1
Varaždinska	1.502	7	2.183	-681	68,8
Koprivničko-križevačka	1.012	5	1.664	-652	60,8
Bjelovarsko-bilogorska	958	4	1.657	-699	57,8
Primorsko-goranska	2.293	12	3.622	-1.329	63,3
Ličko-senjska	370	2	839	-469	44,1
Virovitičko-podravsko	686	4	1.109	-423	61,9
Požeško-slavonska	617	2	987	-370	62,5
Brodsko-posavska	1.301	2	2.031	-730	64,1
Zadarska	1.571	7	1.950	-379	80,6
Osječko-baranjska	2.399	13	3.817	-1.418	62,9
Šibensko-kninska	834	-	1.592	-758	52,4
Vukovarsko-srijemska	1.436	14	2.307	-871	62,2
Splitsko-dalmatinska	4.144	15	4.931	-787	84
Istarska	1.669	4	2.354	-685	70,9
Dubrovačko-neretvanska	1.271	5	1.359	-88	93,5
Međimurska	1.216	4	1.201	15	101,2
Republika Hrvatska	37.537	169	51.542	-14.005	72,8

Izvor: Prirodno kretanje u Hrvatskoj u 2015. godini, str. 5, HZZ, dostupno na: https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2016/10/Prirodno_kretanje_2015.pdf, (11.06.2017.)

Trend pada nataliteta prisutan je u cijeloj Europi. Usporedba s prosjekom Europske unije za 2015. godinu (10‰) pokazuje da RH, zajedno s još tri mediteranske zemlje pripada zemljama s najnižom stopom (<9‰) što vidimo u Tablici 7. Prema Eurostat-ovoj bazi podataka u 2015. godini, 15 EU-28 članica ima natalitetnu stopu (>10‰), 9 ih ima stopu

9-10‰. Najniži natalitet u EU imaju Italija (8,0‰), Portugal (8,3‰) i Grčka (8,5‰), a najviši Irska (14,2‰), Francuska (12,0‰) i Ujedinjeno Kraljevstvo (11,9‰).

Tablica 7: Natalitet u EU-28 u razdoblju od 2011.-2015. godine

Zemlja/Godina	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
Europska unija (28 zemalja)	10,5	10,4	10	10,1	10
Belgija	11,6	11,5	11,2	11,1	10,9
Bugarska	9,6	9,5	9,2	9,4	9,2
Češka	10,4	10,3	10,2	10,4	10,5
Danska	10,6	10,4	10	10,1	10,2
Njemačka	8,3	8,4	8,5	8,8	9
Estonija	11,1	10,6	10,3	10,3	10,6
Irska	16,2	15,7	15	14,6	14,2
Grčka	9,6	9,1	8,6	8,5	8,5
Španjolska	10,1	9,7	9,1	9,2	9
Francuska	12,7	12,6	12,4	12,4	12
Hrvatska	9,6	9,8	9,4	9,3	8,9
Italija	9,2	9	8,5	8,3	8
Cipar	11,3	11,8	10,8	10,9	10,8
Latvija	9,1	9,8	10,2	10,9	11,1
Litva	10	10,2	10,1	10,4	10,8
Luksemburg	10,9	11,3	11,3	10,9	10,7
Mađarska	8,8	9,1	9,0	9,5	9,4
Malta	10,0	9,8	9,5	9,5	9,8
Nizozemska	10,8	10,5	10,2	10,4	10,0
Austrija	9,3	9,4	9,4	9,6	9,8
Poljska	10,2	10,1	9,7	9,9	9,7
Portugal	9,2	8,5	7,9	7,9	8,3
Rumunjska	9,7	10,0	9,1	9,7	9,3
Slovenija	10,7	10,7	10,2	10,3	10,0
Slovačka	11,3	10,3	10,1	10,2	10,3
Finska	11,1	11,0	10,7	10,5	10,1
Švedska	11,8	11,9	11,8	11,9	11,7
Ujedinjeno Kraljevstvo	12,8	12,8	12,1	12,0	11,9

Izvor: EUROSTAT (zadnja izmjena: 01.05.2017.), Dostupno na: <http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-datasets/> Pristupljeno: 01.08.2017.

3.1.1. Buduće kretanje ukupnog stanovništva - Republika Hrvatska do 2051. – projekcije ukupnog broja i dobnog sastava stanovništva

Na panel diskusiji 2015., izrađena je projekcija ukupnog broja i sastava stanovništva koji polaze od određenih hipoteza, uz uvjet da se nastave sadašnji demografski trendovi koji pretpostavljaju da neće biti društvene intervencije u područje fertiliteta i politike ekonomskog razvoja s naglašenim prostornim aspektom. Projekcije stanovništva polaze od ukupnog broja i dobnog spolnog sastava utvrđenog popisom stanovništva 2011. godine i serije vitalne statistike. Razmotrene su promjene ukupnog broja stanovnika na razini županija i promjene prema velikim dobnim skupinama za RH. Na temelju smanjenja broja ukupnog stanovništva do 2051. godine, županije se mogu podijeliti u nekoliko skupina. Tablica 8. pokazuje projekcije broja stanovnika po županijama. Porast stanovnika će imati Zadarska i Zagrebačka županija, smanjenje ukupnog broja stanovnika od 0 do 20% imat će županije: Grad Zagreb, Dubrovačko-neretvanska, Istarska, Splitsko-dalmatinska, Varaždinska, Međimurska, Primorsko-goranska, Krapinsko-zagorska, smanjenje broja stanovnika između 20% i 40% imat će županije: Koprivničko-križevačka, Osječko-baranjska, Brodsko-posavska, Vukovarsko-srijemska, Bjelovarsko-bilogorska, Virovitičko-podravska, smanjenje broja stanovnika između 40% i 60% imat će županije: Karlovačka, Šibensko-kninska, Požeško-slavonska, Ličko-senjska, Sisačko-moslavačka. Ove dvije županije koje bi bilježile porast, to bi bilo isključivo zbog porasta stanovništva starog 65 godina i više što je zaista poražavajuće. Ukoliko bi se nastavili dosadašnji demografski trendovi, broj mladih (0-14 godina) bi se također smanjio u svim županijama, od 11,4% u Zadarskoj do 75,6% u Sisačko-moslavačkoj županiji. Tablica 9. prikazuje promjene po velikim dobnim skupinama za RH. Projekcije pokazuju da će se smanjiti broj mladih (0-14 godina) do 2051. godine za 35,5% i prema udjelu u ukupnom stanovništvu pada za 12%. Broj stanovnika u radnom kontingentu (15-64 godine) također se smanjuje do 2051. godine za 31,5% i prema udjelu u ukupnom stanovništvu pada sa 67% na 57%. Broj starog stanovništva (65 godina i više) porastao bi do 2051. godine za 40,8% , a njegov udjel u ukupnom stanovništvu bi porastao za 31%. Tako bi se ukupno stanovništvo RH u navedenom razdoblju smanjilo posljedično zbog smanjenja broja mladih, smanjenja broja radno sposobnog stanovništva, dok bi rastao istodobno broj starijeg stanovništva. Ovakvi trendovi dovode do porasta javnih rashoda, jer su zbog dugoročnog opadanja fertiliteta naraštaji koji ulaze u umirovljeničku dob uvijek brojniji nego oni koji ulaze u radnu dob. Stoga je potrebno poboljšati mjere pronatalitetne i redistributivne

populacijske politike.²⁰ Projekcija pokazuje crnu demografsku sliku RH. Produbit će se opća ukupna depopulacija, doći će do niza nepovoljnih promjena u funkcionalnim kontingentima stanovništva, tj. do demografskog starenja koje će nepovoljno djelovati na dinamiku i strukturu stanovništva, na društveni razvitak, a istodobno sužavanjem fertilnog kontingenta, neće imati tko rađati. Ovakve primjene predstavljaju velik izazov za populacijsku, gospodarsku i socijalnu politiku RH.

Tablica 8: Projekcija broja stanovnika po županijama do 2051. godine

Županija	Broj stanovnika 2011. i projicirani do 2051. godine				
	2011.	2021.	2031.	2041.	2051.
Zagrebačka	317.606	324.867	327.532	325.986	321.871
Krapinsko-zagorska	132.892	128.879	123.207	115.566	106.798
Sisačko-moslavačka	172.439	150.230	126.037	99.367	71.784
Karlovačka	128.899	116.311	102.913	88.661	73.893
Varaždinska	175.951	172.553	166.621	158.221	148.008
Koprivničko-križevačka	115.584	111.481	106.128	99.124	91.206
Bjelovarsko-bilogorska	119.764	109.920	99.028	86.295	72.738
Primorsko-goranska	296.195	287.181	272.590	255.036	238.860
Ličko-senjska	50.927	43.577	36.630	29.710	22.715
Virovitičko-podravska	84.836	78.281	70.764	61.451	51.217
Požeško-slavonska	78.034	69.809	61.067	50.754	39.601
Brodsko-posavska	158.575	148.032	136.727	122.576	106.496
Zadarska	170.017	173.513	176.267	178.038	179.715
Osječko-baranjska	305.032	293.087	276.336	254.088	229.136
Šibensko-kninska	109.375	97.548	85.973	73.520	61.194
Vukovarsko-srijemska	179.521	165.647	150.177	131.398	110.394
Splitsko-dalmatinska	454.798	446.244	434.294	415.360	392.471
Istarska	208.055	205.481	199.256	190.885	182.207
Dubrovačko-neretvanska	122.568	120.614	118.241	114.560	110.238
Međimurska	113.804	111.459	107.488	101.644	94.256
Grad Zagreb	790.017	796.835	787.113	771.259	752.066
Republika Hrvatska	4.284.889	4.151.550	3.964.385	3.723.497	3.456.866
Indeks 2051/2011.=100,0					

Izvor: Akrap, A. (2015): Demografski slom Hrvatske: Hrvatska do 2051., Panel diskusija, str. 862., dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/file/217706>, (15.06.2017.)

²⁰ Akrap, A. (2015): Demografski slom Hrvatske: Hrvatska do 2051., Panel diskusija, Zagreb, str. 861.-865., dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/file/217706>, (15.06.2017.)

Tablica 9: Broj stanovnika RH prema velikim dobnim grupama 2011.-2051. godine (varijanta srednjeg fertiliteta i srednje migracije)

Hrvatska						
Dobne grupe	Broj stanovnika					Indeks 2051/2011=100,0
	2011.	2021.	2031.	2041.	2051.	
0-14 godina	652.428	600.622	527.491	464.412	420.669	64,48
15-64 godina	2.873.828	2.662	2.433.506	2.225.168	1.968.064	68,48
65+ godina	758.633	888.304	1.003.388	1.033.917	1.068.133	140,8
Ukupno	4.284	4.151.550	3.964.385	3.723.497.	3.456.866	80,68
Struktura (u %)						
0-14 godina	15	14	13	12	12	
15-64 godina	67	64	61	60	57	
65+ godina	18	21	25	28	31	
Ukupno	100	100	100	100	100	

Izvor: Akrap, A. (2015): Demografski slom Hrvatske: Hrvatska do 2051., Panel diskusija, str. 863., dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/file/217706>, (15.06.2017.)

3.2. Smanjenje stope fertiliteta

U razdoblju od posljednjeg popisa stanovništva 2011. godine do danas u RH bilježi se kontinuirano smanjenje stope fertiliteta pa će se na ovom mjestu razmotriti čimbenici fertiliteta od prve polovice 19.st. do suvremenih dana.

3.2.1. Činitelji fertiliteta od prve polovice 19.st. do 1990-ih godina i nakon toga

Na razvoj stanovništva u RH značajan utjecaj imalo je nekoliko temeljitih transformacija političkih promjena koje su inicirale promjene u gospodarskim i društvenim strukturama. Tako su te bitne prekretnice od prve polovice 19. stoljeća pa do 1990-ih godina i nakon toga prekinule tijekom demografskih procesa i ubrzale smanjenje fertiliteta. U 19. stoljeću se smanjenje fertiliteta povezivalo s porastom udjela izvanpoljoprivrednoga sektora povezanoga s promjenama modernizacijskih procesa. Izrazit je utjecaj poljoprivrede na kojoj se temeljilo cijelo gospodarstvo te ukinuće kmetstva kojim su potaknuti modernizacijski procesi. Promjene u gospodarskim strukturama su bile spore pa su se pojavili socio-psihološki činitelji koji su utjecali na pad fertiliteta. U okviru ovog razdoblja Prvi i Drugi svjetski rat bili su iznenadni vanjski čimbenici demografskih promjena i utjecali su na pad fertiliteta. Iseljavanje iz RH te planirano ograničavanje broja djece u obitelji bilo je uvjetovano gospodarskim i društvenim prilikama. Kako je poljoprivreda bila temeljni izvor egzistencije u RH, tako je

svaka promjena u agrarnim strukturama imala utjecaj na sve društvene i gospodarske strukture pa tako i na planiranje manjeg broja djece. Tako je npr. seljak s obzirom na vojnu funkciju bio ograničen imati više djece. Ukidanjem feudalizma, obveze seljaka prema bivšoj vlasteli nisu prestale, porezni nameti su rasli, država nije pomagala seljake, već su se oni zaduživali te u ovakvoj teškoj financijskoj situaciji nije bio moguć veći broj djece. Istodobno, strah od podjele imanja bio je jedan od važnih činitelja smanjenja fertiliteta na prostoru bogatom plodnom zemljom. Tako je npr. u RH u Konavlima, najstariji sin nasljeđivao obiteljsko imanje, dok su ostala braća mogla živjeti u obiteljskom domu dok se ne ožene. S velikom agrarnom krizom seljaštvo se nalazilo u dugovima kod lihvara i imalo je nepodmirene obveze prema državi te bi se gradile nove kuće uz pomoć kredita zbog dijeljenja kućnih zadruga. Seljačka gospodarstva su u tim uvjetima dolazila pod stečaj te bi prodavala imanja, a sve se to negativno odrazilo na demografsku sliku. U situaciji kada je plodna zemlja bila temelj egzistencije, bile su poželjne kćeri jedinice iz obitelji bogatih plodnom zemljom jer bi one bile nasljednice, dok bi sin jedinac značio da se imanje neće dijeliti te bi tako kućanstva ostajala na jednom djetetu. Malena kućanstva nisu htjela dijeliti posjed jer je ionako bio umanjen zbog podmirenja obveza prema lihvarima ili zbog dijeljenja obiteljskih zadruga, ali i zbog miraza u zemlji i novcu što su ga djevojke nosile udajom. Istodobno, u prvoj polovici 20.st. na smanjenje broja sklopljenih brakova, utjecale su migracije muškaraca prema prekomorskim zemljama i demografski gubitci u Prvom i Drugom svjetskom ratu. Ovakva svjesna ograničenost broja djece nazivala se „bijelom kugom“, ali isto tako namjerno izazvani pobačaji nakon ukinuća kmetstva bili su česta pojava sredinom 19.st. Porast pobačaja pratio je i porast smrtnosti kod žena kao posljedica primitivnih metoda kojima su bile izložene. Uz migracije prema gradovima, iseljavanje u prekomorske zemlje, zarazne bolesti i rat, najveći doprinos padu broja stanovnika imalo je smanjenje broja rođenih. Što se tiče prakticiranja pobačaja seoskoga stanovništva u RH kao načina ograničavanja broja djece u obitelji, istraživanje provedeno pred Drugi svjetski rat pokazuje: 10% pobačaj ne prakticira, 35% rijetko, a 50% stanovništva često prakticira pobačaj. Najviše se isticala bogata i plodna Slavonija po broju pobačaja, a kontrola poroda se može vezati više za bogatije obitelji kojima su informacije o pobačaju bile dostupne. Isto tako, visoka smrtnost žena je bila posljedica pobačaja jer su liječnički zahvati bili skupi, a kako je pobačaj bio zakonom zabranjen, nije se mogao navesti kao uzrok smrti. U drugoj polovici 20.st. razvoj stanovništva se odvijao spontano i nije bio društveno usmjeren putem određene politike razvoja stanovništva. Uzrok demografskom zaostajanju bili su razmjerno najveći gubitci tijekom Drugog svjetskog rata te iseljavanje koje je uzrokovalo pad nataliteta i smanjeni priljev u radnu dob, a drugi razlog

demografskog zaostajanja je bio negativan saldo migracija sa Srbijom. Ono što je djelovalo pozitivno na fertilitetne trendove bile su imigracije iz BiH. Prirodna depopulacija RH započela je 1991. godine, trajala je od 1991. do 2012. RH ima prirodno smanjenje stanovništva za 171.060, a očekivana prirodna depopulacija ubrzana je Domovinskim ratom. Drugi važan činitelj pada fertiliteta je bilo zapošljavanje u inozemstvu, emigracije prema zemljama zapadne i sjeverozapadne Europe zahvatile su prostor RH, odnosilo se na stanovništvo u dobi između 20 i 30 godina, u najvitalnijoj životnoj dobi. Udio osoba popisanih u inozemstvu iznosio je 5,8% od ukupnog stanovništva RH. Zapošljavanje žena izvan kuće ima sve jači utjecaj na determinantu fertiliteta. Sljedeći važan činitelj pada fertiliteta je nepostojanje odgovarajuće politike prema mladima za osnivanje obitelji, posebno u većim gradovima, a posebno je važan čimbenik nedostupnost stana i nezaposlenost mladih. Ovaj problem je utjecao na porast broja neudanih i neoženjenih od početka 1990-ih. Danas su razvidne posljedice dugoročno niskoga fertiliteta i preko jednog stoljeća iseljavanja iz RH: pad ukupnog broja stanovnika, dugogodišnje prirodno smanjenje, demografsko starenje, nestajanje gospodarske aktivnosti na već dugo depopulirajućim prostorima, problem skrbi o starijim samačkim kućanstvima na velikom rijetko naseljenom prostoru, problem mirovinskoga, zdravstvenoga i sustava socijalnoga osiguranja i smanjen ekonomski rast.

3.2.2. Suvremeni trend pada stope fertiliteta u RH i usporedba sa zemljama EU

Fertilitet RH se već nekoliko desetljeća nalazi ispod razine jednostavnog obnavljanja naraštaja i stanovništva kao cjeline. Niska razina fertiliteta jedan je od razloga demografskoga starenja. Stopa ukupnog fertiliteta ili totalna stopa fertilitet (TFR) se smatra najboljim pokazateljem u demografskoj statistici te označava prosječan broj živorođene djece koju bi rodila prosječna žena tokom svog fertilnog perioda uz pretpostavke da djeluju posebne stope fertiliteta dobi i uz izostanak utjecaja smrtnosti. Razina rađanja sa stopom ukupnog fertiliteta 2,1 označava jednostavnu reprodukciju stanovništva u smislu obnavljanja generacija, odnosno nesmetano obnavljanje stanovništva. Stopa ukupnog fertiliteta u Europi šezdesetih godina, pred kraj razdoblja poslijeratnoga „baby booma“, iznosila je 2,5. U RH je stopa ukupnoga fertiliteta u razdoblju od 1950.-1955. godine iznosila 2,76. Danas je situacija gora, odnosno svugdje je TFR bila ispod demografske reprodukcije od 2,1. U Europskoj uniji 2010. godine iznosila je 1,59, a u RH 1,48. Posljednji podaci o stopi ukupnog fertiliteta su izračunati za 2015. godinu, kada je izmjerena TFR još niža i iznosi 1,4. Tablica 10. prikazuje stope ukupnog fertiliteta u razdoblju od 2011. – 2015. godine za sve države članice EU te se vidi kako je za sve države članice u promatranom razdoblju ispod razine jednostavne reprodukcije stanovništva.

Tablica 10: Stopa ukupnog fertiliteta u zemljama EU za razdoblje od 2011.-2015. godine

Zemlja/Godina	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
Europska unija (28 zemalja)	1,59	1,59	1,55	1,58	1,58
Belgija	1,81	1,79	1,75	1,74	1,70
Bugarska	1,51	1,50	1,48	1,53	1,53
Češka	1,43	1,45	1,46	1,53	1,57
Danska	1,75	1,73	1,67	1,69	1,71
Njemačka	1,39	1,41	1,42	1,47	1,50
Estonija	1,61	1,56	1,52	1,54	1,58
Irska	2,03	2,00	1,96	1,94	1,92
Grčka	1,40	1,34	1,29	1,30	1,33
Španjolska	1,34	1,32	1,27	1,32	1,33
Francuska	2,01	2,01	1,99	2,01	1,96
Hrvatska	1,48	1,51	1,46	1,46	1,40
Italija	1,44	1,43	1,39	1,37	1,35
Cipar	1,35	1,39	1,30	1,31	1,32
Latvija	1,33	1,44	1,52	1,65	1,70
Litva	1,55	1,60	1,59	1,63	1,70
Luksemburg	1,52	1,57	1,55	1,50	1,47
Mađarska	1,23	1,34	1,35	1,44	1,45
Malta	1,45	1,43	1,38	1,42	1,45
Nizozemska	1,76	1,72	1,68	1,71	1,66
Austrija	1,43	1,44	1,44	1,47	1,49
Poljska	1,33	1,33	1,29	1,32	1,32
Portugal	1,35	1,28	1,21	1,23	1,31
Rumunjska	1,47	1,52	1,46	1,52	1,58
Slovenija	1,56	1,58	1,55	1,58	1,57
Slovačka	1,45	1,34	1,34	1,37	1,40
Finska	1,83	1,80	1,75	1,71	1,65
Švedska	1,90	1,91	1,89	1,88	1,85
Ujedinjeno Kraljevstvo	1,91	1,92	1,83	1,81	1,80

Izvor: EUROSTAT, (zadnja izmjena: 01.05.2017.), Dostupno na:

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>, Pristupljeno: 24.07.2017.

U RH se stanovništvo već više od četiri desetljeća generacijski ne obnavlja jer je totalna stopa fertiliteta pala ispod razine od 2,1 djeteta po ženi, koji je nužan za reprodukciju. Prema deskriptivnoj analizi vrednota za uspješan brak prema istraživanjima EVS-2008. razvidno je da brak danas nije smatran zastarjelom institucijom. Istraživanja su pokazala kako u RH, kao i u ostalim bivšim socijalističkim zemljama, na nizak fertilitet i neulazak u brak i neimanje djece iznimno utječu egzistencijalni problemi, kao što su nezaposlenost, nesigurna

zaposlenost mladih i problemi sa stambenim pitanjem.²¹ Prema istraživanju Akrapa et al. (2014) razvidno je da će se broj stanovnika RH u razdoblju od 2001.-2031. smanjiti za 17,1% te će depopulacija biti jača. Ženski fertilni kontingent (15-49) smanjit će se za 27,7%, mlađi ženski fertilni kontingent (20-29) koji je važan za bioreprodukciju, smanjit će se za 35,4% do kraja projekcije. Promatrajući razdoblje od 1971.-2015. godine razvidno je kako udio fertilnoga kontingenta u ukupnome ženskom stanovništvu kontinuirano opada. Godine 1971. bilo je 51,4% fertilnog kontingenta u ukupnome stanovništvu, 2011. 43,8%, a 2015. opada na 42,8%. (Tablica 11.) Među čimbenike smanjujuće rodosti navodi se i trend produženog života s roditeljima, a razlozi su uglavnom ekonomski. Jedan od uzroka smanjenje rodosti je i socijalni sterilitet, odnosno širenje celibata, nestabilnost braka i razvodi brakova, pojava kohabitacijskih zajednica, odgađanje rođenja djece za kasniju dob zbog želje za ostvarenjem određenih ciljeva. Predviđa se i smanjenje školske djece, a posljedično će se smanjiti i broj učitelja i nastavnika. Mnoge škole će se zatvarati, a to će do izražaja doći u jače depopuliranim krajevima. Prema projekciji broj djece u osnovnoškolskoj dobi (5-14 godina) smanjit će se do 2031. godine za 197.570 (38,2%), taj će kontingent 2031. brojiti 319.540 osoba, tako da će njegov udio pasti s 11,7% (2001. godine) na 8,7%. U osnovnim školama bit će manje 7.000 razreda (s prosječno 28 učenika). Isto tako, ne predviđa se bolje stanje ni u srednjoškolskome kontingentu. Broj stanovnika u srednjoškolskoj dobi (15-19 godina) smanjit će se do 2031. godine za 119.210 (39,9%). Taj će kontingent 2031. godine brojiti 179.400 osoba, a udio će mu pasti sa 6,8% na 4,9%. U srednjim školama će biti manje 4.200 razreda (s prosječno 28 učenika).

Tablica 11: Fertilni kontingent stanovništva RH, razdoblje 1971.-2015. godine

Fertilni kontingent, 15-49 god.	
1971.	51,4
1981.	48,5
1991.	46,6
2001.	46,9
2011.	43,8
2012.	43,6
2013.	43,4
2014.	43,1
2015.	42,8

Izvor: Procjene stanovništva RH 2015., DZS, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/07-01-04_01_2016.htm, (24.07.2017.)

²¹ Akrap, A. (2015): Demografski slom Hrvatske: Hrvatska do 2051., Panel diskusija, Zagreb, str.865-868., dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/file/217706>, (24.07.2017.)

3.3. Demografsko starenje

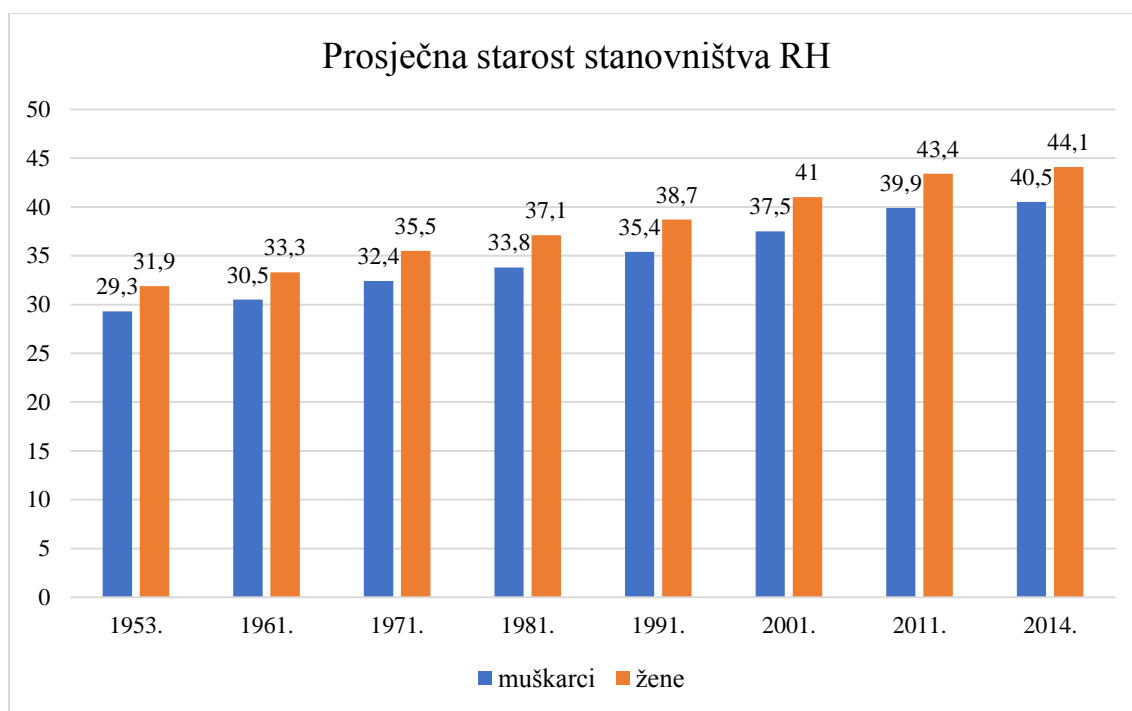
Starenje je dugoročni demografski proces povezan s periodima rasta fertiliteta i pada fertiliteta, a jednostavno se može definirati kao rast udjela starijih u ukupnoj populaciji. Pod mjerama demografskog starenja, koristi se udio starih (65+) u populaciji, indeks starenja, koeficijent dobne ovisnosti starijih, udio mladih (0-14 godina) u populaciji i medijalna ili prosječna starost populacije. Na fenomen starenja demografi su počeli ukazivati od sredine 20. stoljeća te su se njima pridružili predstavnici državnih vlasti koji su putem javnih politika htjeli ublažiti posljedice demografskog starenja. Na kompleksnost ovog fenomena upozorio je glavni tajnik organizacije Ujedinjenih naroda na Svjetskoj konferenciji o starenju stanovništva 2002. godine u Madridu. Starenje stanovništva nazvao je „tihom revolucijom“ koja nije samo demografska, već ima utjecaj na ekonomski, socijalni, kulturni, psihološki i duhovni život. U tradicionalnom društvu nije bilo generacijskog odvajanja kakvo postoji danas. Ljudi različite dobi, od najmlađih do najstarijih, živjeli su zajedno unutar srodne zajednice te prakticirali podjelu rada koja je održavala solidarnost i zadovoljavala primarne životne potrebe. Urbano-industrijsko društvo proizvodi socijalnu, ekonomsku i kulturnu separaciju generacija koja je posljedica triju razvijenih institucionalnih sustava. Prvi sustav je sustav obrazovanja koji je u početku obuhvaćao malu djecu, zatim se proširio na sve mlađe stanovništvo u rasponu između sedam i dvadeset godina, a danas se govori o cjeloživotnom učenju. S razvojem industrije, istodobno je porastao broj zaposlenog stanovništva izvan obiteljske ekonomije, odnosno u industriji te u drugim nepoljoprivrednim djelatnostima. Danas u razvijenim zemljama prevladava udjel tercijarne zaposlenosti, dok udjel poljoprivredne, primarne, industrijske te sekundarne djelatnosti znatno opada. Nakon Drugog svjetskog rata, uslijed širenja mirovinskog sustava, došlo je do institucionalizacije starije dobi te umjesto zbrinjavanja i solidarnosti starijih skupina unutar obitelji, država posredstvom sekundarne distribucije dohotka uspostavlja međugeneracijsku solidarnost na razini cijeloga društva.²²

3.3.1. Determinante starenja stanovništva

Postoje dvije determinante starenja stanovništva – „starenje odozgo“ koje se očituje u produženju ljudskog vijeka te „starenje odozdo“ koje je uzrokovano smanjenim stopama fertiliteta, odnosno opadanjem udjela mladoga u ukupnome stanovništvu te stoga poremećajem dobne strukture. Ako se uzme u obzir posljednjih 50 godina (1961.-2011.),

²² Akrap, A. et al. (2014): Znanstveni skup: Demografija u Hrvatskoj, Ekonomski fakultet Zagreb., str. 180-184.

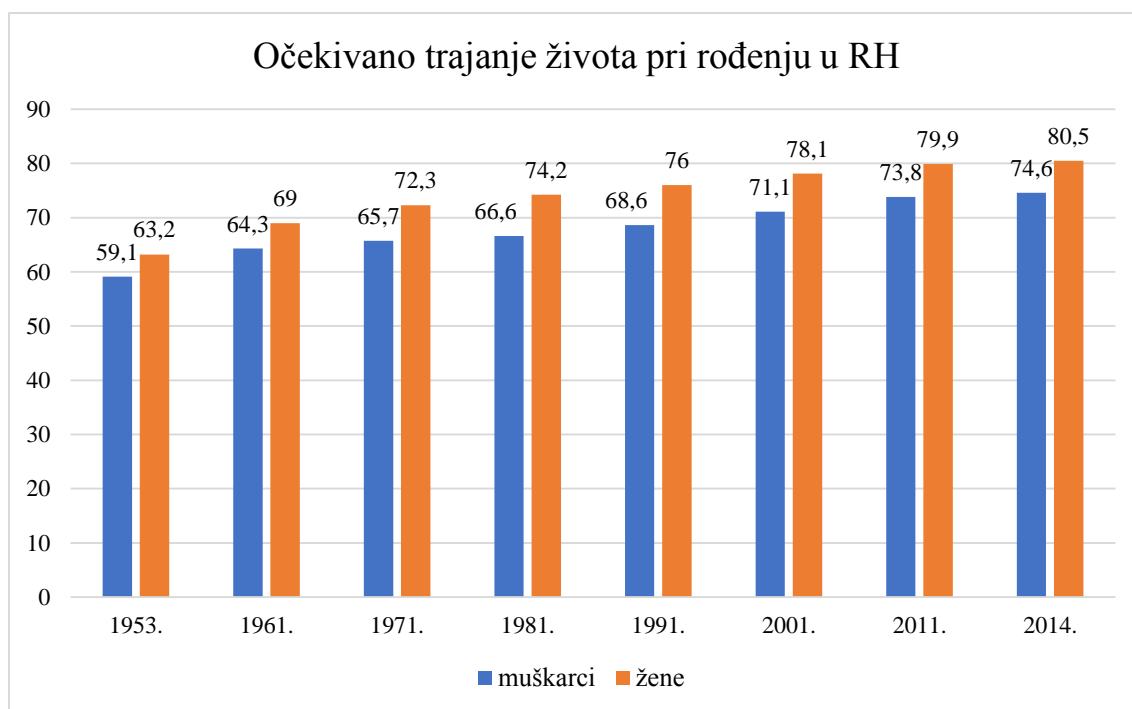
prosječni životni vijek u zemljama Europske unije produžio se za 12 godina, a što se tiče RH **prosječni životni vijek** (srednje godine života cjelokupnog stanovništva određenog prostora, a izračunava se kao aritmetička sredina starosti stanovništva.) se produžio za 10 godina (9,4 godina za muškarce te 10,1 godina za žene), a to prikazuje Grafikon 1. U istom periodu **očekivano trajanje života pri rođenju** (broj godina koje pojedinac u određenoj dobi može očekivati da će doživjeti uz trenutne razine smrtnosti) se također produžilo za otprilike 10 godina (9,5 za muškarce te 10,9 godina za žene) a to prikazuje Grafikon 2. Očekivano trajanje života pri rođenju u EU za razdoblje od 2011.-2015. godine je prosječno 80,5 godina, odnosno 70,7 godina za muškarce što prikazuje Tablica 12., te 80,3 godine za žene što prikazuje Tablica 13. Očekivano trajanje života pri rođenju za RH u navedenom razdoblju iznosi za muškarce 74,3 godine, a za žene 85,1 godinu te se postupno povećava.

Grafikon 1: Prosječna starost stanovništva RH

Izvor: Žene i muškarci u Hrvatskoj u 2016., DZS, str.11., dostupno na:

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/menandwomen/men_and_women_2016.pdf (25.07.2017.)

Grafikon 2: Očekivano trajanje života pri rođenju

Izvor: Žene i muškarci u Hrvatskoj u 2016., DZS, str.11., dostupno na:

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/menandwomen/men_and_women_2016.pdf (25.07.2017.)

Tablica 12: Očekivano trajanje života pri rođenju u zemljama EU za muškarce

Zemlja/Godina	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
Europska unija (28 zemalja)	77,3	77,4	77,7	78,1	77,9
Belgija	78,0	77,8	78,1	78,8	78,7
Bugarska	70,7	70,9	71,3	71,1	71,2
Češka	74,8	75,1	75,2	75,8	75,7
Danska	77,8	78,1	78,3	78,7	78,8
Njemačka	77,9	78,1	78,1	78,7	78,3
Estonija	71,4	71,4	72,8	72,4	73,2
Irska	78,6	78,7	79,0	79,3	79,6
Grčka	78,0	78,0	78,7	78,8	78,5
Španjolska	79,5	79,5	80,2	80,4	80,1
Francuska	78,7	78,7	79,0	79,5	79,2
Hrvatska	73,8	73,9	74,5	74,7	74,4
Italija	79,7	79,8	80,3	80,7	80,3
Cipar	79,3	78,9	80,1	80,9	79,9
Latvija	68,6	68,9	69,3	69,1	69,7
Litva	68,1	68,4	68,5	69,2	69,2
Luksemburg	78,5	79,1	79,8	79,4	80,0
Mađarska	71,2	71,6	72,2	72,3	72,3
Malta	78,6	78,6	79,6	79,8	79,7
Nizozemska	79,4	79,3	79,5	80,0	79,9
Austrija	78,3	78,4	78,6	79,1	78,8
Poljska	72,5	72,6	73,0	73,7	73,5
Portugal	77,3	77,3	77,6	78,0	78,1
Rumunjska	70,8	70,9	71,6	71,4	71,5
Slovenija	76,8	77,1	77,2	78,2	77,8
Slovačka	72,3	72,5	72,9	73,3	73,1
Finska	77,3	77,7	78,0	78,4	78,7
Švedska	79,9	79,9	80,2	80,4	80,4
Ujedinjeno Kraljevstvo	79,0	79,1	79,2	79,5	79,2

Izvor: EUROSTAT (zadnja izmjena 02.05.2017.) Dostupno na:

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, Pristupljeno: 29.07.2017.

Tablica 13: Očekivano trajanje života pri rođenju u zemljama EU za žene

Zemlja/Godina	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
Europska unija (28 zemalja)	83,1	83,0	83,3	83,6	83,3
Belgija	83,3	83,1	83,2	83,9	83,4
Bugarska	77,8	77,9	78,6	78,0	78,2
Češka	81,1	81,2	81,3	82,0	81,6
Danska	81,9	82,1	82,4	82,8	82,7
Njemačka	83,1	83,1	83,0	83,6	83,1
Estonija	81,3	81,5	81,7	81,9	82,2
Irska	83,0	83,1	83,1	83,5	83,4
Grčka	83,6	83,4	84,0	84,1	83,7
Španjolska	85,6	85,5	86,1	86,2	85,8
Francuska	85,7	85,4	85,6	86,0	85,5
Hrvatska	80,4	80,6	81,0	81,0	80,5
Italija	84,8	84,8	85,2	85,6	84,9
Cipar	83,1	83,4	85,0	84,7	83,7
Latvija	78,8	78,9	78,9	79,4	79,5
Litva	79,3	79,6	79,6	80,1	79,7
Luksemburg	83,6	83,8	83,9	85,2	84,7
Mađarska	78,7	78,7	79,1	79,4	79,0
Malta	83,0	83,0	84,0	84,2	84,0
Nizozemska	83,1	83,0	83,2	83,5	83,2
Austrija	83,8	83,6	83,8	84,0	83,7
Poljska	81,1	81,1	81,2	81,7	81,6
Portugal	83,8	83,6	84,0	84,4	84,3
Rumunjska	78,2	78,1	78,7	78,7	78,7
Slovenija	83,3	83,3	83,6	84,1	83,9
Slovačka	79,8	79,9	80,1	80,5	80,2
Finska	83,8	83,7	84,1	84,1	84,4
Švedska	83,8	83,6	83,8	84,2	84,1
Ujedinjeno Kraljevstvo	83,0	82,8	82,9	83,2	82,8

Izvor: EUROSTAT (zadnja izmjena 02.05.2017.) Dostupno na:

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, Pristupljeno: 29.07.2017.

Postoji nekoliko pokazatelja koji se koriste kao orijentiri u procesima starenja stanovništva. Prvi je već spomenuti **prosječna starost** odnosno označava srednje godine života cjelokupnog stanovništva određenog prostora (zemlje, grada itd.), a izračunava se kao aritmetička sredina starosti stanovništva (ponekad se koristi medijalna dob). U RH prosječna starost 1953. godine iznosila je 30,6 godina, 2011. godine dosegla je 41,8 godina, a u 2015. godini iznosi 42,6 godina. Ovaj pokazatelj svrstava RH u starije zemlje Europe. Predviđanja su da će 2050. doseći 44 godine. (Tablica 14.) Drugi pokazatelj je **indeks starenja**, tj.

postotni udio osoba starih 60 i više godina u odnosu na broj osoba starih 0 – 19 godina. Indeks veći od 40% kazuje da je stanovništvo određenog područja zašlo u proces starenja.. RH je tu granicu davno premašila. Indeks starenja u RH je bio 47,2 1971.godine, a 2011. dosegao je 115, odnosno 2015. čak 127,5. Predviđanja su da će do 2050. godine biti 246. tj. sredinom ovog stoljeća će na stotinu djece mlađe od 20 godina biti 246 stanovnika starijih od 60 godina. Treći, s ekonomskoga stajališta najvažniji pokazatelj je **koeficijent starosti**, tj. udio osoba starih 60 i više godina u ukupnom stanovništvu. Koeficijent starosti je osnovni pokazatelj razine starenja, a kad prijeđe vrijednost od 12%, smatra se da je stanovništvo određenog područja zašlo u proces starenja. Prema popisu stanovništva iz 1971. godine ovaj koeficijent starosti iznosio je 15, zatim je 2011. narastao na 24,1, dok će prema procjenama, 2050. dosegnuti 63,4, što znači da će na stotinu stanovnika biti 63 stanovnika starije dobi. (Tablica 15.)

Tablica 14: Prosječna starost stanovništva RH, razdoblje 1953.-2015.

Godina	Prosječna starost		
	ukupno	žene	muškarci
1953.	30,6	31,9	29,3
1961.	31,9	33,3	30,5
1971.	34	32,4	35,5
1981.	35,4	33,8	37,1
1991.	37,1	35,4	38,7
2001.	39,3	37,5	41
2011.	41,8	40	43,5
2012.	42	40,2	43,7
2013.	42,2	40,3	43,9
2014.	42,4	40,5	44,1
2015.	42,6	40,7	44,3

Izvor: Izrada autora prema Žene i muškarci u Hrvatskoj u 2016., str. 11., DZS, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/menandwomen/men_and_women_2016.pdf, (29.07.2017.), Procjene stanovništva RH u 2015., DZS, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/07-01-04_01_2016.htm, (29.07.2017.)

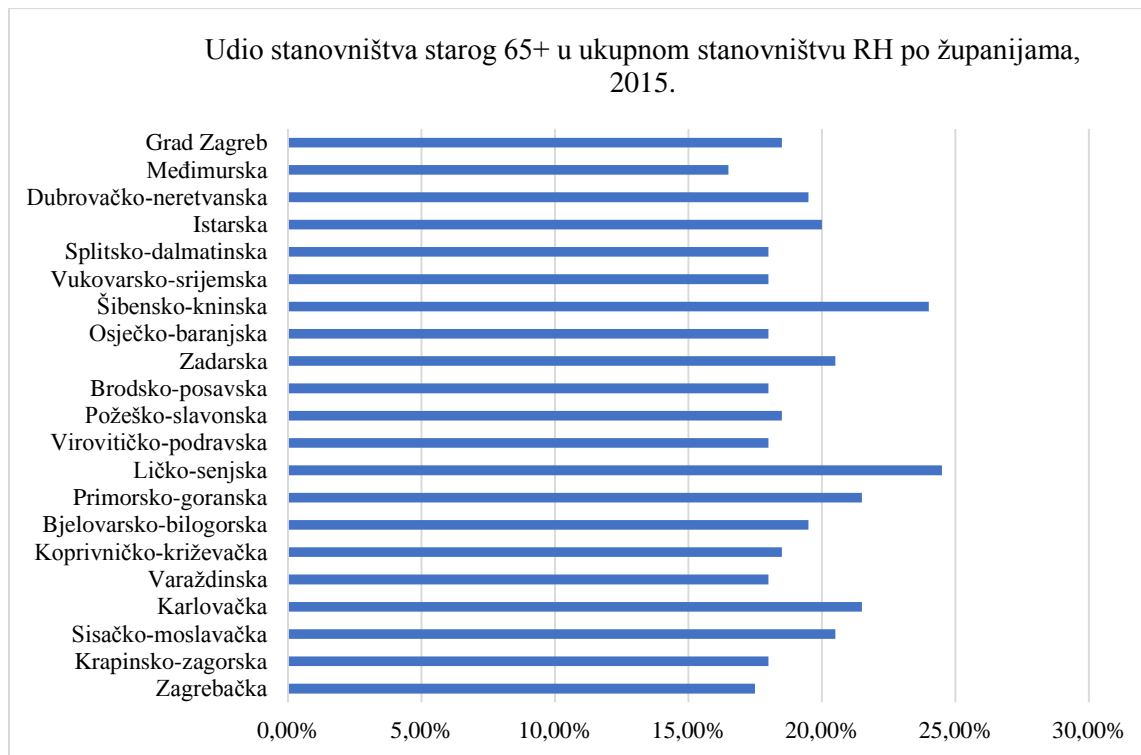
Tablica 15: Koeficijent starosti i indeks starenja u RH, razdoblje 1953.-2015.

Godina	Indeks starenja			Koeficijent starosti		
	ukupno	žene	muškarci	ukupno	žene	muškarci
1953.	27,9	33,8	22,2	10,3	11,6	8,8
1961.	34,3	41,1	27,2	11,8	13,3	10,1
1971.	47,2	56,2	38,5	15	16,9	12,9
1981.	52,6	65,3	40,4	15	17,6	12,1
1991.	66,7	83,3	50,8	17,7	21	14,3
2001.	90,7	110,8	71,6	21,6	24,9	18,1
2011.	115	139	92,3	24,1	27,4	20,5
2012.	117,8	95,1	141,7			
2013.	121	98	145,2			
2014.	123,9	100,8	148,4			
2015.	127,5	104,1	152,2			

Izvor: Izrada autora prema Žene i muškarci u Hrvatskoj u 2016., str. 6., DZS, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/menandwomen/men_and_women_2016.pdf, (29.07.2017.), Procjene stanovništva RH u 2015., DZS, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/07-01-04_01_2016.htm, (29.07.2017.)

Na regionalnoj razini, pokazatelji starenja prilično su različiti. U tri hrvatske županije već je sada udio starijih (65+) prešao brojku od 20% (Ličko-senjskoj županiji, Karlovačkoj županiji i Šibensko-kninskoj županiji), a tekuća dobna struktura u tim županijama nije povoljna i za očekivati je još brže demografsko starenje. Ličko-senjska županija je od svih u najnepovoljnijem položaju, preko polovice stanovništva je starije od 45 godina. Najmanji udio stare populacije u ukupnoj imaju Međimurska, Zagrebačka i Splitsko-dalmatinska županija. (Grafikon 3.) Najstarija općina u Hrvatskoj je općina Cvijane u Šibensko-kninskoj županiji s više od 60% starijih u ukupnoj populaciji, a najmlađa općina Viškovo u Primorsko-goranskoj županiji s oko 10% stanovnika u dobi od 65 i više godina. U gradovima, najviše stare populacije živi u Skradinu (27,4% starijih), a najmanje u Solinu (10,5% starijih). Udio najstarijih starih (80+) veći od 5% nalazi se u Ličko senjskoj, Šibensko-kninskoj i Karlovačkoj županiji. U njima se nalaze i općine u kojima je udio najstarijih starih veći od 10%, a u općinama Cvijane i Promina u Šibensko-kninskoj županiji je veći od 15%. Kombinacijom smanjenog udjela mladih i dugog životnog vijeka u tim općinama u sljedećih nekoliko desetljeća ta populacija će se značajno povećati. Kako je riječ o općinama u kojima je prosječna starost populacije veća od 50 godina, dovodi se u pitanje njihova demografska i ekonomska održivost. Grad u kojem prema posljednjem Popisu stanovništva 2011. nalazimo najviši postotak najstarijih je Vis (7,5%). U općini Jarmina u Vukovarsko-srijemskoj županiji

udio najstarijih u ukupnoj populaciji je manji od 2%, dok među gradovima, grad Solin ima najmanji udio najstarijih stanovnika (2,1%).²³

Grafikon 3: Udio stanovništva starog 65 godina i više u ukupnom stanovništvu RH po županijama, sredina 2015. godine

Izvor: Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2015., DZS, dostupno na:

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/07-01-04_01_2016.htm (29.07.2017.)

Starenju najviše doprinosi snižavanje fertiliteta, produljenje životnog vijeka i emigracija mladih. Promjene u dobnoj strukturi stanovništva koje se očituju kroz smanjenje broja mladih i rast broja starijih u populaciji izazivaju zabrinutost na lokalnoj i regionalnoj razini. Posljedično će rasti ekonomski i socijalni troškovi koje će demografsko starenje potaknuti, pogoršat će se odnos broja umirovljenika i zaposlenih. Omjer ovisnosti u mirovinskom sustavu već sada je neodrživ i iznosi 1:1,4. Ukoliko ne dođe do povećanja stope aktivnosti i stope zaposlenosti, taj omjer će 2031. godine iznositi 1:1,1. (100 umirovljenika na 110 zaposlenih). Predviđa se da će broj starih 75 i više godina u 2031. godini biti veći za 121.900 (51,2%) nego 2001. te će udio porasti s 5,4 na 9,8%. Starim dobnim skupinama potrebna je skrb, a to će dodatno opteretiti fondove socijalne skrbi i zdravstvene zaštite. Udio troškova

²³ Čipin, I. (2014): Stručna podloga za izradu Strategije prostornog razvoja Republike Hrvatske: Demografski scenariji i migracije, Ekonomski fakultet Zagreb, str. 15-18.

državnog proračuna za mirovine i zdravstvenu skrb o starome stanovništvu udvostručit će se do 2050. godine. Starenje stanovništva uzrokovat će i porast privatnih troškova. Istodobno, nepovoljne posljedice depopulacije i starenja stanovništva odrazit će se na ruralna naselja u kojima će ostati staro stanovništvo i prestat će ekonomska aktivnost te društveni i kulturni život. Preostali dio mladog stanovništva dolazit će iz sela, a to će dodatno produbiti demografsku i socijalnu depresiju. Smanjenje i starenje radnog kontingenta implicira smanjenje obujma radne snage. RH će se suočiti s nedostatkom radne snage, dobna struktura zaposlenih će se promijeniti, značajno će se smanjiti udio mlađih radnika, odnosno zaposleni radnici će biti u prosjeku stariji. Brojčani podaci pokazuju kako se samo u deset godina pogoršala dobna struktura zaposlenih. Godine 2001. bilo ih je u dobi 15-49 godina 79,6%, a u dobi od 50 i više godina 20,4%. Sredinom 2010. godine zaposlenih je bilo u dobi od 15-49 godina 64,5%, a u dobi od 50 godina i više bilo ih je 35,5%. Starija radna snaga je teže prilagodljiva tehničkome napretku, ima nižu proizvodnost rada, nije dovoljno poduzetna ni sposobna. Ovakva dobna struktura zaposlenih će se i dalje pogoršavati kao odraz općeg demografskog starenja, a to će dovesti u pitanje gospodarski razvoj zemlje.

3.3.2. Javni troškovi starenja stanovništva i mjere socijalne politike

Usljed starenja stanovništva porast će mirovinski troškovi, izdaci za zdravstvenu zaštitu, troškovi za skrb o nemoćnim i starijima te privatni socijalni troškovi. Javni socijalni troškovi će znatno porasti u sljedećim desetljećima. To će povećanje do 2060. godine dosegnuti 4,7% BDP-a, a nema sumnje kako će povećanje biti znatno uvjetovano starenjem stanovništva. U sljedećih pedeset godina **javni mirovinski troškovi** u zemljama EU relativno će porasti za oko jednu četvrtinu (s 10,2% na 12,6% BDP-a). To će biti kao posljedica povećanja broja umirovljenika. Broj umirovljenika će se posebno povećati u razdoblju do 2030. godine kada će u mirovinsku dob ući „baby boom“ generacije rođene tijekom prva dva i pol desetljeća nakon Drugog svjetskog rata. U RH također će se znatno povećati broj umirovljenika uslijed ulaska u mirovinsku dob brojnih poslijeratnih generacija. Socijalne politike trebaju odgovarajućim mjerama odgovoriti na sve veće mirovinske izdatke, tj. socijalnim reformama kojima je cilj financijska i socijalna održivost mirovinskih sustava. Poduzete su brojne reforme kojima je bio cilj racionalizacija i kontrola mirovinskih troškova. Najčešće se odnosi na podizanje starosne dobi odlaska u mirovinu, pooštavanju uvjeta za stjecanje invalidskih mirovina, smanjenju mirovina „privilegiranih“, socijalnih skupina, promjenama u načinu distribucije mirovina među pojedinim kategorijama korisnika. Usljed starenja stanovništva, znatno će porasti **javni zdravstveni troškovi** koji su 2007. u EU činili 6,7% BDP-a, a

predviđanja su da će do 2060. godine dosegnuti 8,2% BDP-a. O porastu zdravstvenih troškova govore pokazatelji prema kojima su izdaci za zdravstvenu zaštitu nekoliko puta veći za ljude iznad 80 godina u odnosu na zdravstvene izdatke ljudi srednje dobi. Današnje starije generacije imaju bolje zdravlje nego prethodne. Na porast zdravstvenih troškova velik udjel je imao porast standarda te veći zdravstveni zahtjevi stanovništva. Napredak medicinske tehnologije koja postaje sve skuplja povećava izdatke za zdravstvenu zaštitu. Javni izdaci za zdravstvo u RH iznosili su 7,1% BDP-a 1971. godine, a 7,4% 2011. godine. Pretpostavke su da će se povećati u sljedećih pedesetak godina s obzirom na dosadašnje trendove. Istodobno rastu **izdaci za dugotrajnu skrb o starim i nemoćnim ljudima** kako raste broj osoba iznad 80 godina. Ti izdaci će se udvostručiti do 2060. godine u EU te će dosegnuti 2,5% BDP-a.²⁴

3.4. Unutarnje i vanjske migracije Republike Hrvatske

Migracijska kretanja imaju učinak na dobno-spolnu strukturu nekog područja, ako npr. populacija u reproduktivnoj dobi iseljava, to će i uz nepromijenjene stope fertiliteta nepovoljno djelovati na prirodno kretanje, a emigracija dodatno ubrzava depopulaciju i starenje. Emigracijska područja nisu privlačna za mlade ljude zbog raznih socio-ekonomskih razloga jer potiču iseljavanje, daljnju depopulaciju te ubrzano demografsko starenje. Imigracija je za mnoge županije jednostavno rješenje za depopulaciju i manjak radne snage, ali to je teško postići. Privlačno područje za imigraciju je prostor oko glavnog grada i drugih velikih gradova, dok se izbjegavaju ruralna područja i bivše industrijske zone s negativnim migracijskim saldom. Zato područja oko glavnog grada i drugih većih gradova imaju pozitivni, dok ruralna i ekonomski slabije razvijena područja imaju negativni migracijski saldo. Migracije imaju veći učinak na broj i strukturu stanovništva nego razlika živorođenih i umrlih.

RH je istovremeno imigracijska i emigracijska zemlja. U 1990-ima je imala jake useljeničke tokove iz BiH te manje iz Srbije, Crne Gore i Kosova i to uglavnom stanovništva hrvatske etničke pripadnosti. Istovremeno, emigracija iz RH bila je znatno jača, velikim dijelom uvjetovana ratnim zbivanjima. Ekonomska emigracija u prošlosti razlikovala se od današnje jer su u 1970-ima i 1980-ima iseljavali uglavnom nekvalificirani radnici koje domaće tržište rada nije moglo zaposliti, ali je RH imala korist od tih emigranata u obliku priljeva novca koji su oni slali članovima svoje obitelji. Danas iseljavaju uglavnom mladi, kvalificirani i

²⁴ Akrap, A. et al. (2014): Znanstveni skup: Demografija u Hrvatskoj, Ekonomski fakultet Zagreb., str.184.-189.

visokoobrazovani ljudi i to u reproduktivnoj dobi čije iseljavanje predstavlja gubitak za RH. RH ima dugotrajnu tradiciju iseljavanja. Masovnije iseljavanje je započelo krajem 19.st., a od završetka II. svjetskog rata dolazi do pada iseljavanja te potom slijedi period otvaranja granica u 1960-ima kada dolazi do masovnijih odlazaka na tzv. privremeni rad u inozemstvo. Jedan dio radnika je bio u inozemstvu privremeno, a drugi dio se tamo nastanio i zaposlio na neodređeno vrijeme. Zbog iseljavanja u europske i prekomorske zemlje, ratova i prirodne depopulacije, RH ima danas približno isti broj stanovnika kao i prije 50 godina (Popis 1961.) Točnih podataka o tome koliko stanovnika iz RH iseljava nema niti se zna tko je zadužen za vođenje preciznih evidencija. Moguće je analizirati podatke Ministarstva unutarnjih poslova koje objavljuje Državni zavod za statistiku, što će biti prikazano. Posebno je aktualan termin „odljev mozгова“ koji se odnosi na odlazak visokoobrazovanih ljudi u inozemstvo, odnosno migracija obrazovane radne snage. Takva migracija je odraz djelovanja tržišta radne snage jer poslodavci u razvijenim i bogatijim zemljama nude bolje plaće i bolje uvjete rada visokoobrazovanim ljudima. Ovaj termin se odnosi na primarne djelatnosti: tehničari, prirodnjaci, inženjeri, liječnici, informatičari itd. Ovakav odljev radne snage izaziva iznimne poremećaje na tržištu radne snage, posebno u malim državama poput RH. Globalna migracijska kretanja, dijelom izazvana kretanjima na svjetskom tržištu radne snage, odražavaju se u nacionalnim okvirima država. Nekad su emigranti iz RH bili niskokvalificirana radna snaga, a danas u uglavnom obrazovani i kvalificirani radnici. Zbog nepostojanja prikladnih mjera, odljev mozгова negativno utječe na ekonomski razvoj RH i na uspješnost provedbe tranzicijskih reformi. Potrebe neke regije za uvozom radne snage su uvjetovane demografskim procesima depopulacije i starenja stanovništva. Razlog zbog kojeg se odvijaju radne migracije u razvijenim područjima su neravnoteža između ponude i potražnje za radnom snagom. Prema podacima Eurostata, RH ima jednu od najvećih stopa nezaposlenosti među članicama EU-28. Stope zaposlenosti u RH su dosta niže nego u EU-28. Nezaposlenost mladih (mjerena kao udio nezaposlenih u dobnoj skupini 15-24 u odnosu na ekonomski aktivno stanovništvo u toj dobnoj skupini) u RH niža je jedino od iste u Grčkoj i Španjolskoj, zemljama koje su najteže pogođene ekonomskom krizom.

3.4.1. Vanjska migracija

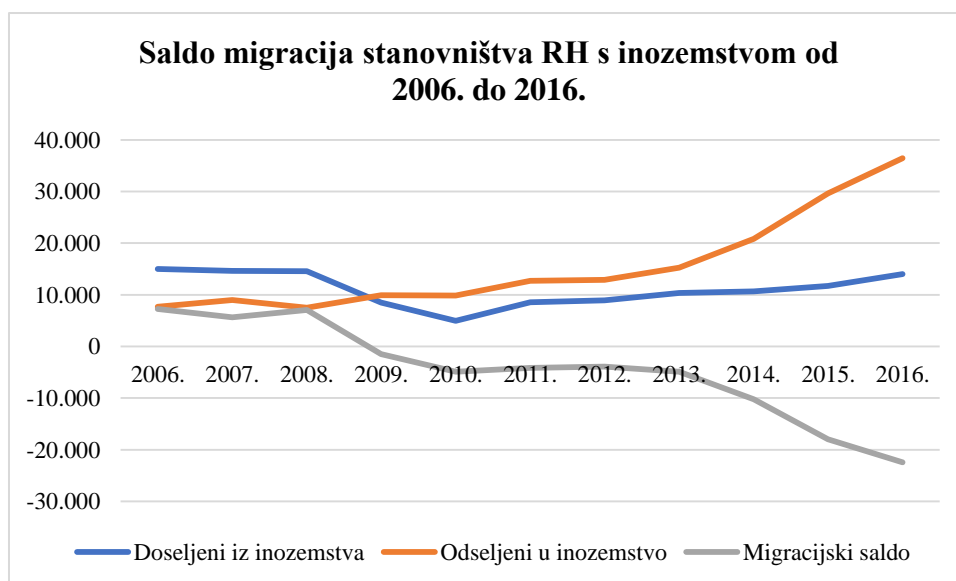
U 2016. u Republiku Hrvatsku doselilo se iz inozemstva 13.985 osoba, a u inozemstvo se odselilo 36.436 osoba. Saldo migracije stanovništva Republike Hrvatske s inozemstvom bio je negativan i iznosio je -22.451. Podaci od 2013. godine uključuju osobe koje su napustile prebivalište u trajanju duljem od godinu dana radi privremenog odlaska izvan Republike Hrvatske i svoj privremeni odlazak prijavile su Ministarstvu unutarnjih poslova.

Promatrajući razdoblje od 2011.-2016. godine, razvidno je kako se povećava broj doseljenih iz inozemstva u RH, a istodobno se značajnije povećava broj odseljenih iz RH u inozemstvo, pri čemu raste negativan migracijski saldo. Riječ je o mehaničkom padu broja stanovnika države. Veći je broj odseljenih nego doseljenih što ugrožava ekonomsku sliku RH te je pitanje kako će država u uvjetima visoke nezaposlenosti privući mlade koji emigriraju u potrazi za boljim životnim uvjetima. (Tablica 16., Grafikon 4.)

Tablica 16: Vanjska migracija stanovništva RH

Godina	Doseljeni iz inozemstva	Odseljeni u inozemstvo	Migracijski saldo
2006.	14.978	7.692	7.286
2007.	14.622	9.002	5.620
2008.	14.541	7.488	7.053
2009.	8.468	9.940	-1.472
2010.	4.985	9.860	-4.875
2011.	8.534	12.699	-4.165
2012.	8.959	12.877	-3.918
2013.	10.378	15.262	-4.884
2014.	10.638	20.858	-10.220
2015.	11.706	29.651	-17.945
2016.	13.985	36.436	-22.451

Izvor: Migracija stanovništva RH u 2016., DZS, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/07-01-02_01_2017.htm (08.08.2017.)

Grafikon 4: Saldo migracija stanovništva RH s inozemstvom od 2006. do 2015. godine

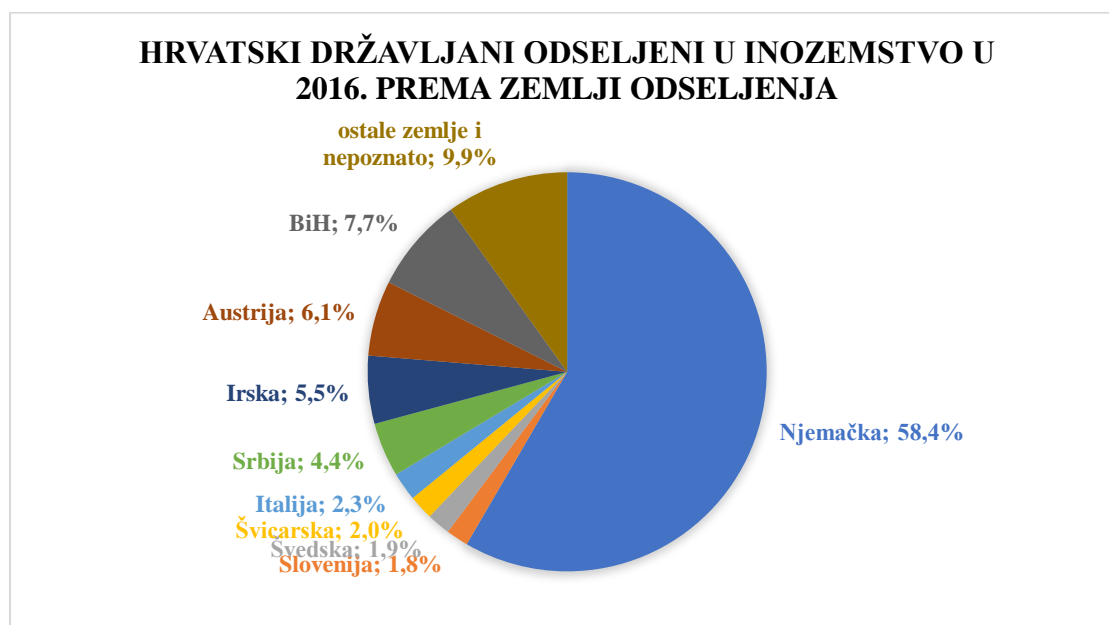
Izvor: Migracija stanovništva RH u 2016., DZS, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/07-01-02_01_2017.htm (08.08.2017.)

U razdoblju od 2011.-2016. godine najviše je imigriralo hrvatskih državljana iz BiH i taj je udio u ovom razdoblju u blagom porastu te pred kraj razdoblja opada, kada je 2016. doselilo 2.477 osoba. Istodobno, u ovom razdoblju, najviše je hrvatskih državljana emigriralo u Njemačku. Taj udio kontinuirano raste u ovom razdoblju, te je 2016. godine iz RH emigriralo 20.343 hrvatskih državljana, što je neusporedivo više u odnosu na početak ovog razdoblja (Tablica 17., Grafikon 5.). Ovi podaci su poražavajući te navode na pitanje kojim će to radnim uvjetima RH privući mlađe stanovništvo koje najčešće migrira, u današnjim uvjetima visoke nezaposlenosti.

Tablica 17: Vanjska migracija hrvatskog stanovništva prema zemlji podrijetla

Zemlja podrijetla	2011.		2012.		2013.		2014.		2015.		2016.	
	doseljeni	odseljeni	doseljeni	odseljeni	doseljeni	odseljeni	doseljeni	odseljeni	doseljeni	odseljeni	doseljeni	odseljeni
Ukupno	8.534	12.699	8.959	12.877	10.378	15.262	10.638	20.858	11.706	29.651	13.985	36.436
Ukupno- hrvatski državljani	4.720	9.518	4.208	10.836	5.085	13.394	4.824	19.555	6.483	28.268	7.733	34.815
Europska unija	755	1.969	650	3.216	810	4.058	1.032	12.116	2.182	19.353	3.368	28.079
Austrija	84	411	94	476	97	716	120	1.964	296	3.208	392	2.134
Belgija	5	15	1	12	4	63	8	108	35	171	25	171
Češka	3	22	2	34	8	23	9	66	11	71	17	103
Francuska	21	31	33	42	23	54	31	81	30	181	51	203
Italija	45	193	37	293	46	496	80	817	186	1.288	329	795
Mađarska	9	9	7	2	6	44	8	57	17	89	20	79
Nizozemska	7	58	11	164	17	98	25	118	44	231	61	156
Njemačka	422	964	350	1.765	485	2.069	587	7.877	1.312	12.264	2.109	20.343
Poljska	4	4	4	4	2	7	1	17	6	18	8	30
Rumunjska	1	2	5	4	2	5	3	7	2	8	5	9
Slovačka	2	1	1	6	-	17	1	19	2	32	6	35
Slovenija	97	167	66	258	70	229	84	253	104	507	114	625
Švedska	24	40	22	63	26	79	39	220	44	394	53	660
Ujedinjeno Kraljevstvo	18	22	5	53	9	61	14	188	34	301	66	494
BiH	2.505	2.901	2.794	2.641	3.373	3.580	2.831	1.523	2.811	2.501	2.477	2.696

Izvor: Izrada autora prema Migracija stanovništva u RH – razne godine, DZS

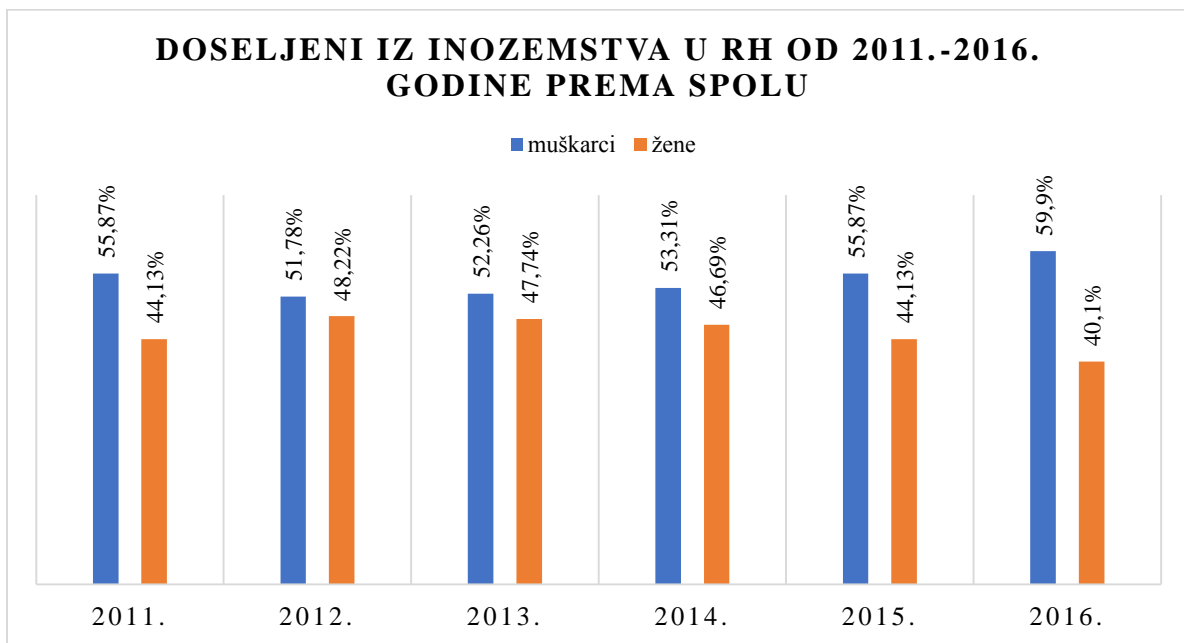
Grafikon 5: Hrvatski državljani odseljeni u inozemstvo u 2016. godini prema zemlji odseljenja

Izvor: Izrada autora prema Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2016., DZS, dostupno na:

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/07-01-02_01_2017.htm (13.08.2017.)

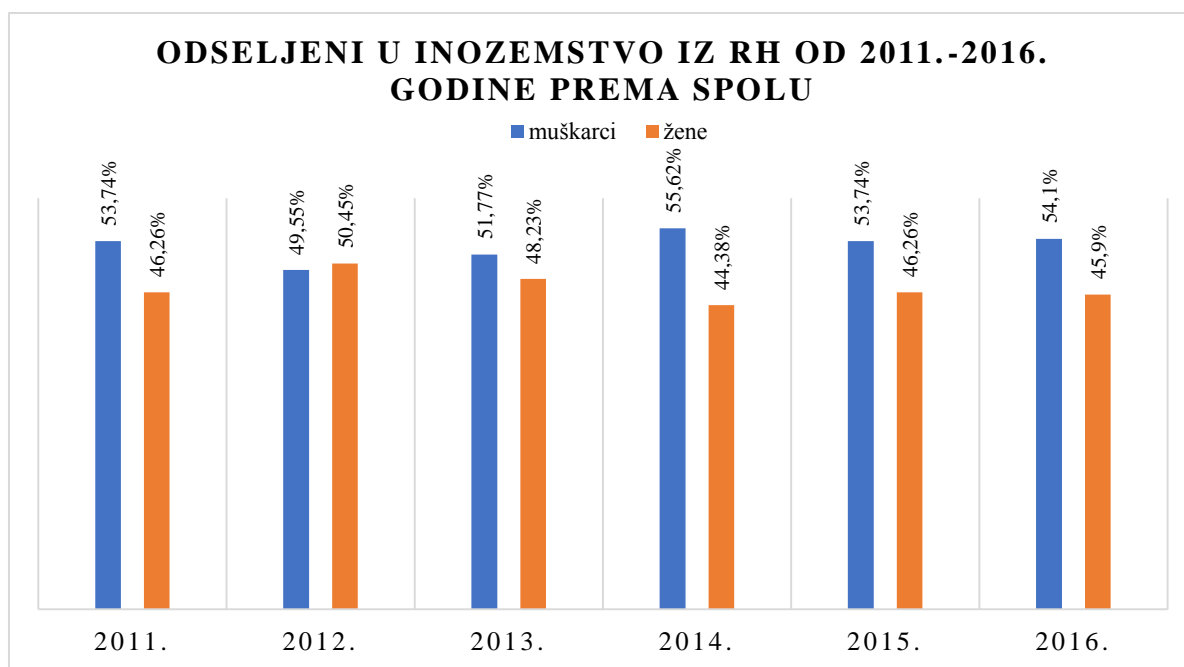
Od ukupnog broja doseljenih u RH u razdoblju od 2011.-2016. godine, veći je udio muškaraca u odnosu na žene imigrirao te taj udio raste sve do 2016. godine kada 59,9% muškaraca imigrira (Grafikon 6.). Od ukupnog broja odseljenih iz RH u ovom razdoblju, također je veći udio muškaraca u odnosu na žene te taj udio raste do 2016. godine kada emigrira 54,1%

muškaraca te je pretpostavka da će i dalje kontinuirano rasti (Grafikon 7.). Promatrajući dobnu strukturu migranata u istom razdoblju, razvidno je kako doseljava stanovništvo u dobi od 20-29 godina, što je pozitivno, ali bez obzira na to, veći je udio odseljenog stanovništva u dobi od 25-39 godina, što se negativno odražava na demografsku sliku RH jer će samim time biti manje stanovništva u reproduktivnoj dobi te će se rađati manje djece jer neće imati tko rađati ukoliko se nastave ovakvi demografski trendovi. (Tablica 18.)

Grafikon 6: Doseljeni iz inozemstva u RH u razdoblju od 2011.-2016. godine prema spolu

Izvor: Izrada autora na temelju Migracija stanovništva Republike Hrvatske – razne godine, DZS

Grafikon 7: Odseljeni u inozemstvo iz RH u razdoblju od 2011.-2016. godine prema spolu

Izvor: Izrada autora na temelju Migracija stanovništva Republike Hrvatske – razne godine, DZS

Tablica 18: Doseljeni i odseljeni u RH u razdoblju od 2011.-2016. godine prema starosti

Godina	Doseljeni	Odseljeni
2011.	20-24	30-34
2012.	20-24	25-29
2013.	20-24	35-39
2014.	25-29	25-29
2015.	25-29	35-39
2016.	25-29	25-29

Izvor: Izrada autora na temelju Migracija stanovništva Republike Hrvatske – razne godine, DZS

Promatrajući zemlje EU u razdoblju od 2011.-2015. godine, razvidno je kako najveći pozitivni migracijski saldo u navedenom razdoblju bilježi Njemačka (1.196.686 u 2015. godini), odnosno veći je broj doseljenih u odnosu na odseljene i riječ je o mehaničkom rastu broja stanovnika. Najveći negativni migracijski saldo u navedenom razdoblju bilježe Poljska (-40.690 osobe u 2015.), Grčka (-44.905 osobe u 2015.) i Rumunjska (-61.923 osobe u 2015.) te je riječ o mehaničkom padu broja stanovnika. RH također bilježi negativan migracijski saldo (-17.945 osoba u 2015.) te je pretpostavka da će se negativan migracijski saldo povećavati ako se nastave ovakvi demografski trendovi te bi se u tom slučaju RH približila zemljama s najvećim brojem odseljavanja. (Tablica 19.)

Tablica 19: Migracijski saldo stanovništva u zemljama EU za razdoblje od 2011.-2015. godine

Zemlja	Migracijski saldo stanovništva				
	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
Belgija	63.229	35.877	17.421	28.585	56.832
Bugarska	/	-2.512	-1.108	-2.112	-4.247
Češka	-28.796	-11.769	4.230	1.429	3.918
Danska	11.240	10.746	17.002	23.962	33.867
Njemačka	240.377	352.174	433.385	560.672	1.196.686
Estonija	-2.505	-3.682	-2.631	-733	2.410
Irska	-33.829	-34.997	-24.497	-13.511	-240
Grčka	-32.315	-66.494	-59.148	-47.791	-44.905
Španjolska	-37.703	-142.553	-251.531	-94.976	-1.761
Francuska	28.222	71.509	45.820	45.820	65.900
Hrvatska	-4.165	-3.918	-4.884	-10.220	-17.945
Italija	303.332	244.556	181.719	141.303	133.123
Cipar	18.142	-629	-12.078	-15.000	-2.000
Latvija	-20.077	-11.860	-14.262	-8.652	-10.640
Litva	-38.178	-21.257	-16.807	-12.327	-22.403
Luksemburg	11.004	10.036	10.348	11.049	11.159
Mađarska	12.918	10.822	4.277	12.368	15.119
Malta	1.659	3.106	3.224	3.039	4.176
Nizozemska	25.917	14.135	16.803	32.423	54.542
Austrija	31.033	39.745	47.795	62.771	109.634
Poljska	-108.739	-58.057	-56.135	-46.024	-40.690
Portugal	-24.331	-37.352	-36.232	-30.056	-10.481
Rumunjska	-47.866	-2.920	-8.109	-36.836	-61.923
Slovenija	2.059	644	487	-490	507
Slovačka	2.966	3.416	2.379	1.713	3.127
Finska	16.821	17.433	18.048	16.021	12.441
Švedska	45.288	51.312	65.130	75.729	78.410
Ujedinjeno Kraljevstvo	215.341	176.823	209.112	312.905	332.269

Izvor: Izračun autora na temelju podataka EUROSTAT-a, (zadnja izmjena: 15.06.2017.), dostupno na:

http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_imm8&lang=en,

http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_emi2&lang=en, Pristupljeno: 18.08.2017.

3.4.2. Unutarnja migracija

U 2016. mjesto stanovanja unutar Republike Hrvatske promijenilo je 74.752 osobe. Najveći broj preseljenog stanovništva unutar Republike Hrvatske bio je u dobi od 20 do 39 godina (48,0%), a udio žena u ukupnom broju preseljenih bio je 54,7%. Od ukupnog broja preseljenog stanovništva u 2016. najviše osoba (42,2%) selilo se između županija, između gradova/općina iste županije selilo se 37,9% osoba, a između naselja istoga grada/općine 19,9% osoba. Od ukupno dvadeset županija te Grada Zagreba međužupanijski pozitivan migracijski saldo (više doseljenih nego odseljenih) imaju četiri županije i Grad Zagreb, a najviši je u Gradu Zagrebu (4.252 osoba). Negativan saldo migracije među županijama ima šesnaest županija, s tim da je najveći u Vukovarsko-srijemskoj županiji (-1.257 osoba) i Brodsko-posavskoj županiji (-872 osobe).

Promatrajući razdoblje od 2011.-2016. godine, razvidno je kako se od ukupnog broja preseljenog stanovništva, najviše osoba selilo među županijama te je pretpostavka da će se ovaj trend i dalje nastaviti. (Tablica 20.)

Tablica 20. Unutarnja migracija stanovništva RH prema području preseljenja

Godina	Ukupno	među naseljima istoga grada/općine	među gradovima/općinama iste županije	među županijama
2011.	71.403	15.653	27.236	28.514
2012.	68.839	14.314	26.908	27.617
2013.	76.840	16.827	30.054	29.959
2014.	80.736	15.983	30.947	33.806
2015.	75.927	14.241	28.268	33.418
2016.	74.752	14.890	28.350	31.512

Izvor: Migracija stanovništva RH u 2016., DZS, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/07-01-02_01_2017.htm (16.08.2017.)

Prema posljednjem popisu 2011., kada se promatra udio doseljenog stanovništva u županiju (iz neke druge županije ili inozemstva) najviše se bilježi u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji. U Gradu Zagrebu su prema popisu stanovnika 2011. godine gotovo polovica populacije (46,7%) doseljeni u nekom ranijem razdoblju iz neke druge županije ili inozemstva. Od ukupno 368.883 doseljenih u Grad Zagreb, oko 60% je doseljeno iz drugih županija, a ostali iz inozemstva, najvećim dijelom iz BiH. Slično je i u Zagrebačkoj županiji gdje je 40,8% doseljenih, od čega tri četvrtine iz drugih županija. Natprosječan udio doseljenih imale su županije Šibensko-kninska (36,4%), Vukovarsko-srijemska (34,0%), Sisačko-moslavačka (32,9%) i Ličko-senjska županija (30,8%). Za razliku od Zagreba i šire zagrebačke regije, koji su doseljenicima privlačni za život, pretpostavlja se da je u ostale četiri

navedene županije veća popisna evidencija rezultat ratnih zbivanja u 1990-ima i poslijeratnih povratničkih tokova. Najniži udio doseljenih u svojoj populaciji imaju Međimurska (12,9%), Krapinsko-zagorska (13,7%) i Varaždinska županija (14,8%). Iz ovih podataka očito je kako su nejednaki regionalni migracijski procesi. U nekim područjima postoji visoka osjetljivost na migracije i ta područja su glavni generatori kretanja ukupnog stanovništva. Koncentracija ili manjak stanovništva u nekim županijama odraz je više monocentričnog i relativnog nedostatka policentričnog razvoja RH. Zone rasta populacije u nekim županijama RH uglavnom su potaknute migracijama, što će u budućnosti još više doći do izražaja.²⁵

3.4.3. Ukupna migracija

Saldo ukupne migracije stanovništva pojedine županije izračunat je kao razlika ukupnog broja doseljenih iz druge županije i inozemstva i ukupnog broja odseljenih iz te županije u druge županije i inozemstvo.

Promatrajući razdoblje od 2011. do 2016. godine, razvidno je kako su samo dvije županije imale kontinuirano pozitivan saldo ukupne migracije: Istarska (855 u 2016. godini) te Grad Zagreb koji je imao pozitivan saldo migracija u cijelom razdoblju (2.706 u 2016. godini) te je pretpostavka da će i dalje rasti. Najveći negativan saldo ukupne migracije u cijelom razdoblju kontinuirano bilježe dvije županije: Osječko-baranjska (-3.952 osobe u 2016. godini) te Vukovarsko-srijemska županija (-3.526 osoba u 2016. godini), a prate ih županije Brodsko-posavska (-2.751 osoba u 2016.) i Sisačko-moslavačka (-2.535 osoba u 2016.) te je pretpostavka da će se negativan saldo ukupne migracije povećavati. (Tablica 21.)

²⁵ Čipin, I. (2014): Stručna podloga za izradu Strategije prostornog razvoja Republike Hrvatske: Demografski scenariji i migracije, Ekonomski fakultet Zagreb, str. 50.

Tablica 21. Saldo ukupne migracije po županijama za razdoblje od 2011.-2016. godine

Županija	Saldo ukupne migracije/neto migracija					
	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Zagrebačka	865	714	405	-322	-1.366	-1.794
Krapinsko-zagorska	-120	-169	-152	-248	-271	-626
Sisačko-moslavačka	-1.551	-1.529	-1.947	-1.749	-2.186	-2.535
Karlovačka	-586	-504	-678	-830	-664	-995
Varaždinska	66	-124	-245	-564	-544	-834
Koprivničko-križevačka	-145	-85	-148	-556	-621	-1.001
Bjelovarsko-bilogorska	-771	-574	-715	-747	-1.115	-1.308
Primorsko-goranska	249	358	245	38	-1.153	-922
Ličko-senjska	-297	-335	-83	-304	-404	-259
Virovitičko-podravska	-326	-447	-443	-706	-1.172	-1.224
Požeško-slavonska	-685	-810	-417	-700	-1.243	-1.462
Brodsko-posavska	-689	-699	-1.289	-1.608	-2.254	-2.751
Zadarska	742	727	361	-369	-618	-168
Osječko-baranjska	-554	-766	-1.207	-1.770	-2.634	-3.952
Šibensko-kninska	-900	-857	-529	-228	-658	-612
Vukovarsko-srijemska	-1.239	-871	-1.624	-2.579	-2.712	-3.526
Splitsko-dalmatinska	32	-169	456	-483	-346	-828
Istarska	-89	214	650	783	390	855
Dubrovačko-neretvanska	-158	10	-160	114	-84	-498
Međimurska	-148	-164	-235	-432	-422	-717
Grad Zagreb	2.139	2.152	2.871	3.040	2.132	2.706

Izvor: Izračun autora na temelju Migracija stanovništva Republike Hrvatske – razne godine, DZS

3.5. Depopulacija

Depopulacija je demografski fenomen koji utječe na prostorni razvoj. Stanovništvo RH se smanjuje i proces depopulacije je zahvatio mnoge regionalne i lokalne prostorne jedinice. Nizak fertilitet, nejednaka dobna struktura te iseljavanje mladih u reproduktivnoj dobi dovelo je do početka procesa izumiranja mnogih područja RH. Promatrajući županije, samo ih je sedam od 1998. do kraja 2013. godine imalo zbroj salda i prirodnog prirasta i neto migracija pozitivan. Riječ je o sedam županija uz Jadransku obalu, osim Primorsko-goranske te Grada Zagreba i Zagrebačke županije. Najveći porast stanovnika, za više od 10% ukupne populacije, imali su Zagrebačka i Zadarska županija. Ali u većini županiji, od 1998. godine, smanjio se broj stanovnika. Depopulacijom su osobito pogođene županije kod kojih je prirodni prirast negativan već duži niz godina, a ukupnom populacijom su najviše pogođene županije koje su ekonomski najnerazvijenije te su izgubile više od 10% populacije iz 1998. godine. Riječ je o Ličko-senjskoj, Sisačko-moslavačkoj, Karlovačkoj, Bjelovarsko-bilogorskoj i Virovitičko-podravskoj županiji. To su pretežito ruralna područja sa oslabljenim reproduktivnim potencijalom i emigracijska područja. Opadajući fertilitet i emigracija su zajedničkim djelovanjem ubrzali depopulaciju u navedenim područjima. Neke prirodnom pogođene županije mogu te trendove preokrenuti, najviše imigracijom. Demografsku sliku RH po županijama obilježava većinska depopulacija i stagnacija uz rijetke iznimke značajnijeg demografskog rasta uvjetovanog imigracijom. Županije koje su pogođene depopulacijom, često se povezuju i s ekonomskom stagnacijom, za razliku onih koje demografski rastu, privlače investicije i daju poticaj lokalnom ekonomskom razvoju. Prilike da se dostigne demografska ravnoteža za većinu depopulacijskih županija, uz nastavak dosadašnjih trendova, nisu značajne. Tijekom 1990-tih zajedničko djelovanje sniženog fertiliteta i ratom inducirana emigracija ubrzali su depopulaciju, a za neke je županije prirodna depopulacija bila karakteristična i prije 1990-tih se samo nastavila pa čak i produbila. U razdoblju od 1998. do 2011. devet županija je ostvarilo pad broja stanovnika zbog djelovanja negativnog prirodnog prirasta i neto migracija. Istodobno, samo tri županije su imale pozitivni prirodni prirast i pozitivne neto migracije. Osam županija je negativni prirodni prirast nadoknađivalo pozitivnim neto migracijama, dok je samo Međimurska županija ostvarila pozitivni prirast uz negativan saldo migracija.²⁶

²⁶ Čipin, I. (2014): Stručna podloga za izradu Strategije prostornog razvoja Republike Hrvatske: Demografski scenariji i migracije, Ekonomski fakultet Zagreb, str. 35.

Situacija se nije značajno promijenila ni u razdoblju od 2011. do 2016. godine kada sve županije imaju negativan prirodni prirast i negativne neto migracije. (Tablica 21., Tablica 22.) Jedino je Međimurska županija u 2016. godini ostvarila pozitivan prirodni prirast unatoč negativnom saldu migracija, a Istarska županija i Grad Zagreb su u navedenom periodu imali pozitivan saldo migracija.

Tablica 22: Prirodni prirast stanovništva po županijama u RH od 2011. do 2016. godine

Županija	Prirodni prirast stanovništva po županijama od 2011. do 2016.					
	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Zagrebačka	-67	-248	-428	-482	-980	-663
Krapinsko-zagorska	-688	-708	-730	-715	-807	-783
Sisačko-moslavačka	-1.081	-842	-1.116	-1.072	-1.348	-1.025
Karlovačka	-997	-905	-801	-990	-1.075	-802
Varaždinska	-593	-608	-635	-635	-911	-681
Koprivničko-križevačka	-499	-483	-343	-514	-616	-652
Bjelovarsko-bilogorska	-656	-640	-633	-608	-842	-699
Primorsko-goranska	-1.014	-1.128	-1.018	-1.160	-1.440	-1.329
Ličko-senjska	-447	-493	-446	-522	-533	-469
Virovitičko-podravska	-430	-390	-382	-408	-440	-423
Požeško-slavonska	-355	-278	-305	-294	-440	-370
Brodsko-posavska	-343	-472	-405	-545	-811	-730
Zadarska	-28	-123	-99	-298	-504	-379
Osječko-baranjska	-1.079	-1.177	-1.039	-1.260	-1.557	-1.418
Šibensko-kninska	-504	-530	-562	-550	-775	-758
Vukovarsko-srijemska	-571	-553	-668	-619	-962	-871
Splitsko-dalmatinska	-77	75	-277	-334	-1.042	-787
Istarska	-395	-470	-366	-413	-713	-685
Dubrovačko-neretvanska	-12	-47	-62	47	-59	-88
Međimurska	-1	16	-26	6	-65	15
Grad Zagreb	15	65	-106	93	-782	-408
Republika Hrvatska	-9.822	-9.939	-10.447	-11.273	-16.702	-14.005

Izvor: Prirodno kretanje stanovništva RH u 2016., DZS, dostupno na:

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/07-01-01_01_2017.htm (21.08.2017.)

Iz navedenih podataka se može zaključiti kako se povećava broj gradova i općina zahvaćenih prirodnom depopulacijom te da je udio onih koje su ostvarile prirodni prirast značajno manji od onih koje su ostvarile prirodni pad. Ovakva situacija ukazuje na to da ukoliko se ništa ne promijeni, u svim općinama i gradovima u RH, broj umrlih će nadmašiti broj živorođenih.

Uzroci i učinci depopulacije i demografskog starenja variraju od područja do područja. Dok je mortalitet stabilan, natalitet je pokazatelj koji varira. U tom slučaju dobna struktura ima bitnu ulogu, posebno u manjim prostornim jedinicama, kada broj stanovnika ovisi o dobnoj

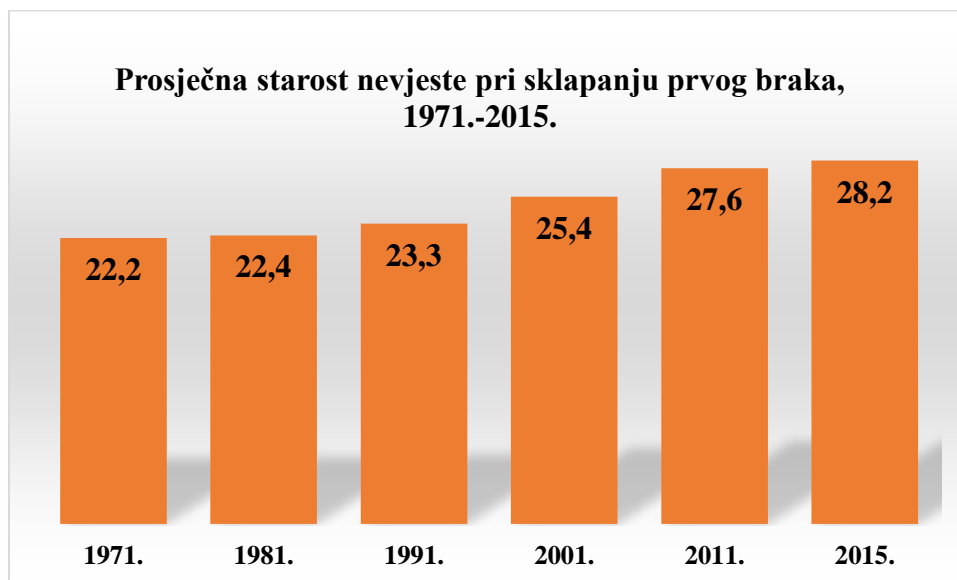
strukturi ženskog stanovništva. Što je više žena u reproduktivnoj dobi, bit će veći i natalitet, odnosno broj živorođenih. Nizak natalitet se prvenstveno očituje u demografskom starenju, padu ukupnog broja stanovnika, nedostatku radne snage, problemima u mirovinskom, zdravstvenom i sustavu socijalnog osiguranja, političkom utjecaju starijih, smanjenom ekonomskom rastu i dugoročnih investicija. Demografski razvoj na regionalnoj razini se ogleda kroz utjecaj na infrastrukturu, obrazovanje, industriju, usluge i mnoga druga područja. Prisutna depopulacija na nekom prostoru utječe na mijenjanje stambenog tržišta i stambenu mobilnost, smanjenje potreba za socijalnom infrastrukturom, prometnom infrastrukturom te smanjenom zaposlenosti i produktivnosti zbog smanjenja mlade populacije, zatvaranjem privatnih i proizvodnih uslužnih poduzeća zbog promijenjene demografske slike.

4. RAZRADA HIPOTEZA ISTRAŽIVANJA I DONOŠENJE SUDOVA

4.1. Razrada hipoteza istraživanja

H1 Na pad stope fertiliteta utječe ulazak žena u brak u sve kasnijoj životnoj dobi i odgađanje majčinstva

Žene se sve kasnije odlučuju na stupanje u bračnu zajednicu. Na tu činjenicu u velikoj mjeri utječe splet raznih društvenih i gospodarskih čimbenika. Sve veći obuhvat mladih žena visokoškolskim obrazovanjem vrlo je važan čimbenik u pomicanju te dobi u starije dobne skupine. Također, tome je uvelike pridonijelo osamostaljivanje žena koje se sve više uključuju na tržište rada. Mladi ljudi koji imaju namjeru sklopiti brak danas u sve većem broju žive zajedno, u izvanbračnim zajednicama i prije sklapanja braka. Sve navedeno doprinijelo je povećanju prosječne dobi nevjeste pri sklapanju prvog braka u promatranome razdoblju od 1971. do 2015. godine za šest godina. Prosječna starost nevjeste 1971. godine bila je 22,2 godine, a 2015. godine bila je 28,2 godine. (Grafikon 8.)

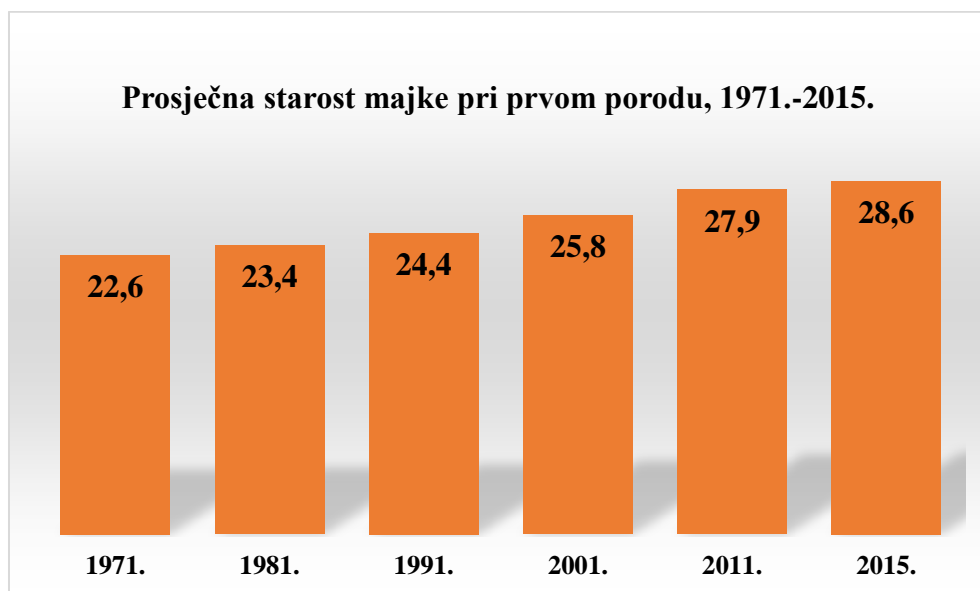

Grafikon 8: Prosječna dob nevjeste u RH pri sklapanju prvog braka, 1971.-2015. godine

Izvor: Izrada prema Žene i muškarci u Hrvatskoj u 2016., str. 15., dostupno na:

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/menandwomen/men_and_women_2016.pdf, (21.08.2017.)

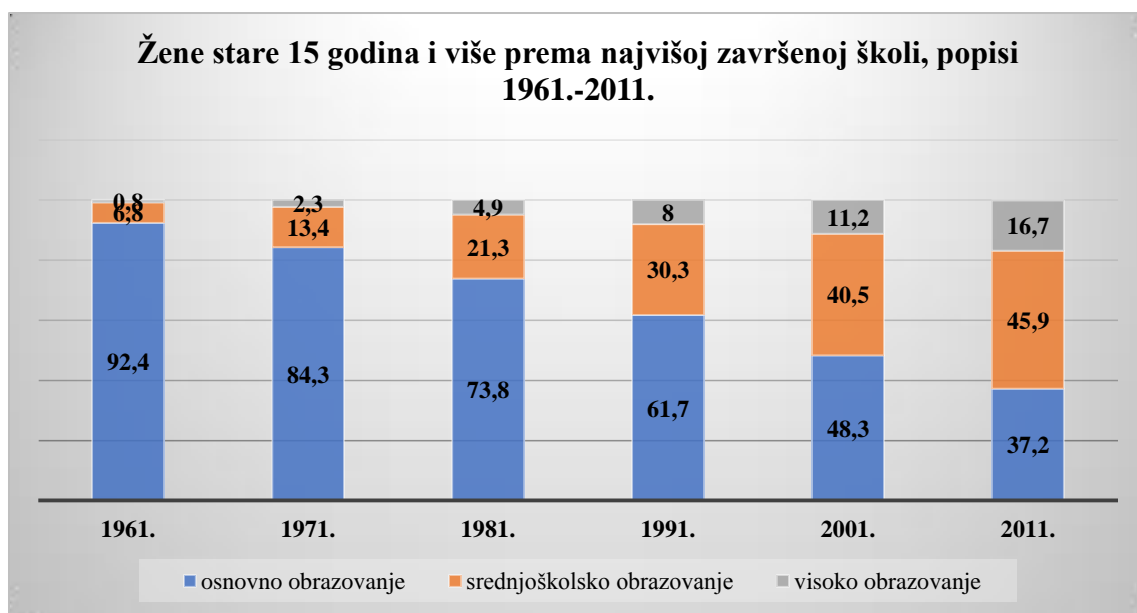
Spomenuti splet društvenih i gospodarskih čimbenika koji utječu na činjenicu da se žene sve kasnije odlučuju na bračnu zajednicu ujedno doprinosi i pomicanju dobi u kojoj se žene odlučuju na rođenje prvog djeteta. Tako je 1971. prosječna prvorotkinja bila u ranim dvadesetima (22,6 godina), a više od četiri desetljeća kasnije u kasnim dvadesetima (28,6 godina, Grafikon 9.).

Grafikon 9: Prosječna starost majke pri prvom porodu u RH, 1971.-2015. godine

Izvor: Izrada prema Prirodno kretanje stanovništva u 2015., Statistička izvješća, str. 18., DZS, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1567.pdf (21.08.2017.), Žene i muškarci u Hrvatskoj u 2016., str. 15., dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/menandwomen/men_and_women_2016.pdf, (21.08.2017.)

Žene sve više odgađaju majčinstvo zbog karijere. Zabilježene su velike promjene u području obrazovanja žene te se one sve više odlučuju na visoko obrazovanje. Promatra li se žene u dobi od 15 godina i više kroz desetljeća, vidljivo je kako se broj visokoobrazovanih žena povećava. Prema podacima Popisa stanovništva 1961. godine, 92,4% žena imalo je osnovno obrazovanje ili manje, a samo 0,8% njih visoko obrazovanje. Podaci posljednjeg popisa stanovništva 2011. godine pokazuju da je najviše žena imalo srednjoškolsko obrazovanje (40,5%), a da je udio visokoobrazovanih žena iznosio čak 16,7%, što je značajan pomak i jedan od razloga zašto se žene odgađaju majčinstvo. (Grafikon 10.)

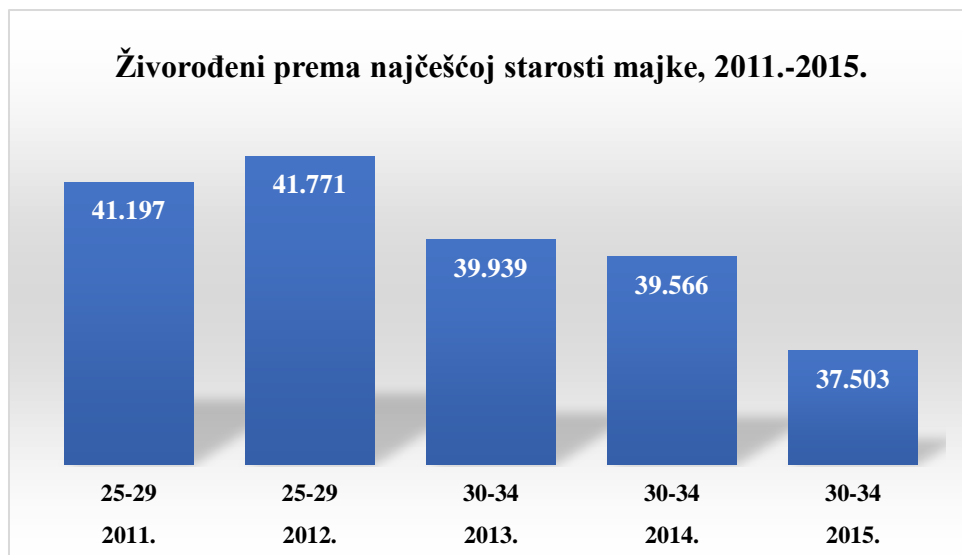

Grafikon 10: Žene stare 15 godina i više prema najvišoj završenoj školi, popisi 1961.-2011.

Izvor: Izrada prema Žene i muškarci u Hrvatskoj 2015., str. 24., DZS, dostupno na:

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/menandwomen/men_and_women_2015.pdf (22.08.2017.)

Broj živorođenih je pao za 30% u razdoblju od 1996. do 2015. godine. Kada promatramo samo posljednje razdoblje od 2011. do 2015. godine, razvidno je kako je broj živorođenih pao za 9,8%. Pomakla se također dobna granica u rađanju žena. Godine 2011. najviše žena je rađalo u dobi od 25-29 godina, a u 2015. godini najviše ih je rađalo u dobi godina od 30-34 te nam i ova činjenica potvrđuje hipotezu kako žene odgađaju majčinstvo, a posljedično opada i stopa nataliteta u RH. (Grafikon 11.)

Grafikon 11: Živorodeni prema najčešćoj starosti majke, 2011.-2015.

Izvor: Izrada autora na temelju Prirodno kretanje stanovništva u 2015., str. 18., Statistička izvješća, DZS, dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1567.pdf (22.08.2017.)

Tablica 23: Radno sposobne žene prema aktivnosti, 2011.-2015.

Godina	Ukupno (u tis.)		Žene (u tis.)	
	Zaposleni	Nezaposleni	Zaposleni	Nezaposleni
2011.	1.625	258	731	116
2012.	1.566	297	710	135
2013.	1.524	318	703	142
2014.	1.566	327	717	160
2015.	1.589	307	732	150

Izvor: Aktivno stanovništvo u Republici Hrvatskoj 2015., DZS, prosjek godine, dostupno na:

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/09-02-08_01_2016.htm (22.08.2017.)

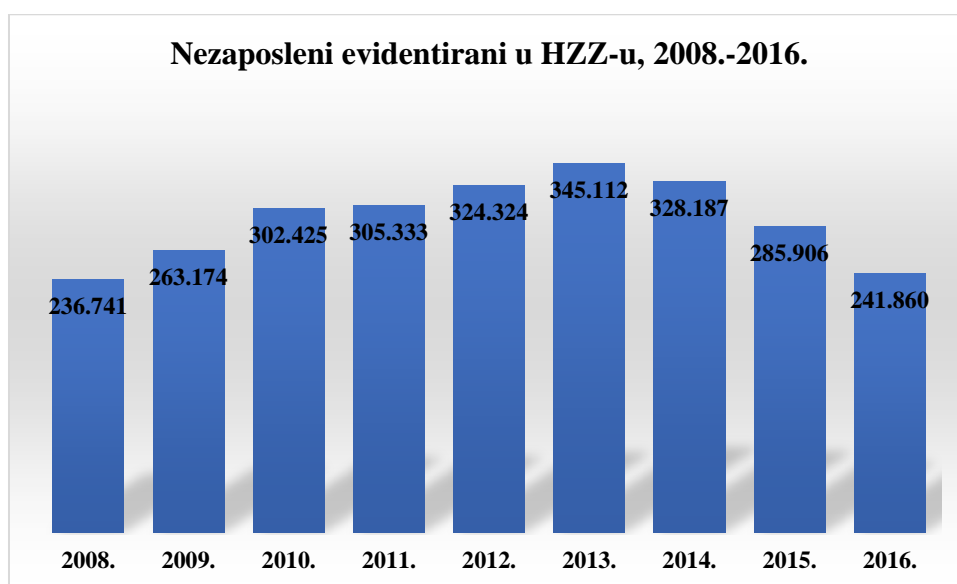
Od ukupnog broja zaposlenih u navedenom razdoblju, razvidno je kako udio zaposlenih žena kontinuirano raste te je u 2015. godini evidentirano 732.000 zaposlene žene, odnosno čine 46,06% od ukupnog zaposlenog stanovništva što je značajan pomak u odnosu na prethodne godine. Od ukupnog broja nezaposlenih u istom razdoblju, udio nezaposlenih žena se postupno smanjuje te je u 2015. godini evidentirano 150.000 nezaposlenih žena, odnosno 48,86% od ukupno zaposlenog stanovništva te je pretpostavka da će se taj udio smanjivati ako se nastave ovakvi demografski trendovi. (Tablica 23.)

Navedeni podatci pokazuju kako se žene sve više odlučuju na visoko obrazovanje i sve je veći broj žena koje su zaposlene te takve činjenice dovode do odgađanja stupanja u bračnu zajednicu i odgađanja rađanja prvog djeteta, a samim time se pomiče dobna granica rađanja. Žene rađaju u kasnijoj životnoj dobi, kada su manje reproduktivne te posljedično s tim pada i

stopa nataliteta i fertiliteta koja je nužna za obnavljanje stanovništva, stoga se navedena hipoteza može prihvatiti.

H2 Na trend negativnog prirodnog prirasta utjecala je globalna ekonomska kriza koja je započela krajem 2008. godine

Krajem 2008. godine svjetska ekonomska kriza manifestirala se u RH, najprije zaustavljanjem gospodarskog rasta, zatim smanjenjem proizvodnje i potrošnje te naposljetku padom BDP-a od 5,8%.²⁷ Od početka krize, a od ulaska u EU 2013. još intenzivnije, demografski su trendovi u Hrvatskoj sve lošiji i lošiji. Kriza je utjecala na pad zaposlenosti te od 2009. godine zaposlenost je pala za 4,1 postotnih poena, odnosno nestalo je svako dvadeset i peto radno mjesto.²⁸ Nezaposlenost je kontinuirano rasla, sve do 2013. kada bilježi 345.112 nezaposlenih osoba. Porast nezaposlenosti je posebno pogodio dobnu skupinu od 15 do 34 godine, odnosno mladi naraštaj koji nakon završetka formalnog obrazovanja ne posjeduje praktično iskustvo te mlade ljude u reproduktivnoj dobi. (Grafikon 12.) Prosječni godišnji indeks potrošačkih cijena je porastao za 3,2 p.p. u 2008. godini u odnosu na 2009. te je imao utjecaj na smanjenu osobnu potrošnju stanovništva.

Grafikon 12: Nezaposleni evidentirani u Hrvatskom zavodu za zapošljavanje, 2008.-2016.

Izvor: Mjesečni statistički bilten, godina 2017., str. 11., HZZ, dostupno na:

http://www.hzz.hr/UserDocsImages/SU_stat_bilten_07_2017.pdf (22.08.2017.)

²⁷ Državni zavod za statistiku: Statističke informacije 2010., Zagreb, 2010., str. 44.

²⁸ UNDP Hrvatska: Utjecaj ekonomske krize na tržište rada, Zagreb, 2009., str. 4.

Prema podacima Eurostata, vidimo kako RH prema visini stope nezaposlenosti mladih (20-29 godina) u razdoblju od 2008.-2016. godine zauzima treće mjesto, odmah iza Grčke (47,4% u 2013.) i Španjolske (40,1% u 2013.) Usporedbom RH s prosjekom EU-28 vidimo kako se RH nalazi ispod prosjeka EU (17,7% u 2013.) Stopa nezaposlenosti počinje padati od 2013. godine kada svjetska ekonomska kriza stagnira. Negativan migracijski saldo se bilježi od 2009. godine te se može povezati s ekonomskom krizom, odnosno mladi iseljavaju u inozemstvo u potrazi za boljim radnim uvjetima i životnim standardom. (Tablica 24.)

Tablica 24: Stopa nezaposlenosti mladih (20-29 godina) prema zemljama članicama EU, 2008.-2016.

Zemlja/Godina	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
EU - 28	10,8	14,2	15,3	15,7	17,0	17,7	16,6	15,1	13,7
Belgija	11,9	14,2	14,9	12,6	13,8	15,7	15,6	15,0	13,6
Bugarska	8,3	10,4	15,3	17,7	19,1	20,4	16,8	13,5	11,7
Češka	5,5	10,5	11,8	10,6	11,8	11,3	9,7	8,2	6,8
Danska	5,0	9,1	11,3	11,4	11,7	10,5	10,4	9,3	9,7
Njemačka	9,3	10,2	8,9	7,4	7,0	7,1	6,7	6,3	5,9
Estonija	7,1	18,7	22,8	16,1	14,3	13,0	10,8	8,1	9,1
Irska	9,3	17,8	20,5	22,4	21,5	18,9	17,7	15,0	12,5
Grčka	15,7	18,2	23,7	33,8	42,6	47,4	44,2	40,6	37,7
Španjolska	15,9	26,0	29,2	32,2	37,9	40,1	37,7	34,5	31,4
Francuska	12,2	15,3	15,5	15,5	16,2	17,2	17,5	17,6	17,1
Hrvatska	13,7	15,8	21,0	25,9	28,4	30,8	29,2	26,6	21,6
Italija	13,8	16,8	18,6	18,8	23,4	27,8	29,7	28,1	26,9
Cipar	6,3	9,4	11,3	14,2	19,4	26,6	25,2	23,5	21,0
Latvija	9,6	24,2	26,3	21,5	18,9	15,6	13,7	12,3	13,1
Litva	8,6	20,0	26,0	22,3	18,9	16,7	14,3	12,2	10,1
Luksemburg	12,9	9,7	7,4	9,2	10,2	10,1	11,5	10,6	9,0
Mađarska	12,0	16,4	18,0	17,0	18,5	16,6	13,0	11,2	8,3
Malta	5,2	7,1	7,3	7,3	7,2	7,2	7,1	6,8	5,7
Nizozemska	3,0	4,3	5,6	6,1	7,3	9,1	8,7	7,6	6,7
Austrija	5,9	8,2	7,4	6,8	7,5	7,9	8,3	8,1	8,3
Poljska	11,6	13,6	16,2	16,8	17,6	18,2	15,8	13,6	11,1
Portugal	12,4	14,6	16,7	20,0	25,5	26,9	23,6	21,1	19,6
Rumunjska	10,2	12,1	14,0	14,5	14,2	14,7	14,2	13,2	11,7
Slovenija	8,2	11,3	13,6	14,8	17,1	19,3	19,0	16,3	14,8
Slovačka	12,7	17,8	21,9	21,5	22,5	23,0	20,0	16,4	14,3
Finska	8,9	12,9	12,6	12,0	11,4	12,3	13,2	14,8	12,9
Švedska	10,0	14,4	14,6	13,1	13,9	13,7	13,2	11,9	10,5
Ujedinjeno Kraljevstvo	8,3	11,4	11,5	12,4	12,5	12,1	9,7	8,2	7,2

Izvor: EUROSTAT, (zadnja izmjena 09.08.2017.), Dostupno na:

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, Pristupljeno: 22.08.2017.

Navedeni podatci pokazuju kako je svjetska kriza utjecala na gospodarstvo RH, na smanjenje plaća stanovništva i na smanjeni životni standard koji ima bitnu ulogu u reprodukciji

stanovništva te se može zaključiti da je i ovaj čimbenik jedan od razloga pada nataliteta u RH u ovom razdoblju, stoga se navedena hipoteza može prihvatiti.

H3 Dobna struktura iseljeničke populacije postaje sve nepovoljnija s gledišta porasta broja stanovnika Republike Hrvatske

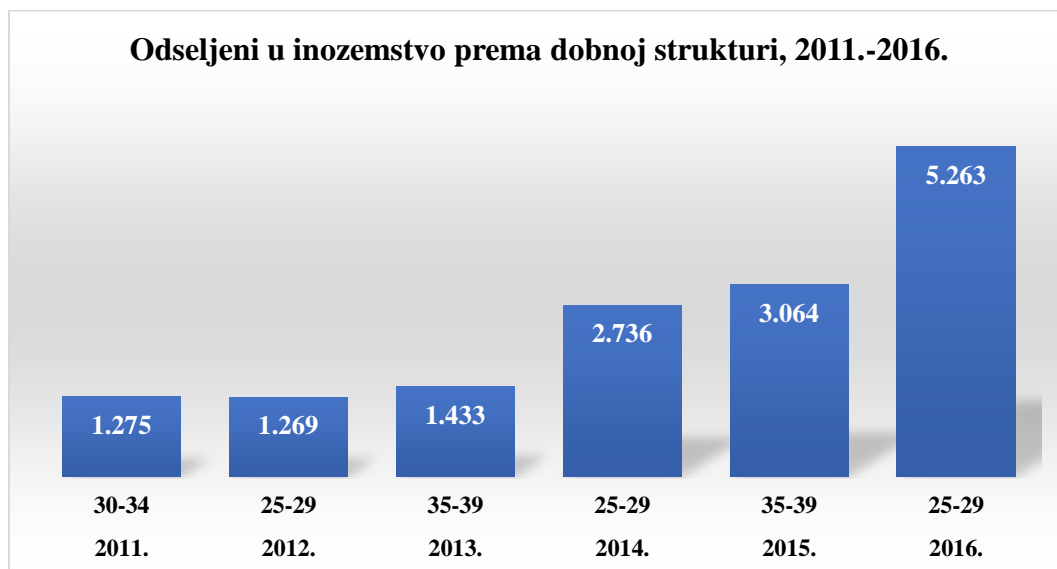
Službeni podaci DZS-a pokazuju kako je sve veća razlika između broja doseljenih i odseljenih osoba, odnosno raste negativan migracijski saldo RH s inozemstvom. Iz RH se počinje više iseljavati, nego useljavati. Migracijski saldo dobiva negativan predznak od 2009. godine (-1.472 osoba), a u 2016. iznosi čak -22.451 osoba. Riječ je o mehaničkom padu broja stanovnika države. Veći je broj odseljenih nego doseljenih što ugrožava ekonomsku sliku RH te je pitanje kako će država u uvjetima visoke nezaposlenosti privući mlade koji emigriraju u potrazi za boljim životnim uvjetima (Tablica 14.). Može se zaključiti kako iseljavaju cijele obitelji, a ne pojedinci što je trend intenziviran od početka krize, a posebno s ulaskom u EU.

Situacija je još gora jer su popisi stanovništva metodološki neusklađeni i teško je na konzistentan način pratiti dugoročna kretanja stanovništva, ali veći je problem praćenje stanovništva, posebno vanjske migracije u međupopisnom razdoblju. U RH dosad nije postojao sustav koji bi omogućavao preciznije praćenje kretanja stanovništva. Službena statistika o migracijama koju objavljuje DZS temelji se na podacima MUP-a o prijavama/odjavama prebivališta. Takva statistika je manjkava jer ljudi prilikom iseljavanja ne odjavljuju prebivališta u RH, odnosno službena statistika podcjenjuje veličinu stvarnog iseljavanja. Prema podacima DZS-a iz RH je u 2015. ukupno odselilo 29.651 osoba, od toga najviše u Njemačku (-12.325 osoba). Iste godine iz Njemačke ih je doselilo 1.770 pa je saldo migracija s Njemačkom negativan za 10.550 osoba. Međutim, podatci njemačkog Saveznog ureda za migracije i izbjeglice pokazuju kako je 2015. godine u Njemačku doselilo 50.646 Hrvata.²⁹ Razlika u podacima je očigledno ogromna te pokazuje neravnotežu između naše i njemačke statistike te ukazuje na potrebu boljeg i preciznijeg praćenja kretanja stanovništva u RH.

Promatrajući dobnu strukturu migranata u razdoblju od 2011.-2016. godine, razvidno je kako raste udio odseljenog stanovništva u dobi od 25-39 godina, što se negativno odražava na demografsku sliku RH. Posljedično s tim, bit će manje stanovništva u reproduktivnoj dobi i

²⁹ Migracije građana EU u Njemačku, dostupno na: http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/Broschueren/freizuegigkeitsmonitoring-jan-sept-2016.pdf?__blob=publicationFile (22.08.2017.)

rađat će se manje djece jer neće imati tko rađati ako se nastave ovakvi demografski trendovi te se navedena hipoteza može prihvatiti. (Grafikon 13.) Kad se uzmu u obzir nedostaci preciznog praćenja podataka DZS-a, zasigurno je više odseljenih ljudi, a samim time mladog stanovništva u reproduktivnoj dobi.

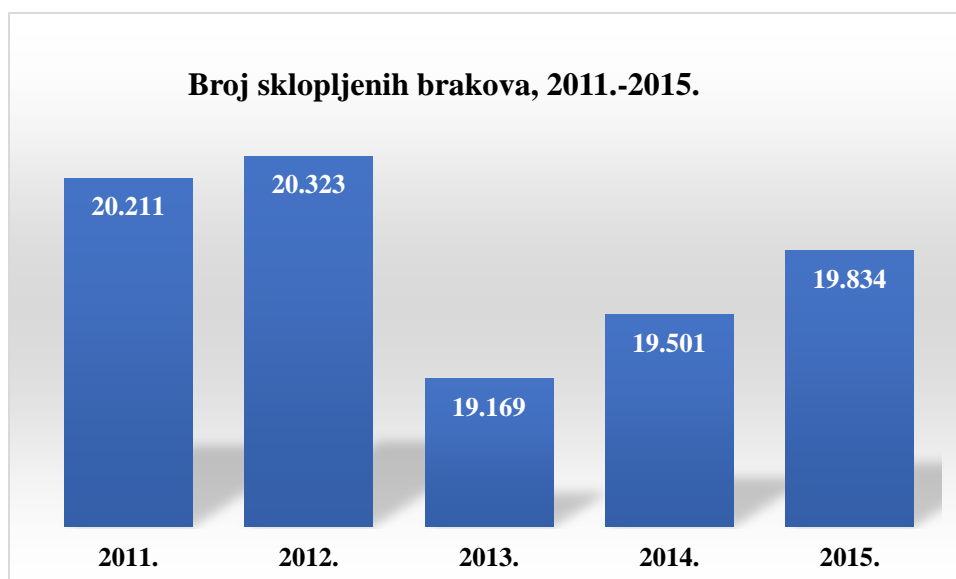

Grafikon 13: Odseljeni u inozemstvo prema dobnoj strukturi, 2011.-2016.

Izvor: Izrada autora na temelju Migracija stanovništva Republike Hrvatske – razne godine

H4 Sve veći je broj razvoda, a istodobno se smanjuje broj sklopljenih brakova

Promatrajući period od 2011. do 2015. godine, razvidno je kako je sve manji broj sklopljenih brakova za 1,9% (Grafikon 14.). Prema Popisu 2011., od ukupnog broja stanovnika u dobi od 30 godina i više, njih 66,1% je u braku, dok 13,8% osoba nikad nije sklopalo brak. Udovica ima 14,3%, a razvedenih 5,5%. Stopa sklopljenih brakova na 1000 stanovnika smanjila se dva i pol puta u odnosu na sredinu stoljeća (1950. je iznosila 11,4, a 2015. 4,7). Najveći broj sklopljenih brakova bilježi se u reproduktivnoj dobi za oba spola, odnosno pomakla se dobna granica u 2015. godini u odnosu na prethodna desetljeća. Muškarci se žene u razdoblju od 30-39 godina, a žene se udaju u razdoblju od 25-29 godina te je veća vjerojatnost da će se odlučiti na manji broj djece kasnijim stupanjem u bračnu zajednicu.

Grafikon 14: Broj sklopljenih brakova u RH, 2011.-2015.

Izvor: Izrada autora prema Prirodno kretanje stanovništva u 2015., str. 23, DZS, dostupno na:

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1567.pdf (22.08.2017.)

Prema podacima Eurostata, stopa sklopljenih brakova na 1000 stanovnika za zemlje članice EU-28 iznosila je u 2011. godini 4,2‰ što je to dvostruko manje nego 1965. godine kada je bila 7,2‰. Promatrajući zemlje pojedinačno, najveću stopu u 2011. godini imala je država Cipar (7,3‰), a najmanju Bugarska (2,9‰). RH je imala stopu od 4,7‰ te se do 2015. godine ne mijenja (Tablica 25.).

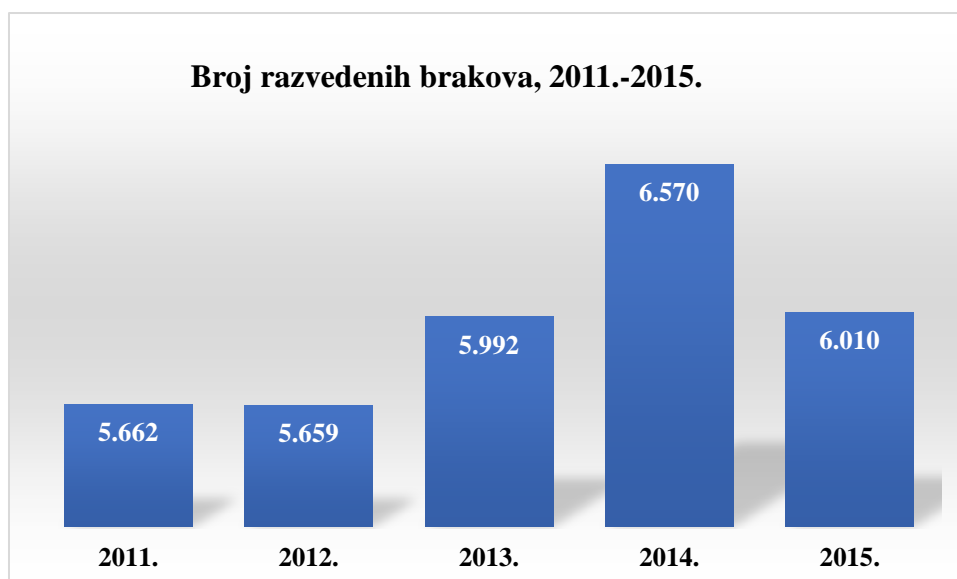
Tablica 25: Stopa sklopljenih brakova na 1000 stanovnika prema zemljama članicama EU, 2011.-2015.

Zemlja	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
Europska unija - 28	4,2	/	/	/	/
Belgija	3,7	3,8	3,4	3,6	3,6
Bugarska	2,9	2,9	3,0	3,4	3,9
Češka	4,3	4,3	4,1	4,3	4,6
Danska	4,9	5,1	4,9	5,0	5,1
Njemačka	4,6	4,8	4,6	4,8	4,9
Estonija	4,1	4,5	4,3	4,7	5,2
Irska	4,3	4,5	4,5	4,8	4,8
Grčka	5,0	4,5	4,7	4,9	5,0
Španjolska	3,4	3,5	3,3	3,4	3,6
Francuska	3,6	3,7	/	/	/
Hrvatska	4,7	4,8	4,5	4,6	4,7
Italija	3,4	3,5	3,2	3,1	3,2
Cipar	7,3	6,7	6,4	6,3	7,2
Latvija	5,2	5,5	5,7	6,3	6,9
Litva	6,3	6,9	6,9	7,6	7,6
Luksemburg	3,3	3,4	3,2	3,0	3,6
Mađarska	3,6	3,6	3,7	3,9	4,7
Malta	6,2	6,7	6,1	6,7	7,0
Nizozemska	4,3	4,2	3,8	3,9	3,8
Austrija	4,3	4,6	4,3	/	/
Poljska	5,4	5,4	4,7	5,0	5,0
Portugal	3,4	3,3	3,1	3,0	3,1
Rumunjska	5,2	5,4	5,4	5,9	6,3
Slovenija	3,2	3,4	3,0	3,2	3,1
Slovačka	4,7	4,8	4,7	4,9	5,3
Finska	5,3	5,3	4,6	4,5	4,5
Švedska	5,0	5,3	5,4	5,5	5,3
Ujedinjeno Kraljevstvo	4,5	/	/	/	/

Izvor: EUROSTAT (zadnja izmjena 30.05.2017.), Dostupno na:

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, Pristupljeno: 22.08.2017.

Promatrajući razdoblje od 2011.-2015. godine, razvidno je kako raste broj razvedenih brakova za 5,8% što je značajna promjena. (Grafikon 15.) Najveći broj razvedenih brakova u RH bilježi se također u reproduktivnoj dobi od 30-39 godina te se u toj dobi smanjuje vjerojatnost za pronalaskom novog partnera, a samim time je i manja fertilitet žena.

Grafikon 15: Broj razvedenih brakova u RH, 2011.-2015.

Izvor: Izrada autora prema Prirodno kretanje stanovništva u 2015., str. 24., DZS, dostupno na:

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1567.pdf (22.08.2017.)

Prema podacima Eurostata, stopa razvedenih brakova na 1000 stanovnika za zemlje članice EU-28 iznosila je u 2011. godini 2,0‰ te opada u navedenom razdoblju. Najveću stopu razvoda u 2011. godini bilježi Litva (3,4‰), a najmanju Slovenija i Grčka (1,1‰). RH je imala u 2011. godini stopu od 1,3‰ te se do 2015. godine povećao broj razvoda za 0,1‰ (Tablica 26.).

Tablica 26: Stopa razvedenih brakova na 1000 stanovnika prema zemljama članicama EU, 2011.-2015.

Zemlja	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
Europska unija - 28	2,0	1,9	1,9	/	/
Belgija	2,5	2,3	2,2	2,2	2,2
Bugarska	1,4	1,6	1,5	1,5	1,5
Češka	2,7	2,5	2,7	2,5	2,5
Danska	2,6	2,8	3,4	3,4	2,9
Njemačka	2,3	2,2	2,1	2,1	2,0
Estonija	2,3	2,4	2,5	2,4	2,6
Irska	0,6	0,6	0,6	/	/
Grčka	1,1	1,3	1,5	1,3	/
Španjolska	2,2	2,2	2,0	2,2	2,1
Francuska	2,0	2,0	1,9	1,9	1,9
Hrvatska	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4
Italija	0,9	0,9	0,9	0,9	1,4
Cipar	2,3	2,4	2,2	2,2	2,1
Latvija	4,0	3,6	3,5	3,1	2,6
Litva	3,4	3,5	3,4	3,3	3,2
Luksemburg	2,3	2,0	2,1	2,6	2,4
Mađarska	2,3	2,2	2,0	2,0	2,1
Malta	0,1	1,1	0,8	0,8	0,9
Nizozemska	2,0	2,1	2,0	2,1	2,0
Austrija	2,1	2,0	1,9	1,9	1,9
Poljska	1,7	1,7	1,7	1,7	1,8
Portugal	2,5	2,4	2,2	/	/
Rumunjska	1,8	1,6	1,4	1,4	1,6
Slovenija	1,1	1,2	1,1	1,2	1,2
Slovačka	2,1	2,0	2,0	1,9	1,8
Finska	2,5	2,4	2,5	2,5	2,5
Švedska	2,5	2,5	2,8	2,7	2,5
Ujedinjeno Kraljevstvo	2,1	2,0	2,0	1,9	/

Izvor: EUROSTAT (zadnja izmjena 01.06.2017.), Dostupno na:

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, Pristupljeno: 22.08.2017.

Od popisa stanovništva 1971. godine do popisa stanovništva 2011. godine, tipična hrvatska obitelj je smanjena po broju članova koji u njoj žive. Raste broj obiteljskih parova bez djece kojih je prema popisu iz 2011. bilo 348.185, odnosno 28,6% od ukupnog broja obitelji, a prije 40 godina taj udio je iznosio 24,8%. Taj porast obitelji bez djece istodobno prati pad broja obitelji s djecom, odnosno 1971. godine je bilo 63,8% obitelji s djecom, a 2011. 54,3%. Dok je prije dvije trećine obitelji imalo djecu, sada ih ima samo nešto više od polovice.

Nastavlja se trend smanjivanja prosječnog broja članova po kućanstvu, tako je od 1953. godine značajno smanjen broj članova po kućanstvu sa 3,8 na sadašnjih 2,8 člana po kućanstvu. Od ukupnog broja kućanstva u 2011. godini, njih 73,8% su obiteljska kućanstva, a neobiteljskih je kućanstava 26,2%, a u velikoj većini je riječ o samačkim kućanstvima kojih je 24,65%. Najviše je samačkih kućanstava u Gradu Zagrebu (28,6%), a slijedi Primorsko-goranska županija s 26,9% samačkih kućanstava. Dok su 1953. godine dominirala tročlana i četveročlana kućanstva, u 2011. dominiraju dvočlana kućanstva. (Tablica 27.)

Tablica 27: Privatna kućanstva prema broju članova, popisi od 1953.-2011. godine

Godina	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Ukupno	1.031.910	1.167.586	1.289.325	1.423.862	1.544.250	1.477.377	1.519.038
%	100	100	100	100	100	100	100
Samačka kućanstva	14,1	16,0	15,5	16,0	17,8	20,8	24,6
2 člana	16,7	17,7	18,6	21,1	22,5	23,6	25,6
3 člana	18,8	19,4	21,1	21,5	20,2	19,0	18,8
4 člana	18,0	19,1	20,8	22,6	23,5	20,6	17,3
5 članova	13,3	12,9	12,1	10,1	9,2	9,2	8,0
6 članova	8,5	7,5	6,5	5,2	4,4	4,3	3,5
7 i više članova	10,6	7,4	5,4	3,5	2,4	2,5	2,2
Prosječan broj članova kućanstva	3,8	3,6	3,4	3,2	3,1	3,0	2,8

Izvor: Središnji državni portal, dostupno na: <https://data.gov.hr/dataset/popisi-stanovni-tva-1953-2011-privatna-ku-anstva> (23.08.2017.)

Navedeni podatci pokazuju kako je prisutan sve veći trend rasta razvoda u RH te pad popularnosti brakova. Individualistički pristup pojedinca, netrpeljivost, nespремnost na suradnju, želja za afirmacijom u karijeri, sve veći zahtjevi od partnera i sve to još opterećeno ekonomskom krizom zasigurno su utjecali da te brojke u RH imaju trend rasta. Iako je već uvriježeno da svaki treći brak u našoj državi završava razvodom, RH je još daleko od europskog prosjeka. U novije vrijeme na popularnosti dobiva kohabitacija, zajednica u kojoj partneri žive zajedno bez registracije na sudu ili u Crkvi. Osim procesa modernizacije i individualizacije, sve važniju ulogu ima ekonomska komponenta, tj. neovisnost žene o muškarcu, kao posljedica zapošljavanja žena. Mijenjaju se odnosi moći u braku te muškarac nije više jedini hranitelj obitelji. Posvećenost poslu i profesionalnom usavršavanju utječe na smanjenu ulogu u obiteljskom životu te se ljudi odlučuju na djecu u kasnijoj dobi ili na odluku bez djece. Promijenio se i stav o razvodu. Prije se razvod smatrao nepoželjnim oblikom ponašanja, a danas je liberalnije društvo pa se razvod percipira kao rješenje nepodnošljivih bračnih odnosa. Može se zaključiti kako prisutni čimbenici itekako utječu na smanjenje stope nataliteta te se navedena hipoteza može prihvatiti.

4.2. Mjere za suočavanje s demografskim trendovima

Kako bi se spriječili navedeni dosadašnji demografski trendovi, potrebno je kombinirati obiteljsku politiku koja bi omogućila roditeljima lakše usklađivanje podizanja djece s poslovnim obvezama i selektivnu imigracijsku politiku u depopulacijskim područjima. Imigracijska politika bi trebala biti izbor za one prostorne jedinice kojima mjere za podizanje fertiliteta ne mogu pomoći, dok bi obiteljska politika bila dugoročno rješenje te u kombinaciji s ostalim ekonomskim i socijalnim politikama može usporiti demografsku degradaciju mnogih područja RH. Obiteljska politika je samo jedna od politika koja može imati učinka na fertilitet jer uzroci niskog fertiliteta proizlaze također iz socijalnih, psiholoških, ekonomskih, kulturoloških, povijesnih i drugih razloga koji se ne smiju zanemariti. U ostvarenju uspješne obiteljske politike važan je doprinos različitih institucija i sudionika (centralna država, regionalna zajednica, neprofitne udruge, sindikati, poslodavci, mediji) pri čemu je uloga poslodavca ključna, jer su oni ti koji danas kreiraju najvažnije uvjete za obitelj, od radnog vremena, uvjeta rada, dohotka i raznih povlastica. Osnovni cilj obiteljske politike trebao bi biti blagostanje roditelja te bi moderna obiteljska politika trebala roditeljima pružiti vrijeme za obitelj, financijsku sigurnost i infrastrukturu da sudjeluju u radnom i društvenom životu.

4.2.1. Prijedlog poticajnih mjera obiteljske politike

Obiteljska politika dio je ukupne politike i to socijalne, demografske, ekonomske, zdravstvene, medijske, odgojne i drugih politika. Obiteljska politika bi trebala krenuti od demografske politike, odnosno odgovoriti na pitanje koliko bi RH trebala imati stanovništva u doglednom razdoblju i kako postići određenu projekciju stanovništva te kakav raspored stanovništva treba. RH treba zaustaviti najprije očigledan pad broja stanovnika većim natalitetom i povratkom iseljenika i njihovih potomaka te zaustavljanjem neprekidnog vala iseljavanja koji je očigledan u posljednjem periodu. Ovi procesi trebaju se odvijati uz aktivnu ulogu države i njeno usmjeravanje k ravnomjernom razvoju i pokrivenosti cijelog prostora stanovništvom. Ovakvi ciljevi trebaju se postići određenim mjerama obiteljske politike o kojoj se samo govori u medijima, ali se i ne provodi. Država bi trebala u skladu s nalogom Ustava i drugim pravnim aktima, poduzeti niz mjera porezne politike kojima bi jačala materijalnu poziciju obitelji. Te porezne olakšice trebale bi imati utjecaja na to da mladi ranije stupaju u brak, da se potiče rađanje djece i da se povećava broj kućanstava. Umjesto toga, nastavlja se sadašnja demografska politika koja se očituje u poticanju depopulacije:

iseljavanje, kasnije stupanje u brak, rastave, abortusi, neplodnost, homoseksualnost, neodgovorno spolno ponašanje, prezaposlenost majki, politika jednog djeteta itd.

4.2.2. Nacionalni program demografskog razvitka

Smjernice Nacionalnog programa demografskog razvitka iz 1996. godine, te dokumenti doneseni nakon njega kao što su Nacionalna obiteljska politika iz 2003. te Nacionalna populacijska politika iz 2006. su dobri, ali bi ih trebalo modernizirati i napraviti cjeloviti dokument kao ovaj iz 1996. godine. Program Nacionalnog demografskog razvitka iz 1996. je kvalitetan i propisivao je niz mjera kao što su stambeno zbrinjavanje mladih obitelji te progresivni rast dječjeg doplatka s obzirom na broj djece pa do besplatnih vrtića za višečlane obitelji, ali većina mjera nikada nije provedena.

Prijedlog poticajnih mjera populacijske politike iz tog programa obuhvaćao je:

- pravo na dječji doplatok iz državnog proračuna koji bi rastao progresivno s brojem djece
- mogućnost dobivanja kredita za gradnju ili kupnju stana mladim bračnim parovima (do 28 godina) s povoljnim uvjetima (mala kamatna stopa, bez udjela, odgoda plaćanja tri godine) te bi se tako stimuliralo mlade obitelji da žive na selu ili nenapuščenim područjima; dodijeliti besplatno građevinsko zemljište takvim obiteljima
- manja opterećenost poreznim nametom za obitelji koje imaju djecu
- obitelji s troje ili više djece do 18 godina dodijeliti dionice prema progresivnoj stopi
- za svako novorođeno dijete dodijeliti novčani iznos koji odgovara stvarnim troškovima
- rad jaslica, dječjih vrtića i škola uskladiti s radnim vremenom te sniziti participaciju za vrtiće, a obitelji s troje ili više djece osloboditi participacije i ozakoniti prednost pri upisu
- osigurati osnovno školovanje za svu djecu u državnim školama na račun državnog proračuna uključujući knjige i školski pribor, osigurati srednjoškolske udžbenike obitelji s troje ili više djece te smanjiti participaciju mladima u srednjoškolskim i studentskim domovima te ozakoniti prednost pri dobivanju smještaja za obitelji s troje ili više djece; djeci na selu osigurati prijevoz do škole
- osigurati zdravstvenu zaštitu za svu djecu te omogućiti socijalno-zdravstvenu zaštitu obitelji s bolesnom djecom te osloboditi participacije obitelji s troje ili više djece

- promicati svijest poštovanja začetog ljudskog života te sukladno tome uložiti napore u domeni rada s trudnicama i uspostaviti suradnju zdravstvenih i školskih ustanova u provedbi odgoja i pouke o ljudskoj spolnosti te promicanju dostojanstva muškarca i žene te vrijednosti bračnoga i obiteljskoga života
- zaštititi trudnicu na radnom mjestu: zabrana teških fizičkih poslova i noćnog rada, zabrana otkaza trudnici dok koristi prava porodiljnog i roditeljskog dopusta
- obvezni porodiljni dopust koji vrijedi za majku i traje šest mjeseci te dodatni roditeljski dopust do navršenih godinu dana djeteta, odnosno do treće godine života djeteta za treće dijete i svako daljnje; ako je majka nezaposlena za trajanje porodiljnog i roditeljskog dopusta imala bi prosječnu plaću u RH, zdravstveno i socijalno osiguranje te bi joj teкао mirovinski staž te samohranom roditelju osigurati jednako pravo na plaćeni porodiljni i roditeljski dopust u slučaju trećeg djeteta u obitelji
- jedan od roditelja treba imati pravo na korištenje neplaćenog dopusta do treće godine života djeteta s tim da bi mu se iz državnog proračuna platili mirovinski doprinosi
- svakoj državljanici RH koja rodi dijete treba priznati beneficirani staž od godinu dana za svako dijete
- za četvrto i svako daljnje dijete jednom od roditelja pružiti mogućnost pravnog statusa roditelja-odgojitelja s novčanom naknadom odgojiteljice u vrtiću
- plaćeni dopust za jednog od roditelja djeteta s teškoćama u razvoju do njegove navršene osme godine života, a nakon toga pravo na skraćeno radno vrijeme
- jedan od roditelja ima pravo na korištenje slobodnog dana u tjednu do navršene 12 godine najmlađeg djeteta

Ovaj program ima jasno definirane ciljeve koji se odnose na planiranje reprodukcije stanovništva, planiranje i praćenje unutarnje i vanjske migracije te uravnoteživanje regionalnog razvitka koji se sažimaju u 12 točaka:

- postizanje porasta nataliteta i njegovo stalno zadržavanje iznad stope mortaliteta koja će zbog ostarjelosti hrvatskoga pučanstva iz godine u godinu biti sve viša dok se ne promijeni demografska slika
- porastom nataliteta ali i naporima da se spriječi iseljavanje mlađega stanovništva treba ostvariti da hrvatsko demografsko stablo poprimi pravilniji oblik
- zaustavljanje izumiranja je u prvom planu, ali dugoročni cilj mora biti revitalizacija i ukupno pomlađivanje stanovništva

- preporodnim mjerama je potrebno stvoriti novo duhovno ozračje i odnos javnosti prema rađanju, planiranju obitelji i obiteljskom životu i izvornim vrijednostima
- demografsku obnovu ne smije pratiti nikakva euforija, politizacija ni društvena prisila niti skup mjera usmjeren na one koji nemaju ili ne mogu imati djecu već to mora biti stabilan, jasan, stimuliran, društveno i gospodarski potreban te obiteljski, autonoman proces
- potrebno je hitno zaustaviti ubrzanu koncentraciju hrvatskoga stanovništva u velikim središtima i opću polarizaciju prostora na urbani i ruralni kao na izrazito imigracijski i emigracijski
- povećavati kvalitetu života i socijalno bogatstvo seoskih i provincijskih područja te afirmirati način života u njima kako bi se ne samo smanjilo napuštanje sela, već stimulirao proces unutarnjeg preseljavanja stanovništva iz nekih gradova na selo
- područja od bitnoga geostrateškog značenja za državu bit će potrebno planski naseljavati stimulativnim gospodarskim, poreznim i drugim mjerama
- doseljavanje stanovništva, osobito Hrvata iz susjednih država mora biti planski usmjeravano
- treba stvarati uvjete da ne bude razloga za iseljavanja iz RH, a osobito nizom stimulativnih mjera zaustaviti iseljavanje visokoobrazovanoga i mlađeg stanovništva
- organizirano raditi na useljavanju kako bi se vratili iseljeni Hrvati
- Nacionalni program demografskog razvitka smatrati ključnom pretpostavkom sveukupnoga društveno-gospodarskog razvitka RH³⁰

4.2.3. Primjer učinkovitih mjera drugih europskih zemalja

Uspješni europski modeli temelje se na četiri jednostavna, ali vrlo skupa načela: podrška svim roditeljima (onima u braku, kohabitaciji ili samohranima, zaposlenima, studentima i nezaposlenima), adekvatne financijske naknade tijekom cijelog djetetova odrastanja, jeftine i ravnomjerno rasprostranjene usluge poput vrtića i jaslica te sigurnost i stabilnost mjera kroz dugi vremenski period, bez obzira na vladajuću političku opciju.

³⁰ Nacionalni program demografskog razvitka (1996), Republika Hrvatska, Ministarstvo razvitka i obnove, str. 43-51.

Slovenija: Program za djecu i mlade 2006.-2016. koji obuhvaća čitav niz mjera iz područja prava djece i mladih te njihovog razvoja, obiteljska politika se sastoji od tri glavne komponente:

- produženi i vrlo dobro plaćeni roditeljski dopusti
- mreža ustanova za brigu o djeci koje imaju dobro podržane programe
- relativno visoke naknade za djecu iz siromašnih obitelji, roditeljski dopust se sastoji od 105 dana majčinskog dopusta, 260 dana roditeljskog i 90 dana očinskog dopusta, a cijelo vrijeme korištenja dobivaju 100% plaće koju su imali prije rođenja djeteta

Skrb za predškolsku djecu gotovo u potpunosti odgovara potrebama djece od 1 do 6 godina starosti. Dječji doplatak dobivaju gotovo sva djeca do 18 godine, a ona koja se redovito školuju ga dobivaju do 26. godine. Postoje još neke izravne i neizravne beneficije koje obitelji dobivaju poput naknade za rođenje (280 eura), besplatnih udžbenika za djecu, stipendija, povlaštene cijene javnog prijevoza za učenike i studente te povlaštene cijene obroka za školsku djecu. Sve te mjere rezultirale su time da već 2006. Slovenija bilježi prirodni prirast od 752 stanovnika, koji 2007. raste na 1.239, a 2008. već na 3.509 stanovnika. I nakon toga je on pozitivan, a podatak za 2014. godinu pokazuje da je bilo 2.279 više rođenih nego umrlih. Ovdje treba napomenuti da za razliku od nas, Slovenija 2015. godine ima pozitivnu migracijsku bilancu, premda su 2013. i 2014. imali više iseljenih nego doseljenih stanovnika.

Estonija: nakon raspada Sovjetskog saveza 1991. godine, počela je bilježiti prirodni pad stanovništva, a 1994. je prirodni pad bio veći od 8.000, a početkom 2000. nešto viši od 5.000. Totalna stopa fertiliteta je pala 1998. na najnižu razinu te je iznosila 1,28. Takva situacija potaknula je njihovu vladu da 1. siječnja 2004. počine primjenjivati *Parental Benefit Act*. Već iste godine prirodni pad je ublažen na 3.700, 2005. na 3.000, a 2010. godine zabilježen je čak prirodni prirast od 35 stanovnika, a totalna stopa fertiliteta porasla je na 1,72. Nakon toga ponovno bilježe prirodni pad, ali koji posljednje četiri godine u prosjeku iznosi oko 1.550 stanovnika. Obiteljskom politikom iz 2004. u Estoniji je omogućeno:

- korištenje porodiljnog dopusta do 18 mjeseci uz punu plaću
- institucionalna skrb za predškolsku djecu te tako svako dijete ima zagaranirano mjesto u javnom vrtiću

Što se tiče odnosa prema zaposlenim ženama, Švedska je 1960. godine uvela fleksibilno radno vrijeme kako bi žene više vremena provodile sa svojom djecom te je više od polovice

poslodavaca u privatnim sektorima to dopustilo. Što se tiče skraćenog radnog vremena, u Nizozemskoj 77% žena radi skraćeno dok je u Austriji i Njemačkoj taj udio oko 48%. Za RH ne postoji podatak samo za žene već za cjelokupno stanovništvo, a koji iznosi samo 5,3% stanovništva koje radi nepuno radno vrijeme, po čemu smo u Europskoj Uniji bolji samo od Slovačke i Bugarske.

Iz navedenog programa demografskog razvitka iz 1996. godine vidljivo je kako su mjere i ciljevi koji se odnose na planiranje reprodukcije stanovništva dobri, međutim mnogi od njih nisu ostvareni ili su djelomično ostvareni. Postoje brojni europski pozitivni primjeri koje RH može usvojiti, ali o njihovoj primjeni nema smisla raspravljati ako dosad napisane mjere nisu poduzete, ni ciljevi ostvareni. U okviru programa poboljšanja obiteljske politike trebalo bi se provoditi demografsko panel istraživanje na temelju kojeg bi se radile empirijske evaluacijske studije za mjerenje učinaka obiteljske politike jer kvalitetna analiza činitelja vrlo niskog fertiliteta u RH bit će od velike pomoći pri izradi učinkovite obiteljske politike. Potrebno je provoditi empirijska istraživanja o razlozima zbog kojih ljudi u RH imaju/nemaju djecu te kojim im mjerama država i društvo mogu stvoriti odgovarajuće uvjete da imaju željeni broj djece. Potrebno je i izmijeniti pravnu legislativu vezanu uz službenu statistiku, izraditi statistički registar stanovništva i poboljšati mjerenje različitih demografskih i socioekonomskih događaja. Važno je detaljno razraditi plan financiranja mjera obiteljske politike jer je su stabilnost i dugoročna održivost donesenih mjera nužni preduvjet da bi iste mogle biti uspješne. U okviru selektivne imigracijske politike trebalo bi se davati zelene karte useljenicima iz inozemstva koji sele u područja u RH koja su pogođena depopulacijom te kroz poticajne politike zapošljavanja učiniti ta područja zanimljivim za mlade. Uravnoteženi prostorni razvoj županija potaknuo bi migracije te bi ublažio depopulaciju i starenje.

5. ZAKLJUČAK

Republiku Hrvatsku karakteriziraju nepovoljni demografski trendovi koji su rezultat dugoročnih prošlih kretanja. Posljedice dugoročnog niskog fertiliteta i preko jednog stoljeća iseljavanja iz RH duboko su se ukorijenile i očituju se u dugogodišnjem smanjivanju ukupnog broja stanovnika, smanjujućem fertilitetu, prirodnoj depopulaciji (negativni prirodni prirast), demografskom starenju, kontinuiranom povećanju očekivanog trajanja života, povećanju prosječne starosti stanovništva, nedostatku radne snage na već dugo depopulacijskim prostorima, problemu skrbi o starijim samačkim kućanstvima na velikom, rijetko naseljenom prostoru, problemu mirovinskog, zdravstvenog i sustava socijalnog osiguranja, emigracijskoj depopulaciji i već dugogodišnjem ekonomskom padu. Analizirajući osnovne demografske pokazatelje, vidljivo je kako je RH u periodu od 2011. do 2016. imala negativan prirodni prirast (u 2016. godini -14.005 osoba), odnosno negativnu stopu prirodnog kretanja (-3,4‰), negativan migracijski saldo stanovništva (u 2016. godini -22.451 osoba), sve veći pad stope ukupnog fertiliteta (1,48 u 2016. godini), nataliteta (9‰ u 2016. godini), rastuću stopu infantilnog mortaliteta (4,3‰), negativan vitalni indeks (72,8) te pad ukupnog broja stanovnika.

Već tri desetljeća RH možemo ubrojiti u nisko natalitetne zemlje, čija je stopa rađanja oko 9 na 1.000 stanovnika u zadnjih desetak godina. Od 1991. u RH bilježimo više umrlih nego rođenih, odnosno prirodni pad stanovništva. Trend pada nataliteta prisutan je u cijeloj Europi. Usporedbom s prosjekom Europske unije za 2015. godinu (10‰) pokazuje da RH, zajedno s još tri mediteranske zemlje pripada zemljama s najnižom stopom (<9‰). U RH se stanovništvo već više od četiri desetljeća generacijski ne obnavlja jer je totalna stopa fertiliteta pala ispod razine od 2,1 djeteta po ženi, koji je nužan za reprodukciju. Posljednji podaci o stopi ukupnog fertiliteta su izračunati za 2015. godinu, kada je izmjerena TFR još niža i iznosi 1,4.

Starenje je dugoročni demografski proces povezan s periodima rasta fertiliteta i pada fertiliteta, a jednostavno se može definirati kao rast udjela starijih u ukupnoj populaciji. Ako se uzme u obzir posljednjih 50 godina (1961.-2011.) prosječni životni vijek u zemljama Europske unije produžio se za 12 godina, a što se tiče RH prosječni životni vijek se produžio za 10 godina (prosječna starost iznosi 40,5 godina za muškarce, a 44,1 za žene u 2014.). U istom periodu očekivano trajanje života pri rođenju se također produžilo za otprilike 10 godina (74,6 za muškarce, a 80,5 godina za žene u 2014.) te je RH po ovim pokazateljima

iznad prosjeka EU. Promatrajući indeks starenja čija je granica 40%, vidimo da je stanovništvo zašlo u proces starenja. RH je tu granicu davno premašila te je ovaj pokazatelj 2015. godine dosegao 127,5. Koeficijent starosti čija je granica 12% također potvrđuje da je RH u procesu starenja jer je prešla granicu od 12%, odnosno 2011. je dosegao 24,1. Starenju najviše doprinosi snižavanje fertiliteta, produljenje životnog vijeka i emigracija mladih. Promjene u dobnoj strukturi stanovništva koje se očituju kroz smanjenje broja mladih i rast broja starijih u populaciji izazivaju zabrinutost na lokalnoj i regionalnoj razini. Posljedično će rasti ekonomski i socijalni troškovi koje će demografsko starenje potaknuti, pogoršat će se odnos broja umirovljenika i zaposlenih. Uslijed starenja stanovništva porast će mirovinski troškovi, izdaci za zdravstvenu zaštitu, troškovi za skrb o nemoćnim i starijima te privatni socijalni troškovi. Porast će javni mirovinski troškovi, javni zdravstveni troškovi i izdaci za dugotrajnu skrb o starim i nemoćnim ljudima.

Promatrajući razdoblje od 2011.-2016. godine, razvidno je kako se povećava broj doseljenih iz inozemstva u RH, a istodobno se značajnije povećava broj odseljenih iz RH u inozemstvo, pri čemu raste negativan migracijski saldo. Riječ je o mehaničkom padu broja stanovnika države, veći je broj odseljenih nego doseljenih što ugrožava ekonomsku sliku RH te je pitanje kako će država u uvjetima visoke nezaposlenosti privući mlade koji emigriraju u potrazi za boljim životnim uvjetima. Promatrajući dobnu strukturu migranata u istom razdoblju, razvidno je kako doseljava stanovništvo u dobi od 20-29 godina, što je pozitivno, ali bez obzira na to, veći je udio odseljenog stanovništva u dobi od 25-39 godina, što se negativno odražava na demografsku sliku RH jer će samim time biti manje stanovništva u reproduktivnoj dobi te će se rađati manje djece jer neće imati tko rađati ukoliko se nastave ovakvi demografski trendovi.

Depopulacija je demografski fenomen koji utječe na prostorni razvoj. Stanovništvo RH se smanjuje i proces depopulacije je zahvatio mnoge regionalne i lokalne prostorne jedinice. Nizak fertilitet, nejednaka dobna struktura te iseljavanje mladih u reproduktivnoj dobi dovelo je do početka procesa izumiranja mnogih područja RH. Tijekom 1990-tih zajedničko djelovanje sniženog fertiliteta i ratom inducirana emigracija ubrzali su depopulaciju, a za neke je županije prirodna depopulacija bila karakteristična i prije 1990-tih se samo nastavila pa čak i produbila. Od 1998. do 2011. samo tri županije su imale pozitivni prirodni prirast i pozitivne neto migracije. Situacija se nije značajno promijenila u razdoblju od 2011. do 2016. godine kada sve županije imaju negativan prirodni prirast i negativne neto migracije.

Iz ovoga se može zaključiti kako se povećava broj gradova i općina zahvaćenih prirodnom depopulacijom te da je udio onih koje su ostvarile prirodni prirast značajno manji od onih koje su ostvarile prirodni pad. Ovakva situacija ukazuje na to da ukoliko se ništa ne promijeni, u svim općinama i gradovima u RH broj umrlih će nadmašiti broj živorođenih.

U ovom radu postavljene su hipoteze prihvaćene, te su dovele do zaključka:

- žene se sve više odlučuju na visoko obrazovanje i sve je veći broj žena koje su zaposlene te takvi čimbenici dovode do odgađanja stupanja u bračnu zajednicu i odgađanja rađanja prvog djeteta, a samim time se pomiče dobna granica rađanja; žene rađaju u kasnijoj životnoj dobi, kada su manje reproduktivne te posljedično s tim pada i stopa nataliteta i fertiliteta koja je nužna za obnavljanje stanovništva
- svjetska kriza je utjecala na gospodarstvo RH, na smanjenje plaća stanovništva i na smanjeni životni standard koji ima bitnu ulogu u reprodukciji stanovništva te se može zaključiti da je i ovaj čimbenik jedan od razloga pada nataliteta u RH u ovom periodu
- promatrajući dobnu strukturu migranata u razdoblju od 2011.-2016. godine, razvidno je kako raste udio odseljenog stanovništva u dobi od 25-39 godina, što se negativno odražava na demografsku sliku RH jer će samim time biti manje stanovništva u reproduktivnoj dobi te će se rađati manje djece jer neće imati tko rađati ukoliko se nastave ovakvi demografski trendovi
- prisutan je sve veći trend rasta razvoda u RH i pad popularnosti brakova, raste broj obiteljskih parova bez djece, a tipična hrvatska obitelj smanjena je po broju članova koji u njoj žive, dok istodobno pada broj obitelji s djecom te prisutni čimbenici itekako utječu na smanjenje stope nataliteta

Kako bi se spriječili navedeni dosadašnji demografski trendovi, potrebno je provoditi aktivnu demografsku politiku. To se posebno odnosi na obiteljsku politiku koja bi omogućila roditeljima lakše usklađivanje podizanja djece s poslovnim obvezama i selektivna imigracijska politika u depopulacijska područja. Imigracijska politika bi trebala biti izbor za one prostorne jedinice kojima mjere za podizanje fertiliteta ne mogu pomoći, dok bi obiteljska politika bila dugoročno rješenje te u kombinaciji s ostalim ekonomskim i socijalnim politikama može usporiti demografsku degradaciju mnogih područja RH. U ostvarenju uspješne obiteljske politike važan je doprinos različitih institucija i sudionika pri čemu je uloga poslodavca ključna, jer su oni ti koji danas kreiraju najvažnije uvjete za obitelj, od radnog vremena, uvjeta rada, dohotka i raznih povlastica. Osnovni cilj obiteljske politike

trebao biti blagostanje roditelja te bi moderna obiteljska politika trebala roditeljima pružiti vrijeme za obitelj, financijsku sigurnost i infrastrukturu da sudjeluju u radnom i društvenom životu. RH treba zaustaviti najprije očigledan pad broja stanovnika većim natalitetom i povratkom iseljenika i njihovih potomaka te zaustavljanjem neprekidnog vala iseljavanja koji je očigledan u posljednjem periodu. Ovakvi ciljevi trebaju se postići određenim mjerama obiteljske politike o kojoj se samo govori u medijima, ali se i ne provodi. Država bi trebala u skladu s nalogom Ustava i drugim pravnim aktima, poduzeti niz mjera porezne politike kojima bi jačala materijalnu poziciju obitelji. Porezne olakšice trebale bi imati utjecaja na to da mladi ranije stupaju u brak, da se potiče rađanje djece i da se povećava broj kućanstava. Postoje brojni europski pozitivni primjeri koje RH može usvojiti, ali o njihovoj primjeni nema smisla raspravljati ako dosad napisane mjere nisu poduzete, ni ciljevi ostvareni.

POPIS LITERATURE

Knjige:

1. Akrap, A. (2011): *Zaposlenost žena i fertilitet u Hrvatskoj*, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Zagreb.
2. Akrap, A. Čipin, I. et al. (2003): *Činitelji demografskih kretanja u Republici Hrvatskoj*, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb
3. Akrap A., Čipin, I. (2006): *Socijalitetni sterilitet u Hrvatskoj - zašto smo neoženjeni i neudane*, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Zagreb.
4. Akrap, A., Dulčić, A. et al. (2003): *Znanstveno-istraživački projekt: Činitelji demografskih kretanja u Republici Hrvatskoj*, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb.
5. Akrap, A. et al. (2014): *Znanstveni skup: Demografija u Hrvatskoj*, Ekonomski fakultet Zagreb.
6. Dodoja, I. (2013): *Makroekonomski utjecaji procesa starenja stanovništva u Republici Hrvatskoj*, Ekonomski fakultet Split.
7. Gelo, J. (1987): *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske*, Globus, Zagreb.
8. Gelo, J. (2005): *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske*, Birotisak, Zagreb.
9. Graovac, V., (2005): *Starenje stanovništva u Hrvatskoj i u europskim zemljama*, u Zbornik radova 3. hrvatskog geografskog kongresa (Zadar, 24. – 27. rujna 2003.), HGD, Zagreb, 288- 297.
10. Grizelj, M. (2006): *Projekcije stanovništva Republike Hrvatske: 2004.-2051.*, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb.
11. Junaković, T. (2015): *Analiza kretanja stanovništva RH od 1991. - 2011.*, Ekonomski fakultet Split.
12. Jurun, E. (2007): *Kvantitativne metode u ekonomiji*, Ekonomski fakultet Split
13. Knezović, I. (2015): *Statistička analiza stanovništva u Republici Hrvatskoj*, Ekonomski fakultet Split
14. Nejašmić, I. (1991): *Depopulacija u Hrvatskoj*, Globus, Zagreb.
15. Nejašmić, I. (2008): *Stanovništvo Hrvatske : demogeografske studije i analize*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.
16. Nejašmić, I., Mišetić, R. (2004): *Buduće kretanje broja stanovnika Hrvatske: projekcija 2001.-2031.*, Društvena istraživanja, 13 (4-5): 751-776.

17. Živić, D. et al. (2005): *Stanovništvo Hrvatske - dosadašnji razvoj i perspektive*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.
18. Šterc, S. Komušanac, M. (2012): *Neizvjesna demografska budućnost Hrvatske – izumiranje i supstitucija stanovništva ili populacijska revitalizacija...?*, Društvena istraživanja, Vol.21 No.3 (117), 693-712.
19. Vojnović F., et al. (1996): *Nacionalni program demografskog razvitka*, Republika Hrvatska, Ministarstvo razvitka i obnove
20. Wertheimer-Baletić, A. (1982): *Demografija : stanovništvo i ekonomski razvitak*, Informator, Zagreb.
21. Wertheimer-Baletić, A. (1996). *Demoreprodukcijski procesi u Hrvatskoj*, Rad HAZU, Zagreb
22. Wertheimer-Baletić, Alica (1997): *Predvidiva demografska kretanja u Hrvatskoj*, Rad HAZU, Zagreb

Znanstveni članci:

1. Akrap, A., (1999): *Vitalna statistika i različitost depopulacijskih procesa u Hrvatskoj i županijama*, Društvena istraživanja 9 (5-6), 793-815.
2. Banovac, B., Boneta, Ž., Vujić, V., (2001): *Društvene promjene i starenje*, u Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci 22 (2), 537-562.
3. Čipin, I. (2011): *Obrazovanje i fertilitet zaposlenih žena u Hrvatskoj*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, časopis Društvena istraživanja, Vol.20 No.1 (111) Ožujak 2011.
4. Gelo, J., (1999): *Ratni učinci na promjene demografskih struktura u Hrvatskoj*, Društvena istraživanja 8 (5-6/43-44), 735-749.
5. Friganović, M. A., Šterc, S. (1993): *Demografski razvoj i populacijska politika Republike Hrvatske*, Društvena istraživanja 710 2 (1): 151-165.
6. Jurun, E., Ratković N., Ujević I. (2017): *A cluster analysis of Croatian counties as the base for an active demographic poilcy*; Croatian Operational Reserarch Review, Volume 8, 2017.
7. Matković, T., (2009): *Utjecaj ekonomske krize na tržište rada*, Zagreb.
8. Mrđen, S. (2004): *Projekcije stanovništva Republike Hrvatske do 2031. godine: mogu li migracije ublažiti buduće negativne demografske trendove?*, Migracijske i etničke teme 20 (2004), 1: 63–78.

9. Nejašmić, I., Toskić, A. (2013): *Starenje stanovništva u Hrvatskoj – sadašnje stanje i perspektive*, Hrvatski geografski glasnik 75/1, str. 89 –110.
10. Obradović, J., Čudina-Obradović, M. (2000): *Korelati i odrednice broja djece u obitelji*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, časopis Društvena istraživanja, Vol. 10. 4-5 (54-55) listopad 2001.

Izvori s Interneta:

1. Državni zavod za statistiku – Republika Hrvatska dostupno na: <http://www.dzs.hr/> [25.04.2017.]
2. Eurostat Yearbook 2011, Population, European Commission, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> [15.05.2017.]
3. EUROSTAT, dostupno na: <http://ec.europa.eu/eurostat>[20.04.2017.]
4. Migracije građana EU u Njemačku, dostupno na: http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/Broschueren/freizuegigkeitsmonitoring-jan-sept-2016.pdf?__blob=publicationFile [22.08.2017.]
5. Popis stanovništva 2011., DZS , dostupno na: <http://www.dzs.hr> [25.04.2017.]
6. Središnji državni portal, dostupno na: <https://www.gov.hr/> [23.08.2017.]

Ostali izvori:

1. Aktivno stanovništvo u Republici Hrvatskoj 2015.
2. Akrap, A., Grizelj, M. (2011): *Projekcije stanovništva Republike Hrvatske od 2010. do 2061.*, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb.
3. Croatian Bureau of Statistics (2014): *Migration of population of Republic Croatia*
4. Croatian Bureau of Statistics (2014): *Statistical Yearbook of the Republic of Croatia*
5. Čipin, I. (2014): *Stručna podloga za izradu Strategije prostornog razvoja Republike Hrvatske: Demografski scenariji i migracije*, Ekonomski fakultet Zagreb.
6. *Hrvatska u brojkama 2016*, DZS, Zagreb.
7. *Izvješće o stanju u prostoru Republike Hrvatske 2008.-2012.*, Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, Zavod za prostorno planiranje, Zagreb.
8. Jurun, E., Ratković, N., Ujević, I. (2016): *The twelfth International Conference, Challenge of Croatia – active demographic policy*

9. Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2011., 2012., 2013., 2014., 2015. i 2016.
10. Mjesečni statistički bilten 2017., Hrvatski zavod za zapošljavanje, broj 7.
11. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine
12. Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016.
13. Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2015.
14. Program prostornog uređenja Republike Hrvatske (1999), Ministarstvo prostornog uređenja i stanovanja, Zavod za prostorno planiranje.
15. Statističke informacije 2010., Zagreb.
16. Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske (1997), Ministarstvo prostornog uređenja i stanovanja, Zavod za prostorno planiranje.
17. SLJH-03, Statistički ljetopis 2003., DZS, Zagreb.
18. Žene i muškarci u Hrvatskoj, DZS – razni brojevi.

POPIS TABLICA I GRAFOVA

Tablice:

Tablica 1. Kretanje broja stanovnika u Hrvatskoj i županijama prema popisima od 1961. do 2011. – bez popisanih u inozemstvu 1971., 1981., 1991. i 2001. godine	15
Tablica 2. Stanovništvo prema popisima stanovništva	17
Tablica 3. Prirodno kretanje stanovništva	17
Tablica 4. Stope prirodnog kretanja	18
Tablica 5. Prirodno kretanje stanovništva RH od 1991. do 2016. godine.....	19
Tablica 6. Živorodeni, mrtvorodeni, umrli, prirodno kretanje i vitalni indeks po županijama u 2016. godini.....	20
Tablica 7. Natalitet u EU-28 u razdoblju od 2011.-2015. godine	21
Tablica 8. Projekcija broja stanovnika po županijama do 2051. godine	23
Tablica 9. Broj stanovnika RH prema velikim dobnim grupama 2011.-2051. godine (varijanta srednjeg fertiliteta i srednje migracije).....	24
Tablica 10. Stopa ukupnog fertiliteta u zemljama EU za razdoblje od 2011.-2015. godine....	27
Tablica 11. Fertalni kontingent stanovništva RH, razdoblje 1971.-2015. godine	28
Tablica 12. Očekivano trajanje života pri rođenju u zemljama EU za muškarce	32
Tablica 13. Očekivano trajanje života pri rođenju u zemljama EU za žene	33
Tablica 14. Prosječna starost stanovništva RH, razdoblje 1953.-2015.	34
Tablica 15. Koeficijent starosti i indeks starenja u RH, razdoblje 1953.-2015.....	35
Tablica 16. Vanjska migracija stanovništva RH	40
Tablica 17: Vanjska migracija hrvatskog stanovništva prema zemlji podrijetla.....	42
Tablica 18. Doseljeni i odseljeni u RH u razdoblju od 2011.-2016. godine prema starosti....	44
Tablica 19. Migracijski saldo stanovništva u zemljama EU za razdoblje od 2011.-2015. godine	45
Tablica 20. Unutarnja migracija stanovništva RH prema području preseljenja.....	46
Tablica 21. Saldo ukupne migracije po županijama za razdoblje od 2011.-2016. godine.....	48

Tablica 22. Prirodni prirast stanovništva po županijama u RH od 2011. do 2016. godine.....	50
Tablica 23. Radno sposobne žene prema aktivnosti, 2011.-2015.	55
Tablica 24. Stopa nezaposlenosti mladih (20-29 godina) prema zemljama članicama EU, 2008.-2016.....	57
Tablica 25. Stopa sklopljenih brakova na 1000 stanovnika prema zemljama članicama EU, 2011.-2015.....	61
Tablica 26. Stopa razvedenih brakova na 1000 stanovnika prema zemljama članicama EU, 2011.-2015.....	63
Tablica 27. Privatna kućanstva prema broju članova, popisi od 1953.-2011. godine.....	64

Grafovi:

Grafikon 1. Prosječna starost stanovništva RH.....	30
Grafikon 2. Očekivano trajanje života pri rođenju.....	31
Grafikon 3. Udio stanovništva starog 65 godina i više u ukupnom stanovništvu RH po županijama, sredina 2015. godine	36
Grafikon 4. Saldo migracija stanovništva RH s inozemstvom od 2006. do 2015. godine.....	41
Grafikon 5. Hrvatski državljani odseljeni u inozemstvo u 2016. godini prema zemlji odseljenja.....	42
Grafikon 6. Doseljeni iz inozemstva u RH u razdoblju od 2011.-2016. godine prema spolu .	43
Grafikon 7. Odseljeni u inozemstvo iz RH u razdoblju od 2011.-2016. godine prema spolu .	44
Grafikon 8. Prosječna dob nevjeste u RH pri sklapanju prvog braka, 1971.-2015. godine	52
Grafikon 9. Prosječna starost majke pri prvom porodu u RH, 1971.-2015. godine.....	53
Grafikon 10. Žene stare 15 godina i više prema najvišoj završenoj školi, popisi 1961.-2011.	54
Grafikon 11. Živorodeni prema najčešćoj starosti majke, 2011.-2015.	55
Grafikon 12. Nezaposleni evidentirani u Hrvatskom zavodu za zapošljavanje, 2008.- 2016..	56
Grafikon 13. Odseljeni u inozemstvo prema dobnoj strukturi, 2011.-2016.....	59
Grafikon 14. Broj sklopljenih brakova u RH, 2011.- 2015.....	60

SAŽETAK

U ovom radu je prikazana statistička analiza demografskih promjena od posljednjeg popisa stanovništva 2011. RH do 2017. godine. U RH su uočeni nepovoljni demografski trendovi koji se očituju u dugogodišnjem smanjivanju ukupnog broja stanovnika, smanjujućem fertilitetu, prirodnoj depopulaciji (negativni prirodni prirast), demografskom starenju, kontinuiranom povećanju očekivanog trajanja života, povećanju prosječne starosti stanovništva, nedostatku radne snage na već dugo depopulacijskim prostorima, problemu skrbi o starijim samačkim kućanstvima na velikom, rijetko naseljenom prostoru, problemu mirovinskog, zdravstvenog i sustava socijalnog osiguranja, emigracijskoj depopulaciji i već dugogodišnjem ekonomskom padu. Postavljene hipoteze su dovele do zaključka: žene se sve više odlučuju na visoko obrazovanje i posao. Takvi čimbenici dovode do odgađanja stupanja u bračnu zajednicu i odgađanja rađanja prvog djeteta, a samim time se pomiče dobna granica rađanja i žene rađaju u kasnijoj životnoj dobi, kada su manje reproduktivne te posljedično s tim pada stopa nataliteta i fertiliteta koja je nužna za obnavljanje stanovništva. Svjetska kriza je utjecala na gospodarstvo u RH i na smanjeni životni standard koji je jedan od odlučujućih čimbenika koji utječu na rađanje djece. Raste udio odseljenog stanovništva u reproduktivnoj dobi, što se negativno odražava na demografsku sliku RH jer neće imati tko rađati ukoliko se nastavi ovaj trend. Prisutan je sve veći trend rasta razvoda u RH i pad popularnosti brakova, raste broj obiteljskih parova bez djece, a tipična hrvatska obitelj smanjena je po broju članova koji u njoj žive, dok istodobno pada broj obitelji s djecom te prisutni čimbenici itekako utječu na smanjenje stope nataliteta. Kako bi se spriječili navedeni dosadašnji demografski trendovi, potrebno je provoditi aktivnu demografsku politiku. To se posebno odnosi na obiteljsku politiku koja bi omogućila roditeljima lakše usklađivanje podizanja djece s poslovnim obvezama i selektivnu imigracijsku politiku u depopulacijska područja.

Ključne riječi: demografski trendovi, depopulacija, aktivna demografska politika

SUMMARY

This paper presents a statistical analysis of demographic changes from the last Census of Population in 2011. to the 2017. in the Republic of Croatia there have been unfavorable demographic trends that are manifested in the long-term reduction in total population, reduced fertility, natural depopulation (negative natural increase), population ageing, continuous increase in life expectancy, increase in average age, lack of workforce of the depopulated areas, the problem of elder care in single households on a large, rarely populated area, the problem of social welfare system and health care, migration depopulation and long-term economic downturn. Hypotheses have led to the conclusion: women are more educated and employed. These factors lead to delaying marriage as well as the birth of the first child and consequently the average age of woman giving birth rises. Women give birth at older age, when they are less reproductive and consequently the birth rate and fertility rate decrease. Global economic crisis has affected the economy of the Republic of Croatia and lower standard of living, which is one of the decisive factors of having children. The proportion of the displaced population in the reproductive age is growing increasing, which negatively reflectes on the demographic image of RH, because no one will give birth, if this trend continues. There is an increasing trend of divorces in the RH and decline in the popularity of marriages, the number of families with no children increases and the typical Croatian family is reduced by the number of members living in it. At the same time, the number of families with children is decreasing and the attending factors affect the reduction of birth rate. In order to prevent the above mentioned factors, it's necessary to combine an active demographic policy. This especially refers to the family policy that would make it easier to coordinate the upbringing of children for those parents with businesses obligations and selective immigration policy in depopulated areas.

Keywords: demographic trends, depopulation, active demographic policy